

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

L—LI. ÉVFOLYAM

1951—1952

KIADJA
A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

BUDAPEST
EGYETEMI NYOMDA
1952

TARTALOM:

50 év	3
<i>Kerényi András</i> : A személyi éremlelet	4
<i>R. Alföldi Mária</i> : A IV. szalacscai éremlelet	7
<i>Köváts Ferenc</i> : A magyar pénzforgalom az Anjouk korában. II. Magyar pénzverő- és pénzsúlyok	20
<i>Király Ferenc</i> : A szabadszállási Zsigmond korabeli éremlelet	27
<i>Huszár Lajos</i> : János király denárai	38
<i>Entz Géza</i> : Szathmári Pap Mihály mint éremgyűjtő	48
<i>Répásky Gyula</i> : Néhány adat az antiochiai verde III. századbéli működésének tisztázásához	58
<i>Horváth Tibor Antal</i> : Adatok a XVI. századi magyar pénztörténethez	60
<i>Szigeti István</i> : Körmöcbányán vert magyar emlékérmek adatai	64
<i>Huszár Lajos</i> : Nagyenvedi Liszt-emlékjeton	67
<i>Csatkai Endre</i> : Adatok a magyar iskolai érmek ismeretéhez	68
<i>Csatkai Endre</i> : A Magyar Hirmondó, az első magyar újság és az érmészet	69
<i>Éremleletek</i>	71
<i>Irodalom</i>	74
<i>Szakosztályi élet</i>	75
<i>Extraits Français</i>	77
<i>Русский Выписъ</i>	80

A végén egy képes tábla

A közleményekben foglalt állításokért és az éremleírások helyességéért azok szerzői felelősek. Kéziratot nem adunk vissza.

MAGYAR RÉGÉSZETI MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

Célja a numizmatika tudományos művelése és a hazai éremgyűjtés fejlesztése.

A szakosztály kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja évi 10 Ft.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, továbbá tudományos kérdésekben való érdeklődések, valamint leletek, meghatározások és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérések közvetlenül a szakosztály címére küldendők.

Szakosztályi ügyekben, új tagok felvételét illetően, valamint reklamációk dolgában is *Huszár Lajos dr.* titkár intézkedik. Címe : Budapest, Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára, VIII., Múzeum-körút 14–16. Telefon : 141–468.

Tagdíjfizetések és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a szakosztályi pénztáros, *Lafrankó Gyula* ad felvilágosítást. Címe : Budapest, VII., Lenin-körút 58. A szakosztály csekkszámlája 51 010. sz.

A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár a szakosztályi helyiségben *Ambrus Béla*, *Karny Rezső dr.* és *Pál Ferenc* könyvtárosok, valamint *Tolnay Iván dr.* gyűjteményőr kezelésében áll a hivatalos órák alatt a tagok rendelkezésére.

A szakosztály felsorolt tisztviselői hivatalos óráikat minden csütörtökön délután 6–8 óra között tartják a szakosztályi helyiségben (VIII., Csepreghy-utca 4., II. emelet 15. ajtó).

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

L—LI. ÉVFOLYAM

1951—1952

KIADJA
A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

BUDAPEST
EGYETEMI NYOMDA

1952

TARTALOM:

50 év	3
<i>Kerényi András</i> : A személyi érelelet	4
<i>R. Alföldi Mária</i> : A IV. szalacscai érelelet	7
<i>Kováts Ferenc</i> : A magyar pénzforgalom az Anjouk korában. II. Magyar pénzverő- és pénzsúlyok	20
<i>Király Ferenc</i> : A szabadszállási Zsigmond korabeli érelelet	27
<i>Huszár Lajos</i> : János király denárai	38
<i>Entz Géza</i> : Szathmári Pap Mihály mint éremgyűjtő	48
<i>Répásy Gyula</i> : Néhány adat az antiochiai verde III. századbeli működésének tisztá- zásához	58
<i>Horváth Tibor Antal</i> : Adatok a XVI. századi magyar pénztörténethoz	60
<i>Szigeti István</i> : Körmöcbányán vert magyar emlékérmek adatai	64
<i>Huszár Lajos</i> : Nagyenvedi Liszt-emlékjeton	67
<i>Csatkai Endre</i> : Adatok a magyar iskolai érmek ismeretéhez	68
<i>Csatkai Endre</i> : A Magyar Hírmondó, az első magyar újság és az érmészet	69
<i>Éreleletek</i>	71
<i>Irodalom</i>	74
<i>Szakosztályi élet</i>	75
<i>Extraits Français</i>	77
Русский Выписъ	80

A végén egy képes tábla.

Kiadásért felelős: Huszár Lajos

52|5023 Egyetemi Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Erdős László igazgató

50 ÉV

Az előttünk fekvő kettős évfolyammal a Numizmatikai Közlöny túllépte az ötvenedik évfolyamot. Ez a körülmény olyan határkö kiadványunk életében, mely megérdemli, hogy egy pillanatra megálljunk mellette. Amikor egy félszázaddal ezelőtt — 1901-ben — a magyar numizmatikusok kicsiny, de lelkes csoportja megalapította az egykori Magyar Numizmatikai Társulatot, az új társulat első feladatának tekintette egy tudományos színvonalon álló éremtani folyóirat kiadását. Ilyen folyóiratra akkor már égető szükség volt. Éremtani szakíróink tudományos dolgozatai önálló kiadvány hiányában elszórtan jelenhettek csak meg, más tárgyú kiadványok vendégszeretettel élvezve és miután éppen a századforduló idején minden tudományág virágzó fejlődésben állott, egyre kevesebb tér jutott az éremtani kutatások eredményeinek közzétételére. Ezen a kedvezőtlen helyzeten segített a Numizmatikai Közlöny megjelenése és a várt hatás nem is maradt el. Az első szerkesztő Gohl Ödön fáradhatatlan munkássága lankadást nem ismert és bár az első évfolyamokat részben különböző álnevek alatt jórészt maga töltötte meg anyaggal, az írógárda lassan egyre bővült és a közlemények tudományos színvonala állandóan emelkedett, különösen a 25. évfolyamtól kezdve. Az eddig megjelent 51 évfolyam a magyar éremtani kutatásoknak valóságos kincsesbányája és magyar éremtani tudomány ma már a Közlöny nélkül szinte elképzelhetetlen. Közlönyünk megjelenésének pillanatától kezdve a közzétett anyag magyar vonatkozásán volt a hangsúly és a megjelent közlemények — egészen szórványos kivételektől eltekintve — a legerényebb leletadatig erről tesznek bizonyosságot. A régi társulat teljes egészében átértékelte a Közlöny létének rendkívüli fontosságát a hazai éremtan szempontjából és fennállása egész ideje alatt anyagi erejének legszélsőbb megfeszítésével és minden rendelkezésre álló segélyforrás kihasználásával igyekezett a Közlöny megjelenését biztosítani. Ma már kedvezőbb helyzetben vagyunk, mert a régi társulat örökébe lépett Éremtani Szakosztály a Magyar Tudományos Akadémia támogatását élvezve és ennek tudatában hisszük és reméljük, hogy a Közlöny a jövőben is zavartalanul fogja teljesíteni fontos hivatását a magyar éremtani kutatások eredményeinek nyilvánosságra hozatalát.

A személyi éremlelet

1950. november elején behoztak az Éremtárba 20 darab római nagybronzot, melyek egy nagyobb leletből származtak. A darabokat Brenner Ferenc kozármislenyi lakos hozta és megígérte, hogy a lelet többi részét is felküldi, ami 1951. február elején meg is történt. Csomagban jött még 109 darab. Összesen tehát 129 darab, valamennyi nagybronz. Mivel nekem nem volt alkalmam személyesen beszélni Brenner Ferencsel, levélben kértem tőle felvilágosításokat a leletkörülményekre. Választ azonban mindeztideig nem kaptam s így még azt sem állíthatom, hogy a lelet teljes egészében került az Éremtárba. Amit a leletről tudok, az mindössze annyi, hogy a Baranya megyei Szemely község területén került elő.

A leletben szereplő legkésőbbi darab Antoninus Pius TR POT XXI COS IIII hátlapj feliratú példánya, vagyis i. u. 158. év verete. Marcus Aurelius mindössze 3 példánnyal van képviselve a leletben és mind a 3 példány 154. évből való.

A következőkben adjuk a lelet teljes leírását:

1. Vespasianus	Kopott		1 darab
2. Titus	„		1 „
3. Domitianus	Coh. 315.		1 „
4. „	Kopott		1 „
5. Nerva	Coh. 67.		1 „
6. „	Coh. 127.		1 „
7. Traianus	Coh. 7.		2 „
8. „	Coh. 20.		1 „
9. „	Coh. 164.		3 „
10. „	Coh. 320.		1 „
11. „	Coh. 325.		1 „
12. „	Coh. 328.		2 „
13. „	Coh. 352.		3 „
14. „	Coh. 354.		2 „
15. „	Coh. 452.		1 „
16. „	Coh. 469.		2 „
17. „	Coh. 477.		1 „
18. „	Coh. 485.		1 „
19. „	Coh. 503.		1 „
20. „	Coh. 534.		1 „
21. „	Coh. 542.		1 „
22. Hadrianus	Coh. 85.		1 „
23. „	Coh. 125.		1 „
24. „	Coh. 178.		1 „
25. „	Coh. 222.		1 „
26. „	Coh. 308.		1 „
27. „	Coh. 311.		1 „
28. „	Coh. 312.		1 „
29. „	Coh. 342.		3 „
30. „	Coh. 356.		4 „
31. „	Coh. 385.		1 „
32. „	V. ö. Coh. 521.		1 „
33. „	Coh. 528.		1 „

34. Hadrianus	Coh. 590.	2 darab
35. "	Coh. 618.	2 "
36. "	Coh. 675.	1 "
37. "	Coh. 687.	1 "
38. "	Coh. 720.	1 "
39. "	Coh. 725.	1 "
40. "	V. ö. Coh. 756.	1 "
41. "	Coh. 763.	1 "
42. "	Coh. 763. változata	2 "
43. "	Coh. 772.	1 "
44. "	V. ö. Coh. 790.	1 "
45. "	Coh. 817.	2 "
46. "	Coh. 949.	1 "
47. "	Coh. 974.	1 "
48. "	Coh. 1042.	1 "
49. "	Coh. 1154.	1 "
50. "	Coh. 1242.	1 "
51. "	Coh. 1364.	2 "
52. "	Coh. 1415.	1 "
53. "	Kopott	10 "
54. "	Kopott koloniális	1 "
55. Sabina	Coh. 69.	1 "
56. Aelius Caesar	Coh. 7.	1 "
57. Antoninus Pius	Coh. 38.	1 "
58. "	Coh. 146.	1 "
59. "	Coh. 232.	2 "
60. "	Coh. 268.	1 "
61. "	Coh. 268. változata	1 "
62. "	Coh. 318.	1 "
63. "	Coh. 363.	1 "
64. "	Coh. 376.	1 "
65. "	Coh. 414.	1 "
66. "	Coh. 426.	1 "
67. "	Coh. 452.	1 "
68. "	Coh. 454.	6 "
69. "	Coh. 464.	1 "
70. "	Coh. 535.	2 "
71. "	Coh. 543.	1 "
72. "	Coh. 569.	1 "
73. "	Coh. 594. változata	1 "
74. "	Coh. 715.	1 "
75. "	Coh. 728.	1 "
76. "	Coh. 728. változata	1 "
77. "	Coh. 732.	3 "
78. "	Coh. 751.	1 "
79. "	Coh. 753.	2 "
80. "	Coh. 757.	1 "
81. "	Coh. 1017.	1 "
82. "	V. ö. Coh. 1039.	1 "
83. Faustina mater	Coh. 79.	1 "
84. "	Coh. 91.	1 "
85. "	Coh. 113.	2 "
86. Marcus Aurelius	Coh. 666.	2 "
87. "	Coh. 668.	1 "
88. Faustina iunior	Coh. 136.	1 "
89. "	Coh. 149.	1 "
90. "	Coh. 173.	1 "

Leletünk tehát Vespasianustól Marcus Aureliusig terjedő kort öleli fel. A legkorábbi darabok rendkívül kopottak, jónéhányuk annyira, hogy egyáltalán nem lehetett meghatározni. Ahogy haladunk a korban, mind gyakrabban találkoznak jó tartású darabok és Antoninus Piustól kezdve mindegyik egészen jó tartású.

Hasonló csupa nagybronzból álló leletet ismerünk Zalahosszúfaluból, mely szintén Vespasianustól Marcus Aureliusig terjed. Ismertetése az Arch. Értesítő 1920—22-es kötet 102—3. lapokon jelent meg. Ismertetője szerint a lelet legkésőbbi darabjai az Antoninus Pius XVII. és Marcus Aurelius VIII. tribunicia potestas-ával jelzett pénzek, tehát eszerint az elásás dátuma i. u. 154.

Ugyancsak Zalahosszúfaluban, a nagybronzpénzekből alig néhány méternyi távolságban került elő szintén ezt a kort felölelő denárlelet, melyet Radnóti Aladár publikált a Folia Arch. III—IV. 102—115. lapokon. Ez a lelet i. u. 147-tel zárul, de van benne egy egykorú hamisítvány, mely Antoninus Pius 153—154. években forgalomba került denárját utánozza. Ennek alapján Radnóti is 154-re datálja a lelet elrejtésének idejét.

A datálásnál azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy mindkét hosszúfalusi lelet hiányos. A denárleletről Radnóti határozottan állítja, hogy a 163 ismertetett denár csak egy része az egész leletnek. Főleg a II. századi darabok hiányoznak. Valószínűleg elsősorban ezek kallódtak el a leletből, amit teljesen érthetünk is, hiszen míg a korábbi császárok veretét teljesen kopottak, addig a későbbiek, különösen Antoninus Pius és M. Aurelius pénzei nagyon jó tartásúak.

Ezeknek a figyelembevételével, bár nem bizonyíthatóan, fel lehet tételezni, hogy az elkallódott darabok között voltak olyanok is, melyeknek a kibocsátása 154-nél későbbi. Ezt a véleményt valószínűsíti a személyi leletünk is, melynek legkésőbbi darabja 158-ra datálódik. Ugyancsak ebben az időben zárul a Wallern-i (Burgenland, Nyugatpannonia) denárlelet is.¹ Utolsó darabja Antoninus Pius egy 157-ből való denárja. Mindezek az adatok, továbbá az tény, hogy a személyi, valamint a két zalahosszúfalusi leletben szereplő M. Aurelius pénzek mindegyike 154-ből való, tehát egyetlen olyan darab sincs, melyen M. Aurelius mint augustus, vagyis mint önálló uralkodó szerepelne, azt bizonyítják, hogy a leletek még Antoninus Pius idejében kerültek a földbe.

Barb a wallerni denárlelet földbekerülésének idejét a benne szereplő és 157. évvel záruló darab ellenére a markomann háborúk idejéből származtatja. Barbnak azonban csak annyiban lehet igaza, hogy az elrejtés oka valószínűleg a markomannok mozgolódása volt, bár történelmi írott adataink nem beszélnek ilyen háborúkról Antoninus Pius alatt. A császár életrajz-írója azonban megjegyzi, hogy „... per legatos plurima bella gessit“. Vagyis már Antoninus Pius alatt is mozgolódtak a határmenti törzsek és itt-ott portyázó kisebb egységeik be-betörték Pannonia területére és az életrajzíró által említett „bella“ valószínűleg azt jelenti, hogy a legatusok ezeket a kisebb behatolásokat torolták meg. Valószínűleg a mi leletünk is egy ilyen barbár betörés következtében került földbe, azonban semmi komoly támpontunk nincs rá.

Kerényi András

¹ A. Barb, Ein römischer Münzfund aus Wallern (Burgenland. Mitt. d. Num. Ges. in Wien XVI, 927-36, 10 sk.).

A IV. szalacskai éremlelet

In memoriam E. Jónás.

Az alább feldolgozásra kerülő III. századi ezüst éremlelet a Nagyberki (Somogy vm.) község határában levő Szalacska-szőlőhegyen, a közismert régészeti lelőhelyen került elő, nagyobb ékszeranyaggal együtt.¹ Mint a felvett jegyzőkönyv mondja, a kincset Nagy József nagyberki lakos találta 1931. december 2-án vagy 3-án, az azévben talált kincsleletől² másfél méter távolságra. Az érmeiken kívül nagyobb nemesfém-ékszeranyag is volt a kincsleletben,³ amely a találó szerint bronzedényben volt a földbe ásva.⁴ A lelet véglegesen 1934-ben került be a Történeti Múzeumba.

A szalacskai IV. éremlelet 1 darab nagybronzból, 14 dénárból és 977 darab dupladdenárból áll;⁵ ez utóbbiból 51 darab töredékes, de meghatározható volt.

A lelet leírása a következő:⁶

Septimius Severus	Coh ² 578.	RIC 91.	dénár	1 darab
Iulia Domna	Coh ² 72.	„ 556.	„	1 „
Geta	Coh ² 117.	„ 61b	subaer. dénár	1 „
„	Coh. 170.	„ 51.	dénár	1 „
Elagabalus	Coh ² 39.		antoninianus	1 „
Severus Alexander	Coh ² 1.		dénár	1 „
„	Coh ² 51.		„	1 „
„	Coh ² 183.		„	1 „
„	Coh ² 218.		„	1 „
„	Coh ² 289.		„	1 „
„	Coh ² 312.		„	1 „
„	Coh ² 560.		„	1 „
Iulia Mamaea	Coh ² 17.		„	1 „
Maximinus Thrax	Coh ² 99.		„	1 „
III. Gordianus	Coh ² 17.		antoninianus	2 „
„	Coh ² 22.		„	1 „
„	Coh ² 25.		„	2 „
„	Coh ² 39.		„	4 „

¹ A Szalacska-szőlőhegyen ezen kívül még 3, nagyjában hasonló összetételű éremleletet találtak a régészeti anyagon kívül; kettő már ismert közülük (Gohl ismertette őket a Num. Közöny VII, 1908, 122, illetve XII, 1913, 104 skk oldalain), a harmadik összesen 37 darabból áll és 1933-ban találták (57/1934. Éremnapló).

² Ezt l. 3/1934. szám alatt a Régészeti Osztályon.

³ 4/1934. Rég. napló.

⁴ A fenti, leletkörülményekre vonatkozó adatokat dr. Járdányi-Paulovics István egy. ny. r. tanár úr egy leveléből merítettem, aki a lelet bekerülése időpontjában a Régészeti Osztályon működött. Szíves felvilágosításáért itt mondok köszönetet.

⁵ A számadathoz v. ö. Vezető a Régészeti Gyűjteményben, Budapest, 1938, 56 sk. A darabszám itt tévesen 825, nem véve figyelembe a töredékes darabokat és azt a 111 legjobb tartású dupladdenárt, amely az akkori kiállításon szerepelt és csak 1950-ben került vissza az Éremtárba. A lelet az Éremtárban tehát két helyen, 58/1949, illetve 11/1950. szám alatt lett elnaplózva.

⁶ A meghatározásnál a Cohen-féle munkán kívül a Mattingly-Sydenham, Roman Imperial Coinage megfelelő köteteit is figyelembe vettem (RIC), azonban a legújabb megjelent IV/2 kötet, amely a lelet zömét képező anyagot tárgyalja, még nem érkezett meg könyvtárunkba. Így azután részletesebben csak az V. kötetet hasznosíthattam Valerianus uralkodásától kezdődően Összeállította P. H. Webb, London, 1927.)

III. Gordianus	Coh ² 41.	antoninianus		3	darab
"	Coh ² 53.	"		1	"
"	Coh ² 62.	"		3	"
"	Coh ² 71.	"		2	"
"	Coh ² 81.	"		3	"
"	Coh ² 86.	"		1	"
"	Coh ² 96.	"		3	"
"	Coh ² 97.	"		2	"
"	Coh ² 98.	"		3	"
"	Coh ² 105.	"		2	"
"	Coh ² 109.	"		9	"
"	Coh ² 121.	"		11	"
"	Coh ² 130.	"		1	"
"	Coh ² 142. v.	"		2	"
"	Coh ² 162.	"		1	"
"	Coh ² 167.	"		2	"
"	Coh ² 189.	"		2	"
"	Coh ² 203.	"		2	"
"	Coh. 205.	"		2	"
"	Coh ² 212.	"		1	"
"	Coh ² 226.	"		1	"
"	Coh ² 237.	"		1	"
"	Coh ² 250.	"		5	"
"	Coh ² 253.	"		2	"
"	Coh ² 261.	"		6	"
"	Coh ² 266.	"		1	"
"	Coh ² 299.	"		1	"
"	Coh ² 302.	"		1	"
"	Coh ² 314.	"		1	"
"	Coh ² 319.	"		3	"
"	Coh ² 327.	"		3	"
"	Coh. 328.	"		1	"
"	Coh ² 347.	dénár		1	"
"	Coh ² 348.	antoninianus		4	"
"	Coh ² 353.	"		2	"
"	Coh ² 357.	"		2	"
"	Coh ² 375.	"		1	"
"	Coh ² 381.	"		1	"
"	Coh ² 383.	"		2	"
"	Coh ² 388.	"		1	"
"	Coh ² 401.	"		5	"
"	Coh ² 404.	"		5	"
"	Coh ² —, v. ö. 71.	"		1	"
"	Coh ² —, v. ö. 143.	"		1	"
"	Coh ² —, v. ö. 168.	"		2	"
Philippus pater	Coh ² 3.	"		1	"
"	Coh ² 7. v.	"		2	"
"	Coh ² 9. v.	"		6	"
"	Coh ² 17.	"		1	"
"	Coh ² 22.	"		2	"
"	Coh ² 25.	"		1	"
"	Coh ² 32.	"		5	"
"	Coh ² 43.	"		6	"
"	Coh ² 49.	"		1	"
"	Coh ² 50.	"		1	"
"	Coh ² 54.	"		1	"
"	Coh ² 81.	"		1	"
"	Coh ² 87.	"		1	"

Philippus pater	Coh ² 102.	antoninianus		2 darab
"	Coh ² 103.	"		1 "
"	Coh ² 109.	"		2 "
"	Coh ² 124.	"		1 "
"	Coh ² 136.	"		3 "
"	Coh ² 137.	"		4 "
"	Coh ² 165.	"		2 "
"	Coh ² 171.	"		6 "
"	Coh ² 173.	"		1 "
"	Coh ² 193.	"		3 "
"	Coh ² 209.	"		1 "
"	Coh ² 215.	"		1 "
"	Coh ² 223.	"		5 "
"	Coh ² 227.	"		1 "
"	Coh ² 235.	"		4 "
"	Coh ² 240.	"		3 "
"	Coh ² 244.	"		1 "
"	Coh ² —, v. ö. Coh ¹ 10	"		2 "
"	P M S COL VIM AN VIII	nagybronz		1 "
Otacia Severa	Coh ² 4.	antoninianus		4 "
"	Coh ² 17.	"		2 "
"	Coh ² 20.	"		1 "
"	Coh ² 30.	"		1 "
"	Coh ² 53.	"		4 "
Philippus iunior	Coh ² 1.	"		1 "
"	Coh ² 6.	"		1 "
"	Coh ² 17.	"		2 "
"	Coh ² 23.	"		1 "
"	Coh ² 34.	"		1 "
"	Coh ² 40.	"		1 "
"	Coh ² 48.	"		8 "
"	Coh ² 54.	"		1 "
"	Coh ² 57.	"		1 "
"	Coh ² 70.	"		1 "
"	Coh ² 72.	"		2 "
"	Coh ² 81.	"		1 "
"	Coh ² —, v. ö. pater 205	"		1 "
Traianus Decius	Coh ² 2.	"		2 "
"	Coh ² 4.	"		6 "
"	Coh ² 9.	"		2 "
"	Coh ² 16.	"		5 "
"	Coh ² 27.	"		1 "
"	Coh ² 33.	"		1 "
"	Coh ² 43.	"		2 "
"	Coh ² 44.	"		1 "
"	Coh ² 49.	"		4 "
"	Coh ² 51.	"		2 "
"	Coh ² 56.	"		1 "
"	Coh ² 63.	"		1 "
"	Coh ² 64.	"		3 "
"	Coh ² 79.	"		2 "
"	Coh ² 80.	"		1 "
"	Coh ² 81.	"		1 "
"	Coh ² 83.	"		1 "
"	Coh ² 84. v.	"		1 "
"	Coh ² 85.	"		4 "
"	Coh ² 86.	"		2 "
"	Coh ² 86. v.	"		1 "

Traianus Decius	Coh ² 91.	antoninianus	1 darab
"	Coh ² 98.	"	2 "
"	Coh ² 105.	"	7 "
"	Coh ² 111.	"	1 "
"	Coh ² 113. v.	"	2 "
"	Coh ² —, v. ö. 113	"	5 "
Herennia Etruscilla	Coh ² 8.	"	3 "
"	Coh ² 14. v.	"	1 "
"	Coh ² 17.	"	10 "
"	Coh ² 19.	"	5 "
"	Coh ² n. h. Av) HER ETRVSCILLA AVG, mellképe j. diadémmal, félholddal. Rv) PANNONIAE. Álló nőalak j., jobb kezében sisak, bal kezében signum. antoninianus. 1 darab		
Herennius Etruscus	Coh ² 4.	antoninianus	2 "
"	Coh ² 11.	"	1 "
"	Coh ² 14.	"	3 "
"	Coh ² 35.	"	1 "
"	Coh ² 38.	"	2 "
"	Coh ² —, v. ö. 22.	"	1 "
Hostilianus	Coh ² 15.	"	2 "
"	Coh ² 17.	"	1 "
"	Coh ² 34.	"	2 "
"	Coh ² 52.	"	1 "
"	Coh ² 57.	"	1 "
"	Coh ² —, v. ö. 65.	"	1 "
Trebonianus Gallus	Coh ² 3.	"	2 "
"	Coh ² 6	"	10 "
"	Coh ² 13.	"	2 "
"	Coh ² 17.	"	8 "
"	Coh ² 20.	"	8 "
"	Coh ² 33.	"	1 "
"	Coh ² 34.	"	7 "
"	Coh ² 35.	"	1 "
"	Coh ² 37.	"	6 "
"	Coh ² 41.	"	4 "
"	Coh ² 46.	"	3 "
"	Coh ² 47.	"	11 "
"	Coh ² 63.	"	12 "
"	Coh ² 67.	"	4 "
"	Coh ² 68.	"	6 "
"	Coh ² 70.	"	3 "
"	Coh ² 72.	"	2 "
"	Coh ² 76.	"	11 "
"	Coh ² 77.	"	1 "
"	Coh ² 80.	"	3 "
"	Coh ² 84.	"	12 "
"	Coh ² 88.	"	7 "
"	Coh ² 93.	"	1 "
"	Coh ² 103.	"	4 "
"	Coh ² 107.	"	1 "
"	Coh ² 108.	"	2 "
"	Coh ² 111.	"	3 "
"	Coh ² 114.	"	1 "
"	Coh ² 121.	"	1 "
"	Coh ² 125.	"	5 "
"	Coh ² 126.	"	4 "
"	Coh ² 127.	"	2 "

Trebonianus Gallus	Coh ² 128.	antoninianus		2	darab
"	Coh ² 133.	"		1	"
"	Coh ² —, v. ö. 8.	"		1	"
"	Coh ² —, v. ö. 77.	"		1	"
Volusianus	Coh ² 8.	"		3	"
"	Coh ² 12.	"		1	"
"	Coh ² 14.	"		1	"
"	Coh ² 20.	"		7	"
"	Coh ² 25.	"		1	"
"	Coh ² 29.	"		6	"
"	Coh ² 32.	"		2	"
"	Coh ² 38.	"		1	"
"	Coh ² 43.	"		1	"
"	Coh ² 52.	"		1	"
"	Coh ² 59.	"		2	"
"	Coh ² 70.	"		5	"
"	Coh ² 71.	"		1	"
"	Coh ² 78.	"		2	"
"	Coh ² 85.	"		2	"
"	Coh ² 88.	"		1	"
"	Coh ² 92.	"		2	"
"	Coh ² 94.	"		2	"
"	Coh ² 118.	"		1	"
"	Coh ² 125.	"		1	"
"	Coh ² 126.	"		1	"
"	Coh ² 133.	"		2	"
"	Coh ² 135.	"		4	"
"	Coh ² —, v. ö. 10, 11	"		1	"
"	Coh ² —, v. ö. 61.	"		2	"
"	Coh ² —, v. ö. 88.	"		1	"
"	Coh ² n. h. Av) IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG sugárkoronás mellképe j. paludamentumban. Rv) FELICITAS AVGG álló F. b. bőségszaruval.				
"	Antoninianus			1	darab
"	Coh ² n. h. Av) IMP C AF GAL VEND VOLVSIANO AVG, m. f. Rv) P M TR P VI COS P P álló Felicitas-típus b., kezében caduceus és bőségszaru.				
"	Antoninianus			1	darab
"	Hilaritas-típus töredéke			1	"
Divi Imperatores	DIVO MARCO	antoninianus		1	"
"	DIVO SEVERO	"		1	"
Aemilianus	Coh ² 25.	"		1	"
"	Coh ² 41.	"		1	"

A lelet többi részét l. a következő táblákon; a Cohen (C.) és a Mattingly—Sydenham, The Roman imperial Coinage (RIC) rövidítése technikai okokból kisbetűkkel történt.

(La partie suivante voir sur les planches ci-jointes; les oeuvres, Cohen, Monnaies imperiales² et Mattingly—Sydenham, The Roman imperial Coinage sont signalés par des minuscules.)

COLONIA AGRIPPINA (Köln)

I.

Év	Valerianus	Gallienus	Salonina	Valerianus iun.	Saloninus
253					
254					
255			CORN SALONINA AVG. 5 db. PIETAS AVG. c 78; rlc-	P CL VALERIANVS NOB CAES IOVI CRESCENTI c(Sal.) 30; rlc 14 3 db VALERIANVS CAES m. f. c(Sal.) 26; rlc 3 P CL VALERIANVS NOB CAES 3 db. PIETAS AVGG P CL VALERIANVS CAES 5 db. m. f. c-; rlc 19	
256	IMP C PLIC VALERIANVS P AVG FIDES MILITVM c. 65; rlc 6, 5 db.				
257	FIDES MILITVM c 65; rlc 6 IMP VALERIANVS P AVG SPES PVBLICA c 208; rlc-				
258		IMP GALLIENVS PF AVG G M VICTORIA G M. c 1189; rlc- GALLIENVS PF AVG 4 db. GERMANICVS MAX V c 308; rlc 18 par. IMP GALLIENVS PF AVG m. f. c 312; rlc 17 GALLIENVS PF AVG RESTIT GALLIAR c 895; rlc 29	SALONINA AVG 2 db. VENVS LEIX c 115; rlc 7 m. f. VESTA c 139; rlc 9		
259		GALLIENVS PF AVG VIRTVS AVGG c 1274; rlc 56 m. f. VICT GERMANICA c 1062; rlc 49			SAL VALERIANVS CS PRINC IVVENT c 64; rlc 14 m. f. 4 db. m. f. c 62; rlc 10

II.

ROMA

Év	Valerianus	Mariniana	Gallienus	Salonina	Valerianus iun.
253	IMP CP LIC VALERIANVS PF AVG 14 db. APOLINI CONSERVA c 20; ric 72 IMP CP LIC VALERIANVS AVG 8 db m. f. c 18; ric 71 m. f. 4 db. APOLINI PROPVG c 25; ric 74 m. f. 6 db. FIDES MILITVM c 65; ric 89 m. f. PACI AVG c-; ric IMP VALERIANVS AVG SPES PVBLICA c 209; ric 121 IMP CP LIC VALERIANVS AVG FELICITAS AVG c 55; ric 86 m. f. IOVI CONSERVA c 83; ric 92 m. f. PM TR P II COS II PP c 156; ric 141 m. f. SALVS AVG c 197; ric 121 m. f. VICTORIA AVG c 218; ric 124 m. f. 2 db. m. f. c 230; ric 125 m. f. VIRTVS AVG c 263; ric 133 IMP CP LIC VALERIANVS PF AVG ANNONA AVGG c 13; ric 69 m. f. APOLINI PROPVG c 25; ric 75 m. f. 18 db. FELICITAS AVGG c 53; ric 87	DIVAE MERINIANAE 2 db. CONSERCATIO c 16; ric-	IMP CP LIC GALLIENVS PF AVG VIRTVS AVGG c 1273; ric 184 IMP CP LIC GALLIENVS AVG CONCORDIA AVGG c 123; ric 130 m. f. VIRTVS AVGG v. d. c 1286; v. d. ric 99	CORN SALONINA AVG 6 db. VESTA c 137; ric 39	
254			IMP CP LIC GALLIENVS PF AVG 2 db. CONCORDIA EXERCIT c 131; ric 132 m. f. 4 db. IOVI CONSERVA c 357; ric 143 m. f. VICTORIA AVGG c 1143; ric-	CORN SALONINA AVG IVNO REGINA c 58; ric 28	
255 256			IMP CP LIC GALLIENVS PF AVG FELICITAS AVGG c 195; ric 135 m. f. PM TR P II COS II PP c 800; ric 116		PLIC VALERIANVS CAES 5 db IOVI CRESCENTI c (Sal.) 29 ric 13. P CL VALERIANVS NOB CAES PRINCIPI IVVENTIVTIS globisszal c 70; ric 23 m. f. 2 db. m. f. signummal c-; ric 23

Æv	Valerianus	Mariniana	Gallienus	Salonina	Valerianus iun.
255	IMP CP LIC VALERIANVS AVG 4 db.				
256	FELICITAS AVGG c 54; <i>rit</i> 88 IMP CP LIC VALERIANVS PF AVG 4 db. LIBERALITAS AVGG c 113; <i>rit</i> 101 PM TP P III COS III PP c 163; <i>rit</i> 142b m. f. PROVIDENTIA AVGG c 175; <i>rit</i> 113 m. f. RESTITVTOR ORBIS c 383; <i>rit</i> 117 m. f. VICTORIA AVGG c 231; <i>rit</i> 126 IMP CP LIC VALERIANVS PF AVG 9 db. ORIENS AVGG c 140; <i>rit</i> 106 m. f. PM TR P V COS IIII PP v. ð; c 166; <i>rit</i> 142a m. f. VICTORIA AVGG c 224; <i>rit</i> 128 m. f. VICTORIA GERM c 245; <i>rit</i> 132 m. f. VICTORIAE AVGG IT GERM c 242; <i>rit</i> 130 IMP CP LIC VALERIANVS AVG VICTORIA AVGG c 221; <i>rit</i> 127		IMP CP LIC GALLIENVS PF AVG PROVIDENTIA AVGG v. ð. c 284; <i>rit</i> 159 m. f. VIRTVS AVGG v. ð. c 1281; <i>rit</i> 182	SALONINA AVG IVNO VICTRIX m. f. PIETAS AVGG c 84; <i>rit</i> 35 m. f. VENVS VICTRIX v. ð. c 129; <i>rit</i> 37	DIVO CAES VALERIANO 4 db CONSECRATIO c 13; <i>rit</i> 24
257			IMP GALLIENVS PF AVG GERM 3 db. LAETITIA AVGG c 438; <i>rit</i> 146 m. f. PM TR P IIII COS III PP c 805; <i>rit</i> 119a m. f. VICTORIA GERM c 1162; <i>rit</i> 175 IMP CP LIC GALLIENVS PF AVG VICTORIAE AVGG IT GERM c 1198; <i>rit</i> 178 m. f. LAETITIA AVGG c 435; <i>rit</i> 145 m. f. PM TR P IIII COS III PP c 806; <i>rit</i> 119 IMP CP LIC GALLIENVS AVG PROVIDENTIA AVGG c 889; 2 db. IMP CP LIC GALLIENVS AVG PROVIDENTIA AVGG v. ð. 879; v. ð; <i>rit</i> 160 IMP GALLIENVS PF AVG GEM 2 db. PAX AVGG c 765; <i>rit</i> 157 m. f. VIRTVS AVGG c 1272; <i>rit</i> 175 m. f. c 1276; <i>rit</i> 183	SALONINA AVG IVNO REGINA c 60; <i>rit</i> 29	
258					

MEDIOLANUM (Milano)				VIMINACIUM (Kostolac) IV.	
Év	Valerianus	Gallienus	Salonina	Valerianus	Gallienus
253 254					
255	IMP CP LIC VALERIANVS AVG 2 db. PIETATI AVGG c 155; ric 219 IMP VALERIANVS PF AVG 4 db. VICT PART c 55; ric 262			IMP CP LIC VALERIANVS AVG 2 db LAETITIA AVGG c 101; ric 215 m. f. VICTORIA AVGG c 230; ric 224 IMP CP LIC VALERIANVS PF AVG m. f. c 224; v. ð. ric 128	IMP CP LIC GALLIENVS AVG VIRTVS AVGG c 1288; ric 301
256					
527	IMP VALERIANVS P AVG CONCOR MIL c 45; ric 237 m. f. CONCOR LEGG c 44; ric 236 m. f. PAX AVGG c 147; ric 245 m. f. SALVS AVGG c 196; ric 254 m. f. SPES PVBLICA c 205; ric 257 m. f. TEMPORVM FELICITAS c 211; ric 259 m. f. VIRTVS AVGG c 265; ric 271 IMP P LIC VALERIANO AVG FIDES MILITVM c 74; ric 240 m. f. VICTORIA GERMANICA c 253; ric 264 m. f. VIRTVS AVG c 257; ric 266 IMP VALERIANVS PF AVG 2 db. I SALVS AVGG c 201v; ric 151 IMP VALERIANVS AVG SECVRIT PERPET c 204; ric 256	IMP GALLIENVS P AVG CONCOR MIL c 118; ric 377 m. f. PAX AVGG c 750; ric 391 m. f. SALVS AVGG c 936; ric 399 m. f. m. f. SAECVLI FELICITAS c 926 ric 396	CORN SALONNA AVG BENERI GENETRICI c 21; ric 61/2f		IMP CP LIC GALLIENVS AVG AETERNITAS AVGG c 53; ric 289
258		IMP GALLIENVS PF AVG GERMANICVS MAXIMVS c 306; ric 282 m. f. SPES PVBLICA c 990v; ric 403 3 db. m. f. VICT GERM c 1045; ric 404 3 db. IMP GALLIENVS P AVG AETERNITAS AVG c-; ric 3w2 m. f. VIRTVS AVGG c 1289; ric 410 2 db. IMP GALLIENVS AVG VICTORIA AVGG c 1148; ric 405			
259	IMP VALERIANVS P AVG 2 db. SALVS AVGG c 200v; ric 251v				

Év	Valerianus	Gallienus	Salonina	Valerianus iun.
253	IMP CP LIC VALERIANVS AVG RESTITVT ORIENTIS <i>c 188; r1c 286</i> IMP CP LIC VALERIANVS PF AVG <i>2 db.</i> APOLINI CONSERVA <i>c 19; r1c-</i>			
254		IMP CP LIC GALLIENVS AVG VIRTVS AVGG <i>c 131; r1c 455</i> IMP CP LIC GALLIENVS PF AVG PIETAS AVGG <i>c 792; r1c 447</i> IMP CP LIC GALLIENVS AVG <i>m. f. c 793; r1c 446</i>		
255	IMP CP LIC VALERIANVS PF AVG <i>4 db.</i> PIETAS AVGG <i>c 152; r1c 285</i>		CORN SALONINA AVG <i>3 db.</i> CONCORDIA AVGG <i>c 31; r1c 63</i> SALONINA AVG <i>c 103; r1c 67</i> ROME AETERNAE	P LIC VALERIANVS CAES PIETAS AVGG <i>c 45; r1c 48</i> VALERIANVS NOBIL CAES PRINCIPIVEITVTIS <i>(Sol.) 84; r1c 51</i>
256	IMP CP LIC VALERIANVS PF AVG VIRTVS AVGG <i>c 276; r1c 193</i>	IMP CP LIC GALLIENVS PF AVG VIRTVS AVGG <i>c 1310; 456</i>		
257		IMP GALLIENVS AVG <i>2 db.</i> VICTORIA GERMAN <i>c 1173; r1c 452</i> IMP GALLIENVS AVG P M TR P V COS IIII PP <i>c 169; r1c 277</i>		
258				
259			SALONINA AVG <i>12 db.</i> IVNO REGINA <i>c 60; r1c 64</i> <i>m. f.</i> PVDCITIA AVGV. 8. <i>c 92; r1c 65</i>	

A negyedik szalacscai lelet összetételében teljesen megfelel az e korbeli többi pannoniai éremleletnek. Bár tulajdonképpen most nem célunk a lelet összetételét részletesen taglalni,⁷ néhány jellemző sajátságot mégis megemlítnünk. Ilyen például az, hogy a 231–235. közti veretek teljesen hiányoznak a rokon leletekből,⁸ hogy Maximinus Thrax uralkodásának harcokban eltelt három éve — éppen a harcok miatt — alig hagyott nyomot anyagunkban, hogy a következő évek pénzanyaga nagy bőségben és változatosságban ömlik tartományunkba legalább 253-ig, bár ez idő alatt is nagy viharokat látott a tartomány. Azt a tényt pedig talán nem is érdemes külön kihangsúlyozni, hogy a lakosság az egyre nehezedő viszonyok közepette igyekszik a legjobb tartású, tehát legnagyobb súlyú ezüstöt összegyűjteni, sőt legalábbis Gordianus uralkodása végéig, amíg a denár- és dupladenár-verés párhuzamosan folyik, tezaurálásra inkább az utóbbit választja ki.

Ha azonban a lelet pontos záródását akarjuk meghatározni, akkor részletesebben kell foglalkoznunk az időben utolsó sorozatokkal, tehát Valerianus és családja vereteivel (lásd a verdék szerinti táblázatokat).

A datálást általánosságban két szembetűnő tény mindjárt megkönnyíti, az egyik az, hogy Valerianus és Gallienus veretei körülbelül azonos arányban fordulnak elő, a másik pedig az, hogy a későbbi pénzromlásban oly nagy szerepet vivő sisciai verde darabjai egyáltalában nem szerepelnek leletünkben. Ebből az következik, hogy a lelet nagyjában 260 körül, de mindenestre 262, Siscia verdéjének megszervezése előtt⁹ keletkezett. Jellemző a leletre az is, hogy kizárólag jobb minőségű, tehát a pénzromlás általánossá válása előtti anyagot tartalmaz és a 60-as évekre erősen jellemző, tömegesen előforduló típusok teljesen hiányoznak belőle.¹⁰

Számszerűen a legnagyobb mennyiségben képviselt verde természetesen Róma, amely mint a legnagyobb kapacitású műhely¹¹ ekkoriban, hivatva van a környező területek pénzforgalmának zömét ellátni. Mivel Róma Valerianus trónra kerülésének hírére azonnal verni kezdi az új császár pénzeit, itt jelentkezik a Trebonianus Gallus záró sorozataihoz kapcsolódó új típus Trebonianus Gallus portréval és PACI AVG körirattal a hátlapján.¹² Ugyancsak itt találkozunk a viminaciumi verde kezdő portréira jellemző egy arctípussal is, amelyet tehát Rómában bíztattak 253-ra tehetünk.¹³

Jellemző a szalacscai leletben előkerült korai róma városi sorozatra — különösen Gallienus esetében — az is, hogy a kifejezetten 255-re tehető darabok igen csekély számban fordulnak elő, illetve arctípusuk nyomán inkább még későbbieknek tekinthetők. Ugyancsak érdekes megfigyelnünk azt is, hogy a korábbi, tehát 254–55. évi eseményekre vonatkozó germán győzelmeket említő veretek nem szerepelnek itt. A germán győzelmeket egy párhuzamos sorozat általánosabb jelentőségű VICTORIA AVGG hátlapi köriratán kívül csak 257-ben láthatjuk a leletben először, mégpedig P M TR P IIII datálással, későbbben pedig még egyszer Gallienusnál, iteratív formában. Ez a törés a Pannoniába áramló pénzanyagban éppen a pénzellátásban legjelentősebb verde esetében igen lényeges adat a pillanatnyi helyzetre vonatkozóan.¹⁴

A róma városi verde kimutathatóan legkésőbb keletkezett verete a szalacscai leletben az ifjabb Valerianus caesar consecratió típusa, amely legkorábban 258 második felében keletkezhetett.¹⁵

⁷ A részletes ilyen értelmű kiértékelés a készülő pannoniai császárkori pénzforgalomról szóló munkám feladata lesz.

⁸ V. ö. egy későbbi történeti tárgyú cikk vonatkozó III. századi éremlelet-összeállítását. — A 231-es eseményekre világos fényt vet a börgöndi éremlelet elrejtése; l. Radnóti A., Num. Közl. XXXIV–XXXV, 1935–36, 86 skk.

⁹ Num. Közl. XXVI–XXVII, 1927–28, 16.

¹⁰ Gondolunk itt elsősorban a különféle isten-conservator-típusra.

¹¹ K. Pink, Num. Ztschr. 69. 1936, 22.

¹² Ez az éremtípus hátlapi körirata tartalmában és kölcsönzött portréjával egyaránt jellemző keletkezésének időpontjára: körirata a fenyegető polgárháború elhárítását ünnepli, azonban az AVG kitéttel egyúttal azt is jelzi, hogy még Valerianus Rómába érkezése és fia császárrá való kinevezése előtt keletkezett.

¹³ Szemben a RIC későbbi, 256–57-es datálásával (RIC 72). — A dátumhoz v. ö. Num. Közl. XXXIV–XXXV, 1935–36, 65 skk.

¹⁴ V. ö. fent 8. jegyzet.

¹⁵ Valerianus caesar halálának dátumára v. ö. PW—RE XIII, 1. Sp. 244 skk.

Nézzük meg most a szalacscai lelet lelőhelyéhez legközelebb eső verde, Viminacium anyagát. Leletünk viminaciumi pénzei számban és változatosságban egyaránt elég szerények, bár maga a verde is igen kicsire volt méretezve. Datáló lehetőségei ennek következtében szintén nem nagyok, tehát inkább néhány általános megjegyzésre szorítkozhatunk.

Azt már láttuk,¹⁶ hogy Viminacium verdéje 253-ból való ró mavárosi portrétípusokkal kezd, 254-ből pedig már datált veretei is vannak (RIC Valerianus 207, 208 és Gallienus 287). Típusai, amelyek leletünkben is előfordulnak, az általánosabb érvényű Victoria-típustól eltekintve kifejezetten nem köthetők különösebb eseményhez egyelőre. Ezek a Victoria-típusok talán a Gallienus-féle 254-től vívott galliai harcok visszhangjai. L. Laffranchi a mediolanumi verde keletkezésével kapcsolatosan egy helyütt¹⁷ Viminacium működését egészen 259–60-ig is kitolja. Ha ezt a nézetet elfogadjuk, arra a lehetetlen álláspontra juthatnánk, hogy a viminaciumi verde, bármilyen szerény legyen is működési kerete, a növekvő pénzromlás közepette 6 év alatt mindössze 14–16 típust hozott volna ki, s azokat is oly kicsiny számban, hogy a legközelebb fekvő tartományban, Pannoniában is alig egy-két darab fordul elő. Azt kell tehát inkább feltételeznünk, hogy Viminacium hivatalos császári verde minőségében való működése lényegesen rövidebb volt, mint a Laffranchi által feltételezett 6–7 év. Itt most csak feltevésnéppen vetjük fel, hogy a viminaciumi verde akkor kerülhetett kevésbé exponált helyre, amikor a gótok gyakori előretörései és a keleti védelmi szárny elgyengülése ezt szükségessé tette. Az első nagyobb gót lökés Valerianus és Gallienus uralma alatt már 254-ben bekövetkezik,¹⁸ a következő a boranosokkal és karpokkal szövetségben talán már 255-ben,¹⁹ végül a legnagyobb, elsősorban Kis-Ázsia ellen irányuló támadássorozat 256–57-ben indul meg.²⁰ Ez lehet az a legkésőbbi időpont, amely Viminacium helyzetét egészen a veszélyeztetett végvár helyzetéig süllyeszti, amikor természetesen a hatalmas értéket képviselő, nemesfémme l is dolgozó császári verde nem igen maradhat itt.²¹

A megszűnt viminaciumi pénzverőt a régebbi kutatással ellentétben újabban nem Mediolanumba, hanem Kölnbe teszik.²² Elmer a kölni, főképpen a galliai ellencsászárok vereteit tárgyaló tanulmányában igen súlyos érvekkel bizonyítja be, hogy az utóbbi évtizedekben általánosán elfogadott verdehely, Lugdunum, helyett inkább Kölnben székel a viminaciumi áthelyezett pénzverő. Az új kölni verde keletkezését, illetve első emisszióját 257–58-ra teszi.²³ Ez többé-kevésbé megfelel a fentebb Viminaciumról mondottaknak. Nem állhat meg azonban az, amit Elmer Viminacium comitatensis helyzetéről mond;²⁴ Viminacium már nem alkalmi verde, amely szükségképpen rövidéletű, hanem a növekvő állandósuló hadi szükséglet, a romló gazdasági helyzet tette szükségessé Viminacium állandó működését egy már előbb is fontos frontszakasz hátában. Hiszen Siscia verdéjének keletkezése néhány évvel később éppen ennek a parancsoló szükségyszerűségnek a felismerése volt, annál is inkább, mert — szemben Elmer felfogásával — ekkor már határozottan nyugodtabb volt a dunai helyzet.

A leletünkben előforduló kölni veretek nagyobb része Gallienus nevére szól és természetesen a galliai harcokban aratott győzelmeket ünnepli. Elmer datálása szerint²⁵ a sorozat legkésőbbi darabja 259-ből való.²⁶

¹⁶ L. fent 6. old. és 13. jegyzet.

¹⁷ Transactions of the International Num. Congress London 1936, 1938, 198 skk.

¹⁸ The Cambridge Ancient History XII, 1939, 147.

¹⁹ Zos. (ed. Mendelssohn) I, 31, 1; v. ö. Egy. Phil. Közl. 1929, 3.

²⁰ Zos. (ed. Mendelssohn) I, 31, 3 sqq.

²¹ Különösebb megokolás nélkül még korábbra teszi Viminacium megszűnését RIC V, 1, 21.

²² G. Elmer, B.Jb. 146, 1941, 8 skk.

²³ Id. m. 18.

²⁴ Id. m. 11: Die Überlieferung lässt ihn (t. i. Gallienus) während der Herrschaft mit seinem Vater dauernd am Rhein kämpfen, weiss aber nichts von einem Krieg an der Donau zwischen 253–257. Einen solchen muss aber Gallienus bis 257 geführt haben, denn welchem anderen Zweck konnte sonst das Münzamt in Viminacium dienen?

²⁵ Id. m. 18 skk.

²⁶ VICT GERMANICA, RIC 49.

Elmer a továbbiak során a második itáliai verde, Mediolanum keletkezéséről is beszél.²⁷ Szemben a régebbi felfogással,²⁸ ő Róma és Köln közös alapításának tekinti és keletkezését 259-re teszi legkorábban, mindenesetre a verde szerinte röviddel Valerianus fogságba kerülése előtt kezdett működni. A szalacskai lelet anyaga bizonyos értelemben szembekerül ezzel a datálással; a legelső előforduló mediolanumi veret a leletben VICT PART hátlappal Valerianus nevére készült, s ez a veret csakis az első perzsa támadás visszaverésére és Antiochia visszafoglalására vonatkozhatik,²⁹ ez pedig 255–56 körül történt. A szalacskai lelet pannoniai helyi történeti jelentősége emellett teljesen kizárná a mediolanumi veretek jelenlétét az anyagban, ha Elmer ilyen késői datálását elfogadnók.³⁰

Végül a leletünkben előforduló antiochiai eredetű pénzek kis számukkal kevésbé viszik előre a datálás lehetőségét; maga a verde munkája ez időben igen kis terjedelmű és rövid időközben jelentkező lehetett, ezért nem sokat mond az a tény, hogy a legutolsó veret 257-ből való TRP V COS IIII évjelzéssel.

Ha most összefoglalva a fentebb mondottakat, a negyedik szalacskai éremleletet datálni akarjuk, azt találjuk, hogy a legutolsó elforduló veretek benne legkésőbbben 259-ből valók. Ha ehhez az időponthoz hozzáteszünk még néhány hónapot, míg a távolabb fekvő verdékből is eljuthatott ide a pénz, azt kell mondanunk, hogy a lelet teljesen egyértelműen a 259. év végén vagy 260. elején, de a 260. év közepénél semmiesetre sem későbbben kerülhetett a földbe.

R. Alföldi Mária

²⁷ Id. m. 12 sk.

²⁸ A Mediolanum-i verde keletkezése körül az utolsó évtizedekben igen erős vita folyt. Az álláspontok abban többnyire megegyeztek, hogy a viminaciumi verde kerül át ide (v. ö. RIC V, 1, 21.) de dátuma és produktumainak időrendje körül ma sincs a vita teljesen lezárva. Az utolsó két nagyobb ilyen közvetlenül Mediolanumra vonatkozó összefoglalás további irodalommal: Num. Chron. 1929, 218 skk, illetve Transactions Int. Num. Congr. 1938, 198 skk, az előbbinek éles bírálata. A vita kompromisszum felé hajló, de nem végleges lezárását jelenti a problémát inkább csak távolabbról érintő cikk a JRS XXX, 1940, 1 skk oldalain. — A legújabban megjelent mediolanumi összefoglaló munka O. Ulrich-Bansa, Moneta Mediolanensis 352–498, 1949, bár nem tárgyalja közvetlenül ezt a kérdést, L. Laffranchinak a Transactionsban hozott datálását fogadja el (premessa p. X).

²⁹ PW—RE XIII, 1, 491. V. ö. még PW—RE XIV, 2 1744 skk.

³⁰ L. a történeti összefüggésekről később megjelenendő munkámat.

A magyar pénzforgalom az Anjouk korában

II. Magyar pénzverő- és pénzsúlyok

Idestova száz éve, hogy kihaltak az egyetemes (univerzális) tudósok, az ú. n. polyhistorok, akik a tudományoknak minden ágában otthonosak voltak. Idestova száz éve, hogy a XVIII. század tudományos haladása alapján tovább építve, a technika csodálatos fejlődése-adta új nagyszerű segédeszközökkel ellátott tudományok a mikrokozmosz és a makrokozmosz eladdig nem is sejtett titkaiba behatoltak, és nemcsak kitágíthatták kutatásaik mezejét, hanem feladataik szaporodása folytán mindnagyobb számban megalapították új tudományágak hosszú sorát. Ennek a nagyszerű fejlődésnek van azonban árnyoldala is. Amikor a tudós egy személyben bölcsész, nyelvész, jogász, történész és természettudós volt, akkor, ha szükségesnek látszott, több oldalról is feldolgozhatta vizsgálatainak anyagát. Ez az eljárás azonban a múlt század utolsó negyedétől kezdve mindnehezebbé, sőt gyakran épséggel lehetetlenné vált, lehetetlenné különösen az ú. n. exact tudományok, a matematikai és a természettudományok mezején, s kivált oly tudományos feladatok körében, amelyeknek sikeres megoldása több tudományág segélyül hívására szorul. Ily feladatok előtt áll a jelenkori numizmatika is.

A numizmatikát vagy éremtant általában történeti segédtudománynak tartják, azonban mai feladatait tekintve ugyanolyan jogosultsággal gazdasági segédtudománynak is nevezhetnők. Sőt épséggel hibás a numizmatikának segédtudományi rangjáról beszélni. A közelmúlt időben hatalmas méretekben kialakult gazdaságtörténetnek egyik fontos és nélkülözhetetlen ága a pénztörténet, amely az éremtan nélkül el sem képzelhető, de ugyanígy az éremtan sem nélkülözheti szoros kapcsolatait a pénztörténettel. Az éremtannal egyesült pénztörténet, tekintettel feladatainak különlegességére és elsőrangú fontosságára, semmiképen sem tekinthető segédtudománynak. Valóságos és önálló tudomány az, a gazdaságtörténetnek egy önálló ága, amelynek feladatai az éremtanéit is magukban foglalván, azokat egyúttal hatalmas feladatkörrel bővítik.¹

Ez a feladatkör a pénztörténetet és éremtant egymástól elég messzire eső tudományágakkal köti össze, nemcsak a gazdaságtörténettel mint az ő anyatudományukkal, hanem a pénzék és pénzverősúlyok anyagiságánál fogva a kémia, a matematika és a statisztika tudományaival is. A kémia története felvilágosít a pénzverősúlyok folytonos változásainak okairól és irányáról, a matematikai valószínűségszámítás és a statisztikai módszerek használata pedig nélkülözhetetlen a pénzsúlyok helyes megállapítására. Aki nem ismeri a kémia történetét, az nem tudja, hogy az ezzel a tudományággal foglalkozók körében a XVIII. század végéig az az általános, helyesebben áltudományos meggyőződés uralkodott, hogy fémtárgyak rozsdásodásuk vagy patinával (nemes rozsdával) borításuk következtében elveszítik súlyuk egy részét. Ezt a felfogást még ugyanannak a századnak elején élt német egyetemi tanár és udvari orvos *Stahl György Ernő* (1660—1734) is megerősítette „Phlogiston” nevű elméletének kitalálásával, mely elméletet csak a nagy *Lavoisier Antal Loránd* (1742—1794), a jelenkori kémiai tudomány halhatatlan emléké megalapítója döntött meg végérvényesen „*Traité de chimie*” című 1789-ben megjelent munkájával.

Lavoisier elődei tévtanainak a nagyközönség tudomására jutása azt eredményezte, hogy nemtelen (nem nemes) fémből gyártott és megrozsdásodott tárgyakat megújításuk alkalmával

¹ Amint ez megjelenik *Below és Meineke* „Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte” című monografiás sorozat két kötete munkakörében: *Luschin*: Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte (2. kiadás, München 1926) és *Friedensburg*: Münzkunde und Geldgeschichte der Einzelstaaten. (Ugyanott 1926.)

nehezebb súlyban gyártották. Miután a rozsdás fémtárgyak eredeti súlyuknál nehezebbekké váltak a rozsdasúlyával, úgyszólván kétszeresen tödötték meg a régi súlyt. Így jártak el a pénzverdéknek vezetői, úgymint bérlői, pénzverői és pénzbecsőrei is, és így a pénzverőszabványsúlyok, az étalonok, minden megújítás alkalmával nehezebbekké váltak. Ez a súlynövekedés egészen a metrikus súly általános behozataláig tartott.

Feladatunkat azonban nem oldottuk meg annak tudomásvételével, hogy az összes pénzverősúlyok (egyetlen kivételtől, a XIII. század közepétől a mai napig változatlan súlyú párizsi márkától eltekintve) a középkortól kezdve a XIX. század közepéig folytonosan gyarapodtak súlyukban. Iparkodnunk kell, hogy ahol az csak kivihető, megtudhassuk e súlyok nehezedésének — ha csak lehetséges, pontos — méreteit is attól az időtől kezdve, mely idő óta megbízható forrásokkal rendelkezünk. Pénzverősúlyokat kiszámító és összehasonlító források száma elég nagy, azonban közöttük csak kettő valóban megbízható és pontos számvetésre alkalmas. Az egyik forrás *Francesco Balducci Pegolotti* világhírű „Pratica della mercatura” címen ismert könyve,² amelynek adatai számos pénzverő és nemesfémsúly pontos kiszámítását engedik meg a XIV. század közepe körüli időre; a másik a két *Nobacknak*, atya és fiának „A pénz-, mérték-, és súlyviszonyok teljes zsebkönyve” című s a nemzetközi pénz- és árukereskedelem nélkülözhetetlen tudnivalóit tartalmazó munkája, amely 1851-ben jelent meg, s így a XIX. század közepe körüli időre vonatkozik. Sajnos, Pegolotti eredeti kézírata elveszett, s csak másolatának másolatja jutott a jelenkorra,³ megállapíthatóan hihetetlen sok másolási hibával. Első kiadása 1766-ban jelent meg, a másolók hibáin kívül még a kiadónak (s valószínűen a nyomdának is) hibáival tarkázva. Ezt a kiadást sajtó alá adta *Pagnini Gian-Francesco*, a toscanai nagyhercegségnek „tizedkancellárja” vagyis pénzügyminisztere „Della decima e delle altre gravezze” című négykötetes kiadványának harmadik köteteként. Ezzel a gyarló kiadással szemben a pénztörténet- és éremtannak megbecsülhetetlen hasznára válik Pegolotti munkájának második 1936-ban megjelent kiadása, amely feldolgozójának, *Allan Evans*-nak, az amerikai Cambridge város Harvard-egyeteme „instructorának” dícséri kiváló szaktudását, akribiás gondosságát és ernyedetlen szorgalmát. Ebben a minden tekintetben mintaszerű kiadásban Evans Pegolotti pénzértékösszehasonlításai sorozatának másolási hibáit kijavítván, számszerűen megismerteti velünk a fennmaradt kéziratnak szinte hihetetlen hibagazdagságát. A sorozat 17 táblázatban összehasonlítja a három azonos színsúlyú olasz aranypénznek, a firenzei és a genovai aranyforintnak és a velencei dukátnak állandó értékét más pénzeknek, közöttük két aranypénznek, változó értékével. Az összehasonlítások sorainak száma 417, s ezek közt hibás 107, a sorok 25,66 százaléka, vagyis hibás minden negyedik számadat. A hibák gyakorisága feljogosít bennünket arra, hogy amikor egy és ugyanaz a pénzverősúly több összehasonlításának eredménye egymástól különbözik, megfelelő óvatossággal kijavíthassuk a hibás eredményt. Legyen szabad ennek a helyesbítésnek egy példáját bemutatni. A londoni Tower-márka, a XVI. század elejéig az akkor VII. Henrik angol királytól bevezetett s a mai napig pénzverősúlynak használt Imperial Troy-Pound-nak elődje, egyenlő súlyú a (valódi) Kölni márkával, amint azt Pegolotti munkája két helyen is világosan kifejti.⁴ Szicíliai és Nápolyi összehasonlításai (Ev. 114 és 168) valóban 33 tarival határozzák meg a londoni pénzverőmárkának unciaját, ugyanúgy mint a valódi Kölni és több más hely márkáját. 33 taró tesz 594 firenzei gränt, és a márkára ad $(594 \times 8 =)$ 4752 fgr-t. Ezzel szemben azonban azt olvassuk (Ev. 202), hogy a londoni Tower-márka firenzei súlyban 8 uncia és 8 súlydénárra rúg. Természetes, hogy a súlydénárszám másolási hiba és feltétlenül 6-ra javítandó ki. Hogy azonban Pegolotti könyvében felismerhessük és kijavíthassuk a másolók hibáit, szükséges, hogy Pegolotti számvetését alaposan megismerjük. Nem tarthatom helyesnek, ha az ő súlymeghatározásait jól-rosszul metrikus súlyra átszámítjuk addig, amíg nem számítottuk utána számműveleteit, s kerestük a sok között azt a súlyt, amelyet legalkalmasabbnak találunk arra, hogy Pegolotti összes pénzverő- és nemesfémsúlyait ebben a súly-

² Valódi címe P. művének „Libro di divisamenti di paesi e di misure di mercatantie”. (Az országok és áruk mértékei ismertetésének könyve.)

³ A reánk maradt másolatot Filippo di Nicolai Frescobaldi 1471. évben fejezte be, lemásolván Agnolo di Lotto dall'Antella másolatát. Evans 3 és 383.

⁴ Ev. 151: Marco l e starlini 3 $\frac{1}{2}$ d'argento al peso della torre di Londra fanno in Vinegia marco l d'argento, e il marchio della Torre di Londra si è appunto col marchio di Colonia della Magna, és: Ev. 255: il marchio della zecca della Torre di Londra, che è appunto col marchio di Colonia della Magna. Zecca = pénzverde, appunto = éppen (oly), Magna = Németország. Tehát: A londoni Tower-ben működő pénzverő márkája éppen oly (súlyú), mint a németországi Kölni márka.

ban kifejezzük. Ilyennek két pénzverő-súlyegység kínálkozik: a firenzei és a nápolyi font. Noha a nápolyi súlyösszehasonlítás kisebb súlyrészekkel munkál, mint a firenzei, mégis az a körülmény, hogy Pegolotti firenzei születésű firenzei polgár és a világ akkori legnagyobb bank- és kereskedelmi társaságának, a firenzei Bardi cégnek, alkalmazottja volt, indított engem arra, hogy a firenzei fontot válasszam és e súlyban fejezzem ki a kiválasztandó és kiválasztható összes pénzverő-súlyokat.

Mindenekelőtt meghatározandó a firenzei és nápoly-szicíliai font közti súlyviszonylat. A nápoly-szicíliai pénzverő- és nemesfémsúly tabelláinak adatai és a firenzei súlyösszehasonlítások ellenőrzik egymást. Igen nagy részben valóban egyenlő a két számítás eredménye. A firenzei font 12 unciára, 288 súlydénárra és 6912 fgr⁵-ra oszlik, a nápolyi font pedig 12 unciára, 360 táróra és 7200 nápolyi gränre. A fentemlített nápolyi tabellákban a firenzei uncia súlya 32 táró és a nápolyi unciáé 30 táró. Továbbá (Ev. 188) a firenzei font tesz Nápolyban 12 uncia 24 tárót. Mindkét súlyviszonylat 16:15 s így a nápolyi font $6912 \times 15 : 16 = 6480$ fgr.

A nápolyi grän így	(6480 : 7200 =)	0,9 fgr
A nápolyi táró	(6480 : 360 =)	18 „
A nápolyi uncia	(6480 : 12 =)	540 „

A firenzei uncia 576 fgr. és a súlydénár 24 fgr.

Szükségesnek tartom továbbá pontosan meghatározni a párizsi márka súlyát, nemcsak azért, mert ennek a márkának összehasonlításai a nápolyi és firenzei súlyokkal különböznek egymástól, hanem elsősorban azért, mert meghatározván a párizsi márkasúlyt, meghatározhatjuk a firenzei súlynak és az ő súlyával meghatározott többi súlynak is pontos metrikus súlyát. A párizsi márka unciájának súlya Nápoly—Sziciliában 34 táró 13 ngr, (= nápolyi grän) vagyis 623,7 fgr, és így a párizsi márka súlya $(623,7 \times 8 =)$ 4989,6 fgr. Firenzei súlyösszehasonlítása kettő: a márkasúlyokkal szemben alkalmazott meghatározási móddal: a párizsi márka tesz Firenzében 8 uncia 16 dénárt vagyis $(4608 + 384 =)$ 4992 fgr.-t és a márkasúlyok meghatározása szokatlan módjával, amelyet Pegolotti csak a fontsúlyoknál alkalmazott:⁶ a firenzei font tesz Párizsban 11 uncia 2 dénárt, tehát $(6912 \times 192 : 266 = 1327104 : 266 = - 4989,11278196$ fgr.-t. Míg a szokásos összehasonlítás a nápolyi összehasonlítás súlyánál 2,6 fgr-nal nehezebb súlyt ad, addig a szokatlannál a különbség csak 0,4872 ... fgr. Érdekes, hogy a párizsi szakasz egyetlen pénzsúlyösszehasonlítása ugyanoly csekély eltéréssel határozza meg a párizsi márka súlyát: szerinte (Ev. 236) a párizsi márka tesz az (avignoni) pápai udvar márkájában 8 uncia 18 súlydénárt. A pápai udvari márka súlya 4562,4 fgr, így a párizsi márka tesz $4562,4 \times 210 : 192 = 9581040 : 192 = 4990,125$ fgr.-ot, és a párizsi márka nápolyi súlymeghatározási eredményével számítva, a pápai udvari márka súlya tesz $4989,6 \times 192 : 210 = 9580032 : 210 = 4561,92$ fgr.-ot. Eltérések 0,48 és 0,526 fgr. (metrikus súlyban 23,5, 23,9 és 25,8 mg.). Egészen közel jut a nápolyi meghatározás eredményéhez. Így Pegolotti kétféle összehasonlítása alapján teljesen pontosnak a nápolyi összehasonlítást tarthatjuk.

Akár a firenzei második összehasonlítás, akár a pápai márkával való összehasonlítás eredményével számolva, minimális és elhanyagolható különbségeket találunk a nápolyi összehasonlítás eredményével szemben. Ugyanis a nápolyi összehasonlítás a firenzei grän metrikus súlyával $(a = 244,75290624 : 4989,6 =) 0,0490526166782$ grammot ad, a firenzei második összehasonlítás $(b = 249,75290624 : 4989,11272 =) 0,049057016$ g-ot és a pápai márkás összehasonlítás $(c = 244,75290624 : 4990,125 =) 0,0490474917$ g-t. Ha ezt a három eredményt a firenzei fontgrän számával szorozzuk, a következő metrikus fontsúlyokat kapjuk:

$$\begin{aligned} a &= 339,05261068 \text{ g} \\ b &= 339,08475986 \text{ g} \\ c &= 339,01626263 \text{ g} \text{ tehát a fontsúly két eltérése } + 32 \text{ és } - 36 \text{ milligramm!} \end{aligned}$$

⁵ Rövidítése a firenzei grännek.

⁶ Pld. lbd'arg. al peso di Firenze fa in Pisa o 12 d 8, libre d'arg. di Firenze fa in Lucca o 12 e d 1 1/2 — fa in Siena o 12 d 3 Evans. 197 stb.

Következik egy a magyar vagy budai márkára igen fontos márka: a valódi, vagyis Troyes városában használt (Troyes-i) márka. Pegolotti ezt a márkát mint a franciaországi Champagne-i vásárosok márkáját határozza meg. Ezt a vásárt egész éven át megszakítás nélkül felváltva négy városban tartották. Ezeknek legnagyobbika és legismertebbje volt Troyes, a többi három Provins, Lagny sur Marne és Bar-sur-Aube.⁷

A valódi Troyes-i márkának súlya 4968 fgr. Érdekes, hogy ugyancsak Pegolotti szerint Flandriában mint Bruges város aranymárkája, és mint a (rég)i bécsi márka is szerepelt, azonban ez utóbbi összehasonlítás hibás. Pegolotti ezt a (rég)i bécsi márkát a veneziaival hasonlítja össze és azt mondja, hogy ez a márka tesz veneziai súlyban 8 uncia 3 súlydénárt. Így a bécsi márka súlya volna $4848 \times 195 : 192 = 945360 : 192 = 4923,75$ fgr. (metrikus súlyban 241,5227 9183 g). Azonban csakugyan veneziai súllyal hasonlítja össze Pegolotti a champagnei vásárok márkáját is és azt állítja (E. 148), hogy súlya Veneziában 8 uncia 5 sd. (= 197 sd.) Az egyenlet így $4848 \times 197 = 955056 : 192 = 4974,25$ fgr. Ez az eredmény megközelíti ugyan a Troyes-i márka súlyát, de annál 6,25 fgr.-nal nehezebb. Ennek a pontatlanságnak az oka az, hogy Pegolotti kisebb súlyrészekkel mint féldénárral nem számított, az irracionális, vagyis legalább több tizedesjegyű számokat fél vagy egész dénárookra kerekítette ki aszerint, hogy a tört 5-nél kisebb vagy nagyobb volt. A pontos összehasonlítás dénárszáma $4968 \times 192 : 4848 = 953856 : 4848 = 196 \frac{76}{101} = 196,7524$,⁸ $4848 \times 196,7524 = 953856 : 192 = 4968$ fgr. Ezt a periodikus számkígyót Pegolotti 197-re kikerekítette, aminek következménye a 6,25 fgr. túlsúly. Miután azonban a champagnei vásárok márkájának súlya 4968 fgr., e súlya a bécsi régi márkáé is, vagyis ez a márka a Troyes-i márkával többé-kevésbé egyenlősúlyú.

Azonban a 14. század első évtizedéből van pontos összehasonlításunk a régi bécsi márkával azonos budai (budavári) márkáról (Mon. Vat. I. 2. 460. Hóman Pénzt. 80—81, 94—95). Az összehasonlítások a következők: 310 (avignoni) pápai udvari márka egyenlősúlyú 348,75 krakói márkával (vagyis 1000 pápai = 1125 krakói márkával). Tehát $4562,4 : 1,125 = 4055,466$ fgr, 3 krakói márka pedig 12166,4 fgr. A krakói márkának két összegét hasonlítja össze a pápai tizedszedő budavári márkák megfelelő összegeivel, s az összehasonlítások igen pontosak lévén, az összegeket összeadhatjuk.⁹ Így 4321 krakói márka tesz 3527,25 budavári márkát. Tehát $4321 \times 12166,4 = 3 \times 3527,25 = 52571014,4 : 10581,75 = 4968,0831$ 9985 fgr. (Metrikus súlya $4968,08319985 \times 0,049052610678 = 243,69745182$ g, vagyis 4 mg-mal súlyosabb mint a valódi Troyes-i márka.)

A mi pénztörténetünkben oly fontos szerepet vitt (újabb) bécsi márkára Pegolotti könyvében nem találunk adatokat, s így más forrást kell keresnünk. Ilyennek kínálkozik a Hómantól (Pénzt. 578—582) feldolgozott Müncheneri kódex, amelynek szerzője kétségen kívül a nürnbergi pénzverdének alkalmazottja, talán pénzverője vagy pénzbecsőre volt. Ebben a Kódexben a névtelen szerző hat márkasúlyt, közöttük a bécsi márkáét is, igen részletesen hasonlítja össze a nürnbergi márka súlyával. Ezek közt két olyan súlyt találunk, amelynek 1500 körüli súlyát ismerjük, a (valódi) kölni márkáét 233,31229403 g súllyal és a lyoni márkáét, amely legkésőbb 1443 óta a párizsi márka súlyával volt azonos, tehát 244,75290624 g súlyával. Ha utóbbi súllyal meghatározzuk a nürnbergi márka súlyát, amely a Kódex szerint nyom 4454,4 párizsi gránt, mely grán metrikus súlya 0,0531178 g, akkor a nürnbergi márka súlyául 236,59447603 g-ot kapunk, mely súly feltétlenül túlkonnyú. Ezt a kölni márka meghatározásával bizonyíthatjuk. A kódex szerint tesz a nürnbergi márka Kölnben 1 márka 1 quintal és 4/69 súlydénárt. Az egyenlet tehát, $236,59447 \times 256 : 260,634921 = 232,89768728$ g. Ilyen „könnyű” Kölni márka 1350—1850 közt sehol sem létezett. A kódex számításait két részre kell osztanunk, egyrészt a megbízható s másrészt a megbízhatatlan számításokra. Megbízhatóknak tarthatjuk azokat a számításokat,

⁷ E vásárok neve Pegolottinál *fiere di Campagna*. Fiera — sokadalom, nemzetközi vásár (németül Messe), v. ö. Zingarelli. Vocabulario della lingua italiana. Milano 1940 (VII. kiadás), 521: grande mercato in occasione di grandi feste religiose (etc.), *fiere* a *fiera* szó többesszáma. A városok neve már Heyd. Geschichte des Levante-handels II. 701. Evans helyiségijegyzékében 398, 401, 404 és 406. Pegolottinál olasz nevük Bari, Lagnino, Proino és Tresetto (Ters, Tessi). Egy Fère nevű városnak (valószínűen Fère-Champenoise) semmi köze sem volt a Champagne-i vásárokhöz. Sorsukról lásd Heyd. 702—707, s ott is említvük az 1443 óta felvirágozott lyoni vásárokat.

⁸ Metrikus súlya 243,6933 6985 g.

⁹ $4968 = 243,69336985$.

amelyeket a nürnbergi pénzverdei alkalmazott saját tapasztalatai alapján végzett oly súlyokkal, amelyeket ismert s amelyek használatának helyeire könnyen eljuthatott. Ezek a nürnbergi kívül az augsburgi és bécsi márkák. A nürnbergi márkát a fentismertetett kölni márkasúllyal meghatározhatjuk, vagyis megfordítjuk a fenti egyenletet: a nürnbergi марка súlya $233.312294 \times \times 260.0634921 : 256 = 606760099275 : 256 = 237.01566376$ g.¹⁰ Az így nyert nürnbergi márkasúllyal meghatározhatjuk most már az augsburgi és a bécsi márkák súlyait. Az augsburgi márkasúlya 234.77790259 g, s a bécsi márkáé 279.08594408 g.

Most áttérünk a másik pontos forrásunk ismertetésére. Nobackék a párizsi márkát két szakaszukban határozzák meg, a párizsiben és a genève-iben. A párizsiben meghatározzák, hogy hány párizsi grän nyom egy grammot: a 18.82715 p. gr (N—845), továbbá, hogy 4.08575 párizsi марка nyom egy kilogrammot (N—847). Genève-ben egy egész súlyrendszert találunk, amely a párizsi uncia részeiből és sokszorosaiból képeztetett: a nehéz kereskedelmi font 18 párizsi unciát tesz, a márkafont 16 unciát, a könnyű font 15 -öt, s továbbá adja a марка súlyrészeinek, az unciának, s súlydénárnak és a grännek a súlyát, minden súlyt 4 tizedes törttel. A párizsi марка 4608 gränre, 192 súlydénárra és 8 unciára oszlik. A grän súlya pontosan $244.75290624 : 4608 = 0.05311478$ g, tehát:

a párizsi sd 1.27475472 g
és a párizsi uncia 30.59411328 g

F. Noback a többi súlyt hollandi Ász-súllyal, némelykor az angol Troy-grännel is határozza meg. 50923093847 holl. Ász tesz egy párizsi márkát, s így a holl.-Ász metrikus súlya $244.75290624 : 5092.3093847 = 0.04806324153$ g. A többi pénzverősúlyt, amelyet Pegolotti súlyaival összehasonlítani lehet, holl.-Ász számukkal határozhatjuk meg. Számuk 12 . Felsorolom őket a súlynövekedés nagysága szerint:

Legcsekélyebbek az angol pénzverősúlyok nehezései: a londoni kölni марка csak 177 milligramm, a londoni Troy font 283 mg-mal nőttek; következik a firenzei font 490 mg-mal a veneziai марка 692 mg-mal és a valódi kölni марка 714 mg-mal. A többi súly gyarapodása többet tesz egy g-nál: a portugál марка $1 \frac{1}{9}$ -ed g-mal gyarapodott, a bolognai font 1 g 608 mg-mal, a spanyol марка 1 g 678 mg-mal, az anversi марка 2 g 383 mg-mal, az amsterdami 2 g 390 mg-mal, a nápolyi font 2 g 898 mg-mal s a legnagyobb gyarapodást mutatja fel a római font 6 g 991 mg-mal.¹¹

¹⁰ 1. A nürnbergi марка részei:

lat $237.01566376 : 16 = 14.81347899$ g
quintal $237.01566376 : 64 = 3.703369746$ g
súlydénár $237.01566376 : 256 = 0.9258424366$ g
 100 augsburgi m. = 99 m 3 qu $2 \frac{6}{20}$ súlydénár Nürnbergben.
 $237.01566376 \times 99 = 23464.55071224$ g
 $3.073369746 \times 3 = 11.11010924$ g
 $0.9258424366 \times 2.3 = 2.12943760$ g
 100 augsb. m. = 23477.79025908 g

2. 100 bécsi m = 117 m 12 lat Nürnbergben.

$2 \ 37.01566376 \times 117 = 27730.83265992$ g
 $14.81347899 \times 12 = 177.76174788$ g
 27908.59440780 g

3. A párizsi марка 8 unciára = 192 súlydénárra = 4608 gränre oszlott. Változatlan súlya a mai napig: 244.75290624 g. Egy grammot pontosan 18.8271513127 párisi grän nyom. 1 kg-t pontosan 4.08575332325 párisi марка tesz.

¹¹ Tizenharmadik súlynak a genovai font kínálkoznék, ha nem volnának egymásnak annyira ellentmondók Pegolotti adatai. A nápolyi-szicíliai összehasonlítás 6372 fgr-t ad, a firenzei azonban (Evans 198—199) Genovában tesz 12 uncia 22 d-t, ugyanannyit Konstantinápolyban, vagyis $6912 \times 288 : 310 = 1990656 : 310 = 6421.471$ fgr. Itt tehát a konstantinápolyi fonttal való összehasonlítással állunk szemben. Ellenben Ciprus szigetén Pegolotti maga három egyenletben is kiszámította a genovai font súlyát 6399 fgr-mal, úgy hogy a két használható eredmény 6372 és 6399 fgr, metrikus súlyban 312.57849638 és 313.50298154 g, 1850 körül pedig Noback (288) 6590.9 hollandi Ásszal számítja a genovai font súlyát, vagyis $0.04806324393 \times 6590.9 =$ metrikus súlyban 316.78003185 g. Súlygyarapodás 4.25827855 és 3.23379339 g, mindkét gyarapodás a valószínűség határán belül.

Az egyenletes súlygyarapodást megokolom a növekedés aránylag oly csekély voltával, hogy a növekedés vonala majdnem teljesen párhuzamos az abszcisszával, mint azt a velencei márka egyenletes és erősen növekedő gyarapodása bemutatásával igazolom. Látjuk, hogy kamatos-kamat növekedéssel számolva, a legnagyobb eltérés 1·8 mg.

A bécsi és budai márkák súlyait 550 évre megfelelő interpolációval 1300—1850 közt kiszámítottam. 1500-ban mint előbb láttuk, a bécsi márka 279·0859440780 g súlyú volt, 1850-ben pedig 280·644 g. Súlynövekedése tehát 350 év alatt 1·558055920 g volt, s így 50 éves egyenletes gyarapodása tett 0·2225794172 g-ot. A budai márkának gyarapodásán csak a római font tett túl. 1300—1750 közt 243·69745102 g-ról 249·55209292 g-ra szökött fel súlya, vagyis 450 év alatt gyarapodott 5·85464190 g-mal s 50 évenként 0·650515767 g-mal.

Súlycsoportok grammokban	Példányok száma	Súly grammokban	Súlycsoportok grammokban	Példányok száma	Súly grammokban
0·5900—5995 0·5800—5895 0·5700—5795 0·5600—5695 0·5500—5595	— I — I —	— 0·5890 — 0·5660 —	0·3400—3495 0·3300—3395 0·3200—3295 0·3100—3195 0·3000—3095	53 65 64 50 62	18·2365 21·7225 20·7735 15·7705 18·9280
I.	2	1·1550	VI.	294	95·4310
0·5400—5495 0·5300—5395 0·5200—5295 0·5100—5295 0·5000—5095	2 I I 5 3	1·0840 0·5310 0·5280 2·5715 1·5140	0·2900—2995 0·2800—2895 0·2700—2795 0·2600—2695 0·2500—2595	56 50 25 21 14	16·5045 14·2420 6·8920 5·5820 3·5670
	12	6·2280	VII.	166	46·7875
0·4900—4995 0·4800—4895 0·4700—4795 0·4600—4695 0·4500—4595	4 4 4 11 18	1·9735 1·9395 1·8925 5·1265 8·1895	0·2400—2495 0·2300—2395 0·2200—2295 0·2100—2195 0·2000—2095	13 6 5 1 1	3·1890 1·4145 1·1135 0·2155 0·2075
III.	41	19·1215	VIII.	26	6·1400
0·4400—4495 0·4300—4395 0·4200—4295 0·4100—4195 0·4000—4095	18 20 32 28 39	7·9940 8·6860 13·5990 11·6155 15·7670	0·1900	IX.	I
IV.	137	57·6615	IX.	I	0·1900
0·3900—3995 0·3800—3895 0·3700—3795 0·3600—3695 0·3500—3595	53 70 63 66 69	20·9285 26·8885 23·5935 24·0635 24·4455	Összegezés:		
V.	321	119·9195	I.	2	1·1550
			II.	12	6·2280
			III.	41	19·1215
			IV.	137	57·6615
			V.	321	119·9195
			VI.	294	95·4310
			VII.	166	46·7875
			VIII.	26	6·1400
			IX.	I	0·1900
			Mindössze	1000	352·6340

Végezetül a pénzsúlyok meghatározásáról szeretnék röviden beszélni. A kérdés az, hogy lehet-e a megmaradt pénzérméket pénzlábak vagy pénzverősúlyok meghatározására felhasználni. A felelet e kérdésre határozott nem.

A huszas évek elején Budapestre kerülven, az itteni gazdag levéltárak és gyűjtemények anyagát kezdtem feldolgozni. Többek között már akkor feltettem magamnak az itt tárgyalt kérdéseket. Hogy tisztán lássak a pénzsúlyok kérdésében, boldogult Harsányi Pál barátomtól elkértem 1000 darab féldénárt a richárdpusztai leletből, hogy azokat egyenkint a lehető legpontosabban megmérhessem. Ezt a mérést dr. Schay Géza kedves barátommal együtt végeztem az ő útmutatásával és munkálkodásával az akkori országos vegykísérleti állomás félmilligrammra adjusztált mérlegén. A mérésnek az eredményét itt bemutatom. Az ezer dénár összsúlya 352·6340 g volt, vagyis átlagsúlyuk 0·35263 g. A legnehezebb és legkönnyebb 10—10 darab súlya 5·3580 és 2·1900, tehát a nehéz darabok súlya majdnem harmadfélszer olyan súlyos volt, mint a könnyű daraboké. Az összes darabok milligrammos csoportokban a következően oszlnak el (l. a közölt táblázatot).

Ezeket a csoportokat koordinátákra felrajzolva, egy oly görbét kaptam, amely kétségtelenül hasonlít a valószínűségi görbéhez, azonban erősen asszimmetrikus; világosan kitűnik, hogy baloldala, amelyen a nehezebb súlyok foglaltak helyet, sokkal vékonyabb, mint a másik oldal. Aki azonban ismeri a középkori-újabbkori embereknek viselkedését a pénzérmekkel szemben, nem fog csodálkozni a nehezebb példányok kisebb számán. Ugyanis az egész ismert világban, ahol pénz forgott, azok, akiknek kezébe több-nagyobb számú pénzdarab jutott, ezeknek nehezebbjeit az aranymérleggel kiválogatták. Német földön ezt az eljárást saigern igével jelölték (lásd Lexer. *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* Lipcse 1876. II. kötet 856. Götze 199) magyar szót erre a szokásra nem ismerek. A kiválasztást már a pénzverő kezdte, úgy hogy alig egy pár hét alatt megváltozott, még pedig lecsökkent a pénzérmeknek kiválasztással kevesbbedett átlagsúlya. Ez a kiválasztás azután egy másik szép szokással is párosult, amelyet koppasztásnak nevezhetünk, amikor is a nagyobb pénzérmeknek szélét ráspollyal vagy ollóval megcsonkították.

Ezt tették jó magyarjaink is a XIV. század harmincas éveiben s erről számol be a pápai tizedszedő, amikor mondja, hogy mindenki tudja az országban, hogy a forintért 20, 21, 22 sőt 24 garast adnak (Hóman: *Aranyválság, Fejérpataky Emlékkönyv* Bp. 1917. 232. 2. jegyzet.) Ezért azután eltekintve attól, hogy még a kiválasztatlan és leráspolyoztatlan érmek száma túlkicsiny arra, hogy teljesen megfelelő görbét kapjunk, mert amire legalább 50—100.000 kifogástalan példányra volna szükség, s ilyen nagyszámú és egy ugyanazon pénzverdéből ugyanabban az időben ugyanazzal a verettel származó leletünk eddig nincs és azt hiszem jövőben sem lesz, tehát le kell mondanunk arról, hogy pénzérmek súlyával akár pénzlábat, akár pénzverősúlyt kiszámíthassunk. De egy tanácsot adnék: ne tessék a pénzérmeket, ahányan is rendelkezésre állanak, százával vagy ezrével megmérni, hanem egyenkint, ha fáradságos is, mert csak ilyen mérést használhat fel a tudomány.

Kováts Ferenc

A szabadszállási Zsigmond korabeli éremlelet

1915 februárjában jutott Gohl Ödön tudomására, hogy Szabadszállás (Pest m.) község határában nagyobb éremleletre bukkantak. Megtette a szükséges lépéseket, hogy a lelet a Magyar Történeti Múzeum Éremtárába kerüljön, megmentve az elkallódás gyakori veszedelmétől.

A kincs ifj. Szücs János földjén került felszínre. Az első adatok szerint 22.116 darabból állt. A számra nézve hatalmas lelet feldolgozása hosszú időt, sok fáradságot és kitartást igénylő munka volt.¹

Sajnos, háborús behatások következtében a leletből megsemmisült 1452 darab, így feldolgozva csak 20.664 darab lett. Az ezüstpénzek nyerssúlya: 6700 kg, szénsúlya: 2114 kg, finomsága pedig 320/1000.

Uralkodóink pénzei közül a következők érmei vannak a leletben:

Nagy Lajos	C. N. H. II.	86 sz.	1 drb
"	"	89A "	2 "
"	"	89B "	2 "
"	"	94A "	1 "
"	"	109 "	1 "
Mária	"	114 "	17 "
"	"	116 "	11 "
Zsigmond	"	118 "	2 "
"	"	119A "	3 "
"	"	119B "	1 "
"	"	121 "	2.454 "
"	"	122 "	1 "
"	"	125A "	17.860 "
"	"	125B "	105 "
"	"	125C "	4 "
"	"	126 "	197 "

Ebből a kis összesítésből világosan látható, hogy a lelet főleg Zsigmond király érmeit tartalmazza. Nagy Lajos, Mária néhány dénára elenyészően kevés az egész mellett.

A leletet csak két külföldi pénz teszi változatossá.

Feldolgozásunkban *általánosságban* az egy típuson belüli változatokat akként csoportosítottuk, hogy az előlapon, majd az előlap- és hátlapon, végül a hátlapon levő különbségeket vettük figyelembe. *Részleteiben*, különösen a CNH. II. 121 és 125 számainál az *abc* betűi szerinti rendszerezést tartottuk a legcélravezetőbbnek, az áttekinthetőség érdekében.

A lelet részletes jegyzékét a következő táblákon közöljük:

¹ A lelet feldolgozását Harsányi Pál kezdte el, aki a feldolgozással Zsigmond denáráig jutott el. Tehát jegyzékbe foglalta Nagy Lajos és Mária néhány veretét, valamint a csekély számú aranypénzt. Hosszabb szünet után az 1930-as évek közepén Antony Béla egyetemi hallgató kezdte meg a lelet osztályozását. Az egyes Corpus számok különválogatása és bizonyos részletmunkákba is behatolás után azonban különböző okokból kifolyólag fel kellett hagynia a lelettel való foglalkozással. Néhány évi szünet után Szalay-Berzeviczy László éremgyűjtő vállalkozott a lelet darabjainak jegyek szerinti osztályozására. Több évi munkával ezt a hatalmas feladatot jórészt be is fejezte, így e munka zömét ő végezte el. A háborús cselekmények következtében azonban a már feldolgozott denár anyag és az obulusok egyrésze is bizonyos fokig összekeveredett. A legutóbbi években az így összekeveredett obulus-anyag újból való szétosztását, valamint az egész rendezett obulus-tömeg revízióját Huszár Lajos végezte el. Végül e sorok írója az összezavart denárokat vette revízió alá és az egész lelet rendszeres jegyzékét készítette el, egyben a teljes anyag végleges átnézésével, az esetleg becsúszott hibákat küszöbölte ki.

A szabadszállási arany, ezüst kincslelet ~ lajstroma. ~

Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb	Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb	Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb
Nagy Lajos					12	114		☉	1	24	121	MON SIGIS- MUNDI		384
1	86			1	13	116		☿	1	25	"	MON SIGIS MUND		2
2	89A			2	14	"	☼	☿	2	26	"	☿		81
3	89B			2	15	"	"	☿	2	27	"	☿		12
4	94A		☿	1	16	"		☿	2	28	"	☿		4
5	109			1	17	"		☿	3	29	"	☿		8
Mária					18	"		☿	1	30	"	☿		1
6	114			3	Zsigmond					31	"	☿		34
7	"	☿		1	19	118	3.56 gr	☿	1	32	"	☿		8
8	"	☿	Körül- nyírott	1	20	"	3.51 gr	I-V	1	33	"	☿		12
9	"		☿	2	21	119A	3.50 3.54 gr	☿	2	34	"	☿		5
10	"		☿	2	22	"	3.57 gr	☿	1	35	"	☿		2
11	"		☿	7	23	119B	3.52 gr	"	1	36	"	☿		5

Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.
172	¹²⁵ _A	SD ⊖		51	187	¹²⁵ _A	XS ⊖		14	202	¹²⁵ _A	SL ⊖	+	15
173	"	SD ⊖		44	188	"	SX ⊖		37	203	"	"	+	2
174	"	SD ⊖		1	189	"	SX ⊖		20	204	"	MS ⊖		47
175	"	SD ⊖	+	2	190	"	KS ⊖		21	205	"	MS ⊖		12
176	"	SD ⊖	"	3	191	"	KS ⊖	+	2	206	"	MS ⊖		1
177	"	SE ⊖		1	192	"	KS ⊖	+	1	207	"	MS ⊖	+	3
178	"	HS ⊖		37	193	"	SK ⊖		10	208	"	SM ⊖		132
179	"	HS ⊖		7	194	"	SK ⊖		6	209	"	SM ⊖		23
180	"	"	+	7	195	"	"	+	1	210	"	SM ⊖ _R		1
181	"	SH ⊖		80	196	"	LS ⊖		1	211	"	SM ⊖	+	1
182	"	SH ⊖		29	197	"	SL ⊖		260	212	"	SM ⊖	"	2
183	"	"	+	7	198	"	SL ⊖		87	213	"	"	+	4
184	"	SH ⊖	"	8	199	"	SL ⊖		2	214	"	"	+	2
185	"	"	+	1	200	"	SL ⊖	+	20	215	"	SN ⊖		1
186	"	XS ⊖		29	201	"	SL ⊖	+	3	216	"	OS ⊖		291

Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb
82	121		∩	32	97	121	⊕	¥	5	112	121	Eüvert darabok		51
83	"	⊕	"	95	98	"		•	100	113	"	Hamisit- ványok		71
84	"		O	18	99	"	⊕	•	26	114	122	⊕ _n	∞	1
85	"	⊕	"	16	100	"		••	56	115	¹²⁵ _A	∪ _R		2785
86	"		P	10	101	"	⊕	"	28	116	"	⊕		471
87	"	⊕	"	21	102	"		✱	94	117	"	⊕	⊕	87
88	"		S	14	103	"		✱	3	118	"	"	⊕	1
89	"	⊕	"	33	104	"	⊕	"	1	119	"	⊕	⊕	133
90	"		T	13	105	"		⊕	123	120	"	"	⊕	8
91	"	⊕	"	6	106	"	⊕	"	196	121	"	"	⊕	8
92	"		⊥	9	107	"	⊕ ^{NBI}	"	1	122	"	"	⊕	16
93	"	⊕	"	4	108	"	Eü- vert	⌒	1	123	"	"	⊕	4
94	"		U	4	109	"	⊕	"	6	124	"	"	⊕	3
95	"	⊕	"	8	110	"	Egy- oldalú veret		4	125	"	"	⊕	8
96	"		¥	34	111	"		Egy- oldalú veret	3	126	"	"	⊕	23

Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.
127	¹²⁵ A	□	✚	1	142	¹²⁵ A	◌ ^s	✚	21	157	¹²⁵ A	□		1
128	"	"	✚	1	143	"	"	✚	7	158	"	□		1
129	"	"	✚	1	144	"	◌ ^s		806	159	"	x□		3
130	"	◌ ^s		121	145	"	◌ ^s		84	160	"	◌ ^s x		1
131	"	◌ ^s		52	146	"	"	✚	34	161	"	□K		3
132	"	"	✚	19	147	"	◌ ^s	"	59	162	"	□K		1
133	"	◌ ^s	"	20	148	"	"	✚	21	163	"	◌ ^s ◌ ^s K		1
134	"	"	✚	1	149	"	◌ ^s		2	164	"	◌ ^s B		3
135	"	v.□		1	150	"	◌ ^s		1	165	"	◌ ^s B		2
136	"	◌ ^s		28	151	"	◌ ^s		172	166	"	◌ ^s B		1
137	"	◌ ^s		4	152	"	◌ ^s		28	167	"	◌ ^s B		2
138	"	◌ ^s R		19	153	"	◌ ^s	✚	3	168	"	◌ ^s B		63
139	"	◌ ^s		172	154	"	◌ ^s		10	169	"	◌ ^s B		27
140	"	◌ ^s		43	155	"	◌ ^s		23	170	"	"	✚	4
141	"	"	✚	9	156	"	◌ ^s		20	171	"	◌ ^s B	"	5

Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb	Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb	Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb
37	121	† _x		9	52	121	†	⊕	1	67	121	† _s	∞	2
38	"	† _x		9	53	"	† _x	⊕ ^D	1	68	"	† _s	•	1
39	"	† _x		11	54	"	† _x	S	2	69	"	† _s	••	1
40	"	† _n		17	55	"	† _n	∞	4	70	"	† _s	∞	1
41	"	† _n		7	56	"	† _n	"	127	71	"		⊔	6
42	"	† _n		30	57	"	† _n	"	94	72	"	†	⊔	3
43	"	† _n		7	58	"	† _n	∞	3	73	"		D	21
44	"	† _s		1	59	"	† _n	"	1	74	"	†	"	11
45	"	† _s		2	60	"	† _n	⌒	30	75	"		∞	9
46	"	† _s		1	61	"	† _n	"	44	76	"		X	14
47	"	† _s		9	62	"	† _n	"	89	77	"	†	"	14
48	"	† _s		7	63	"	† _n	"	24	78	"		K	10
49	"	† _k		12	64	"	† _n	"	1	79	"	†	"	6
50	"	† _y		1	65	"	† _n	••	4	80	"		∞	59
51	"	† _y		9	66	"	†	∞	3	81	"	†	"	92

Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb	Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb	Fsz	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb
217	¹²⁵ _A	OS □		66	232	¹²⁵ _A	TS □	✦	3	247	¹²⁵ _A	QSX □		31
218	"	OS. □		5	233	"	TS □	"	3	248	"	QSX □		9
219	"	OS □	✦	4	234	"	TS □		60	249	"	"	✦	10
220	"	OS □	✦	16	235	"	TS □		8	250	"	XSD □		67
221	"	"	✦	1	236	"	TS □		4	251	"	XSD □		25
222	"	"	✦	4	237	"	TS □		32	252	"	XSD □		8
223	"	SO □		383	238	"	TS □		14	253	"	XSD □		4
224	"	SO □		111	239	"	XSD □		44	254	"	XSD □	✦	3
225	"	SO □		10	240	"	SD OK		39	255	"	KSD □		121
226	"	SO □	✦	41	241	"	SD □		74	256	"	KSD □		34
227	"	SO □	"	31	242	"	US □		41	257	"	"	✦	11
228	"	PS □		5	243	"	US. □		4	258	"	KSD □	"	14
229	"	SP □		5	244	"	SU □		14	259	"	"	✦	1
230	"	TS □		189	245	"	TS □		3	260	"	KSK □		945
231	"	TS □		48	246	"	TS □	✦	2	261	"	KSK □		223

Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.
262	125 A	KSK ☐	✚	47	277	125 A	ms7 ☐	✚ vastag	1	292	125 A	TSO ☐		145
263	"	KSK ☐	"	57	278	"	"	✚	5	293	"	"	✚	61
264	"	"	✚	4	279	"	9sm ☐		25	294	"	TSO ☐	"	75
265	"	"	✚	1	280	"	9sm ☐	✚	3	295	"	"	✚	1
266	"	KSO ☐		42	281	"	nsn ☐		34	296	"	TS9 ☐		3
267	"	KSO ☐		18	282	"	nsn ☐		13	297	"	TSb ☐		281
268	"	"	✚	3	283	"	nsn ☐	✚	3	298	"	TSb ☐		18
269	"	KSO ☐	"	7	284	"	*sm ☐		1	299	"	TSb ☐	✚	23
270	"	ms4 ☐		45	285	"	PSB ☐		149	300	"	TSb ☐		6
271	"	ms4 ☐		8	286	"	PSB ☐		49	301	"	TSb ☐		13
272	"	ms4 ☐	✚	4	287	"	"	✚	6	302	"	TSb ☐		12
273	"	ms6 ☐		61	288	"	PSB ☐	"	12	303	"	TSb ☐		37
274	"	ms6 ☐		19	289	"	RSd ☐		1	304	"	TSb ☐		12
275	"	"	✚	16	290	"	RSd ☐		1	305	"	TSb ☐		4
276	"	ms6 ☐	"	10	291	"	TSO ☐		406	306		TSO ☐		4

Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.	Fsz.	CNH II	A- vers	Re- vers	Drb.
307	¹²⁵ A	vesb	✠	1	322	¹²⁵ A	☐	✠ _s	3	337	¹²⁵ A		Elvert	16
308	"	ks0	☐	4	323	"	☐	✠	1	338	"	Egy lapu veret.		64
309	"	☐ _m	✠ _K	5	324	"	☐		8	339	"	Cimer		27
310	"	"	✠ _n	29	325	"	☐	★	6	340	"	Kereszt		2
311	"	☐ _m	"	3	326	"	☐		2	341	"	Hamis		143
312	"	☐ _m	✠ _s	7	327	"	x☐Я		70	342	¹²⁵ B		☐ ₂	105
313	"	sm	✠	24	328	"	Bizony- talan		5364	343	¹²⁵ C			4
314	"	sm	"	5	329	"	v☐?	✠	126	344	¹²⁶			194
315	"	sm	✠	1	330	"	Bizony talan	"	471	345	"	Elvert		3
316	"		✠	2	331	"	☐		7	Havasalföld:				
317	"		✠ _n	17	332	"	?☐x		1	I. Mircea Bassa- raba 1383-1419				
318	"	☐	✠ _n	1	333	"	?☐K		5	346	K-?	Csonkitott		1
319	"	"	✠ _n	11	334	"	?☐s		1	Bizonytalan:				
320	"	☐	"	2	335	"	Elvert		60	347	☐ ₁₀	☐		1
321	"		✠ _s	8	336	"	"	Elvert	70	Ösz- szesen 20,664 dtb.				

A leletből levonható tanulság többek között kétségtelenné teszi Schulek Alfréd megállapítását,² hogy a CNH. II. 122. sz. hibás veret. Egészen b zonyos, hogy itt nem egy külön fajjal, hanem a CNH. II. 121. számnak, a jegyzékben 57. szám alatti változatnak megfelelőjével állunk szemben. A Magyar Történeti Múzeum Éremtára Gyűjteményében 4 darab CNH. II. 122. sz. van. A leletben és a gyűjteményben levők között a legkisebb változatbeli eltérés sincsen. Ha valóban önálló faj volna a CNH. II. 122., akkor kellene, hogy változatai is forduljanak elő. Az eddig ismert összes példányokon bizony különbséget látni nem lehet. Ez pedig Zsigmond pénzeinek tanulmányozása után nehezen volna elképzelhető. Éppen jegyzékünk nyújtja az egyes típusok változatainak gazdagságát, a mi véleményünk bizonyosságául is.

A pontoknak határozott jelentőséget kell tulajdonítani. A legkülönbözőbb változatokban fordulnak elő. Különösen érvényes ez az 52., 65., 68., 69., 98., 99., 100., 130—153., 320 és 322. számnál jelzettek.

A 331. számút nem lehet önálló, tudatos változatnak minősíteni, hanem hibás verőtő termékének kell tartani.

Rendkívüli vastagságával vonja magára a figyelmet a 277. számú varians. Erősen körülnyírva is (9·5, 10·5 mm) 0·73 gr-ot nyom.

A CNH. II. 125B-ről csak annyit, hogy szép tartásúak, kevésbé kopottak. Igazolja ez rövid ideig tartó forgalmát.

A lelet Schulek által megállapított azon tényt csak erősíti, hogy a CNH. II. 125C szám hamis.³ Az itt előforduló négy darab hamis. Egybevetve az Éremtár Gyűjteményében levő 8 darabbal, azonosságuk kétséget kizárólag megállapítható. Úgy a leletben levő kis számuk, az anyag minősége, az éremkidolgozás technikája és e kor pénzein szokásos változatok teljes hiánya ezen Corpus szám hamissága melletti kétségtelen bizonyíték.

Szép, nagy példányokkal szerepel a CNH. II. 126. szám is. Épek, kopástól csaknem teljesen mentesek.

A CNH. II. 125B-t és 126-ot egyidőben, vagy legalább is igen kis időeltéréssel verték. A leletben levő érmek azonos tartása mellett ezen állításom alátámasztására szolgál a Történeti Múzeum Éremtára Gyűjteményében levő CNH. II. 126A jelzetű hybrid veret, melynek előlapja a CNH. II. 126 előlapjával, hátlapja pedig a CNH. II. 125B számmal azonos. Vagyis a két obulus típust képviselő verőtőnek egy érmen való előfordulása csak úgy lehetséges, hogy a pénzverőben vagy egy és ugyanazon időben verték ezeket, vagy egyik faj készítését közvetlenül váltotta fel a másik. Így tehát lehetetlen, hogy a két érem készítése között nagyobb korkülönbség — öt, esetleg több év is — legyen, mert hosszú ideig a régi verőtövet nem hagyták volna a pénzverő műhelyében, hogy azután a régi lenyomata az újjal együtt maradjon ránk.

Az első tekintetre is feltűnnek a rendkívüli módon megcsonkított obulusok. (Ez alól a nagyszámú leletben alig van kivétel.) Pedig Zsigmond szigorúan meghagyta, hogy pénzeinek ilyen megcsonkításától tartozkodjanak alattvalói. Ezt a pénz hamisításával egyenlő elbírálás alá vonta és a középkorra jellemző szigorú büntetést helyezett kilátásba.⁴ Úgy látszik — amit leletünk is igazol — kevés eredménnyel járt ezen rendezése, mint annyi sok más is uralkodása alatt.

Az egyik idegen pénz Mircea Bassaraba (1383—1419) havasalföldi vajda érme. Magyarországi előfordulására, a leletbe való jutására és elrejtésének idejére vonatkozólag különös figyelmet érdemel Magyarország nádorának 1400-ban kelt oklevele, melyben többek között az is szerepel, hogy Taksony és Némedi (Pest m., viszonylag nem messze Szabadszállástól) határjárásánál az új birtokos beiktatása ellen „Dominae consortis Mathiae Wajuodae ... contradixisset“, aki ott birtokos volt.⁵ A pénz ábráját a román Cronica numismatica și arheologica. 1931-ik évi II-ik évfolyama 4—5. számának 25-ik lapján közli, ahol is a 2. számú azonos a leletben levővel. Példányunk erősen körülnyírált. Mérete: 10,12·5 mm. Súlya: 0·20 g.

² Numizmatikai Közöny XXX—XXXI. évf. 1931. 1932. 66 l.

³ U. o.

⁴ Széchenyi: Appendix 199 l.

⁵ Fejér: Codex Diplomaticus Hungariae X/2. 411. sz. oklevél 820 l. Fejér az oklevelet tévesen olvasta. Mathiae helyett az eredeti oklevél Mircea-ja olvasandó.

Egyedül a jegyzékben az utolsónak felvett érem meghatározása kérdéses. Súlya: 0.21 g, mérete: 10.5, 11 mm. Előlapján pedig, mint a lajstromban is látható, korona alatt IO gotikus betűk szerepelnek. Hátlapján egyenszerű kereszt, szárai között a görög λ-ra emlékeztető betűk vannak.

A neves csehszlovák numizmatikus Emma Nohejlová-Prátová, a kyjovi lelet feldolgozása című, terjedelmes és igen beható tanulmányában feltételelesen — tehát fenntartással — morvaországának tartja pénzünket.⁶ Edddig négy darab ilyenről tud éspedig 1887/88 előtt, ismeretlen leletből 1 darab, 1898-ban a soldiniból 1 darab, 1915-ben a szabadszállásiból — leletünkben levő darab — 1 darab és 1936-ban a krakkói leletből 1 darab került a felszínre. Érdekes, hogy ezek, mint a mi példányunk is, nagyobb leletekből kerültek elő. Nohejlová a kyjovi leletben 1086 darab olyan éremről számol be, amelyeken szintén szerepel az IO. Ezeknek a hátlapja azonban egészen más ábrát mutat. Így tehát két típus van az IO-s pénzekből. De megfejtésükre a cseh kutató sem tud többet mondani, minthogy a XV. sz. első fele közepe táján keletkezettek és hogy valamelyik morvaországi, vagy sziléziai verde termékei.

Az egész lelet zártságát figyelembe véve, elrejtésének időpontját Zsigmond király uralkodásának utolsó negyedére tehetjük, valószínűleg 1426-ra, vagy 1426-ot megelőző egy-két évre.

A lelet sok problémát vet fel, éppen ezért részletes és mélyreható kiértékelése későbbi feladatunk tárgya.

Király Ferenc

⁶ E. Nohejlová-Prátová: Nález v Kyjove. Numismatický Časopis XIX. 1950. 76.

János király denárai

A végzetes kimenetelű mohácsi csata fordulópontot jelentett pénzverésünk történetében is. Bár a pénzverés külső képe a kettős királyság idején lényegileg nem változott, mert a túlnyomóan aranyforintokból és denárokból álló pénzverés úgy Szapolyai János, mint I. Ferdinánd nevére középkori mintára zavartalanul tovább folyt, mégis az I. Ferdinánd nevére vert súlyosabb garasveretek már az újkori pénzverés előhírnökeinek tekinthetők. Szapolyai János pénzei azonban végig tipikusan középkori jellegű veretek maradtak, a garasverés nála csupán elszigetelt jelenség lett.

A kettős királyság politikai és gazdasági életének bizonytalansága és állandó változékonysága természetesen a pénzverésre is erősen kihatott. A mindennapi gazdasági életben az aranyforintok, de főként a denárok játszották a vezetőszerepet és éppen ezért az utóbbiak veretésére és forgalmára vonatkozó adatok feldolgozása jelenthet értékes adalékot az egykorú gazdasági állapotok megértéséhez. Az aranyforintok azonban, mint állandóan egyenletes pénzláb szerint vert érmek, nem sok problémát rejtenek magukban. Annál inkább visszatükrözik a közállapotok kedvező vagy kedvezőtlen alakulását a viszonyokhoz könnyebben alkalmazkodó aprópénzek. Míg Ferdinánd pénzverésének felderítése — különösen Newald¹ kutatásai alapján — meglehetősen előrehaladt állapotban van, addig Szapolyai János pénzeinek veretésére nézve csak egészen felületes ismeretekkel rendelkezünk. A következő sorok célja az, hogy az elérhető forrásadatok felhasználásával megkíséreljünk valamilyen rendszert megállapítani János király aprópénzverésében és egyben kideríteni, hogy hol készültek ezek az aprópénzek? A forrásadatok mellett az utóbbi probléma megoldásánál a pénzekben magukon látható ú. n. pénzverőjegyek nyújtják a legfőbb segítséget. János király aprópénzein igen sok pénzverőjeggyel találkozunk, melyek általában jórészt ma is megoldatlan rejtélyek. Mi sem vállalkozhatunk természetesen valamennyi jegy feloldására, de a rendelkezésre álló adatok alapján reméljük, hogy e jegyek egyrésze értelmet nyer s ilymódon szilárd alap létesül a további ezirányú kutatások megkönnyítésére.

Számot kell vetnünk azonban egy olyan tényező jelentkezésével is, amelyik rendkívüli mértékben megnehezíti a kettős királyság korának pénztörténeti vizsgálatát és ez a nagytömegű magánpénzverés, helyesebben pénzhamisítás. Ennek oka e korszak sajátos politikai viszonyaiban keresendő. A kettős királyság áldatlan állapota következtében ugyanis egyik uralkodó sem mert erélyesen fellépni a törvénytelenül pénzt verető hatalmaskodó főurak ellen, nehogy az illető az ellenkirály pártjára álljon és ez a tehetetlenség módfelett elősegítette a hamispénzverés szeretlen elharapódzását. Nem kívánunk ezúttal e korszak hamispénzverésével részletekbe menően foglalkozni, noha ennek feldolgozása hálás téma lenne, csak néhány szemelvényes példával szeretnénk bizonyítani a magánpénzverés rendkívüli elszaporodását az egykorú pénzügyi helyzet nehézségeinek könnyebb megértése végett.

Alig pár évvel a mohácsi katasztrófa után már 1530-ban Krasznahorkán Bebek Ferenc murányi kapitány Basó Mátyással cimborált a rossz pénz verése végett.² Nyolc lat helyett alig egy lat ezüstöt tettek a pénzbe. Harangokat használtak fel pénzverésre és az 1532-ben készült pénzeket János király nevére verték. Általában Basó Mátyás üzte a legkorlátlanabban a pénzhamisítást. Ugyancsak Bebek Ferenc 1530-ban megfenyegette a lőcseieket a rossz pénz el nem vétele miatt, majd a tornai bíróval kihirdettette, hogy minden pénzt — közte természetesen az övét is — el kell fogadni.³ Szintén ebben az évben írta Esztery György a terebesi várból Kassa

¹ J. Newald, Das öst. Münzwesen unter Ferdinand I. Wien 1883. 154. lap.

² Num. Közl. XL. 1941. 53. lap (Leszih).

³ Num. Adattár 114. és 73. sz.

városához, hogy ura Perényi Péter pénzt veret s mindjárt küld is néhány darabot annak megállapítása végett, hogy hány latosak.⁴ 1531-ben Serédi kapitány embereiről van feljegyezve, hogy rossz pénzt akartak adni a parasztnak, melyből 4 denár sem ért 1 jó denárt.⁵ Majd 1535-ben az erdélyi vajda Majlád Demetert küldte biztosul a birtokán hamispénzt verető Petky Gáborhoz.⁶ 1538-ban pedig a pozsonyi országgyűlés Petrus doctort említi, mint pénzhamisítót.⁷ Ezek után érthető Johann Fux brassói krónikás panasza 1530-ból, hogy minden baj között legnagyobb a rossz pénz, melyet rend nélkül vernek minden zugban, úgyhogy a lakosság emiatt Mátyás pénzein kívül mást nem akar elfogadni.⁸

Az írott forrásokon kívül ismeretes az Esztergom megyei Klapenci barlangból előkerült hamispénzverde maradványa,⁹ különösen azonban a borsodmenyei Csorbakő várában kiásott hamispénzverés emlékanyaga, ahol Bebek Imre veretett hamis pénzt 1541–43. években.¹⁰ Ez az üzem voltaképpen a krasznahorkai műhely kisebb telepe volt. Állítólag a vasmegyei Szalona-kon is folyt hamispénzverés,¹¹ végül említhető a hirhedt hamispénzverő Miklós ötvös rémregénybe illő kalandos élete, akit a várak és kastélyok urai egymásnak adtak át e nemes foglalkozás üzése céljából egészen a megérdemelt kivégzéséig.¹²

Ha ezeket a felsorolt adatokat együttesen szemléljük, akkor értjük meg igazán azt a feltűnő jelenséget, hogy a XVI. század közepéről származó éremleletek denáryanagának jelentős százaléka mindig hamis veret. E denárok hamis voltát részint a gyöngye finomság, részint a silány külső (értelmetlen körirat és verdejegy) árulja el, mert egyébként nem találunk rajtuk semmi olyan jelet, ami veretjük kilétére vagy a verdehelyre engedne következtetni. De ez természetes is. Hiszen a hamisítás elvileg a legsúlyosabb hűtlenségi eset volt és különben is mindenki igyekezett magánvereteit minél inkább a törvényes pénzek hasonmására veretni, hogy azok forgalmát minél könnyebbé tegye. A lényeg a gyöngye pénzlab volt és ez hozta azt a nagy anyagi hasznot, amiért érdemes volt a pénzhamisítást megkockáztatni.

Ennek az elterjedt hamis pénzverésnek tulajdonítható, hogy János király denárai nem voltak népszerűek. Pedig pénzei távolról sem voltak olyan silányak, mint ahogy azt az egykorú Ferdinánd-párti források hirdették. Ellenben az elharapódzott magánpénzverés következtében vesztették el hitelüket, mert úgylátszik, főként János nevére készültek a hamis veretek. A megrendült bizalmat azután már semilyen jószándékú intézkedéssel nem lehetett visszaállítani, főként ha mindehhez még az ellenséges hírverés is hozzájárult. Csak e háttéri kép ismeretében térhetünk rá János denárainak részletes ismertetésére, viszont ennek tudatában sok minden világosabbá fog válni, ami az első pillantásra különösnek tűnik fel.

I. Korszak 1526–1530.

János királyt 1526. november 11-én koronázták meg Székesfehérvárt, de a pénzverés csak 1527-ben indult meg az ő nevére, legalább is 1526-ból nevére vert pénz eddig nem ismeretes. Ezzel szemben viszont a II. Lajos nevére vert C-liliom és K-T jegyű 1527. évi denárok veretési ideje az évszám tanúsága szerint már János korára kellett, hogy essék. Denárai az időrendi beosztás szerint három főcsoportra oszthatók, mely csoportok típusban is eltérnek egymástól.

Az első csoportba tartozik denárainak túlnyomó része, amelyeken az előlapi négyrésztű címer szív pajzsában a Szapolyai-címer foglal helyet. E denárok a Corpus II. 331A, 331B, 331C, 332, 333, 334, 336 és 337 számok alatt vannak leírva¹³ és az 1527–1530. években kerültek kibocsátásra. Hozzácsatolhatók a 343A és 343B szám alatt leírt obulusok is. A pénzverés 1527-i indulását megerősíti az 1527 márciusában Budán tartott országgyűlés végzése, mely tudtul adja,

⁴ Num. Adattár 39. sz.

⁵ C. Wagner, Anal. Scepus. 1778. II. 161. lap.

⁶ Tört. Tár 1892. 78. lap.

⁷ Magy. Orszgy. Emlékek II. 76. lap (Fraknói).

⁸ Archiv d. Vereins f. Siebenb. Landesk. 28. 1898. 509–10. lap.

⁹ Num. Közl. XIII. 1914. 13–14. lap (Harsányi).

¹⁰ Num. Közl. XL. 1941. 49–54. lap (Leszihi).

¹¹ Num. Közl. XIII. 1914. 13–14. lap (Harsányi).

¹² Századok 1893. 647–67. és 748–59. lap (Komáromy).

¹³ A további fejtegetéseknél a Corpus számaira való tekintet nélkül egységesen vizsgáljuk az összes vereteket a verdejegyek és évszámok alapján, mert a Corpus egyébként bevált tipológiai módszere a XV. század végétől nehézkessé válik. Csak a személyesen megvizsgált verdejegyeket vontuk be a vizsgálódás keretébe, főként az Éremtár gyűjteménye alapján.

hogy a király pénzt veret s azt mindenki köteles elfogadni.¹⁴ János király aprópénzei a legnagyobb számban és változatosságban éppen az első 1527. évben kerültek kiverésre.

A denárok további meghatározását és beosztását illetően azt a módszert követjük, hogy az említett három korszakon belül előbb a biztos verdék szerint csoportosítjuk a vereteket úgy, hogy először a kétségtelen bizonyossággal feloldható jegyeket vesszük sorra, azután pedig a fel nem oldhatókat és végül együtt csoportosítjuk a bizonytalan, illetve jelenleg még meg nem határozható verdejegyeket. Ilyen módszer mellett — természetesen az egykorú forrásadatok felhasználásával — talán lehet valamilyen rendet teremteni, illetve biztos alapot létrehozni a jegyek nagy és rendszertelennek tűnő tömegében.¹⁵

A C jegy feloldása a legegyszerűbb és a közismert analógiák alapján nyilvánvalóan a kassai pénzverő jegye. Általában C—M formában fordul elő, esetleg a C felett rozettával, két rozettával vagy három ponttal, emellett a C—M jegyen kívül néha szerepel a denárokon más helyen M betű vagy liliom is, nyilvánvalóan a verdejegy kiegészítő részeként. Valamennyi ilyen veret 1527. évből való (CNH. II. 331A, 331B és 331C). Kassa városa már 1526 végén János uralma alatt állott, aki november 25-én felszólította a kassaiakat, hogy a pénzverést, mely eddig a városé volt, Thornallyay Jakab kincstartójának vagy az általa kiküldött emberének adják át.¹⁶ Ugyanez év végén Szerémi feljegyzése szerint a király Esztergomban 8 mázsa ezüstöt adott át a kassai küldöttségnek, hogy abból számára pénzt verjenek. Szintén Szerémi közléséből tudjuk, hogy Ősze János volt akkor ott a pénzverőtiszt.¹⁷ Más forrásból a kassai verde egy további alkalmazottja ismeretes 1527-ből György pénzverő személyében,¹⁸ de az itteni pénzverde egykorú működésére nézve a leglényegesebb forrás mégis a kassai pénzverőház fennmaradt számadáskönyve, melyből kiderül, hogy a vésnök a kérdéses időben „Jacob Eysenschneider“, főképpen azonban, hogy 1527-ben Hans Sayczlich és Mathias Gref volt a két kamaragróf.¹⁹ Ennek tudatában most már valószínű, hogy a C—M feloldása Kassa—Mathias alakban képzelhető el. Hozzávéve ehhez még azt is, hogy a C—M jegyű denárok némelyikén a verdejegyen kívül a körirat végén liliom foglal helyet, ami tudvelevőleg Kassa címerében szereplő jelvény, az összes C—M jegyű denárok és obulusok kassai eredete minden tekintetben bizonyítotttnak vehető. A várostörténeti események világánál az is értelmet nyer, hogy miért működött a kassai verde csak ilyen rövid ideig János király részére. Kassa város ugyanis érzelmileg Ferdinánd partján állott, mert kereskedelmi szabadságát és kiváltságait féltette Jánostól. Ezért ellenszenvét iránta már 1527 végén kimutatta. A helyzet 1528 márciusában oldódott meg, amikor Katzianer hadai a szinai csata után Kassát is elfoglalták Ferdinánd részére.²⁰ Érthető ezekután, hogy János nevére 1527 után nem vertek kassai jegyű pénzt. Sőt Szerémi feljegyzései szerint a város elfoglalása után Ősze János kénytelen volt a polgároknak átadni a János nevére már kivet, de még a pénzverőházban található minden pénzt.

A Co jegy szintén csak 1527. évi veretű denárokon fordul elő és pedig Co—G, Co—T, Co—G alatta LH monogrammm és Co—G lent N betű változatokban (CNH. II. 331A). E különös jegyre vonatkozólag Harsányi Pál kéziratos jegyzetei között az Éremtárban találtunk egy érdekes feljegyzést, mely szerint a Co értelme „ex Castro Terebes“, a G értelme pedig Georg Esztery, a Perényiek pénzverője lenne. A magánpénzverések ismertetésénél ezt a Perényi-féle pénzverést már említettük, de bármilyen tetszetősnek is tűnjék fel a Co jegy ilyen értelmezése, a magunk részéről mégsem fogadhatjuk el. Természetes ugyanis, hogy a Perényiek jogtalan hamis pénzverést űztek, tehát nem valószínű, hogy vereteiket megkülönböztető jeggyel látták volna el. Ezzel szemben valószínűbb magyarázatot is tudunk tartani e jegy feloldására nézve. Ugyanis János király 1527. október 28-án kelt oklevelében az aranybeváltást, valamint az arany

¹⁴ *Fraknoi*, Magy. Orszgy. Emlékek I. 123. lap.

¹⁵ Tudvalevő, hogy vegyesházi pénzeinken Zsigmond óta nagy általánosságban a verdejegy két betűje vagy jegye közül a balról álló a verdehelyet jelenti, a jobboldalt levő pedig a kamaragróf vagy más felelős tisztviselő jelzése.

¹⁶ *Weszerle* kéziratos jegyzeteiben (másolat Kaprinay Misc. B. t. XXVIII-ból). *Weszerle* jegyzetei az Éremtárban (Msc. 8. p. 241).

¹⁷ *Vid Jeromos*, Szerémi emlékiratai 132—134. lap.

¹⁸ „Jörg. münzner“, Arch. Ért. 1906. 56—59. lap.

¹⁹ *Kemény Lajos*, Kassa város régi számadáskönyvei 1431—1533, Kassa 1892. 61. lap és passim.

²⁰ *Tutkó J.*, A Kir. Kassa város tört. évk. 94—96. lap és *Wick B.*, Kassa története és műemlékei 1941. 55—59. lap.

és ezüst pénzverést, mely eddig Szeben városában volt, Kolozsvár városába helyezte át, mint-hogy Szeben iránta hűtlenné vált és Brassó után ő is a német párthoz csatlakozott. Ezzel kapcsolatban magasztalja Kolozsvár hűségét és az említett kedvezéseken kívül elengedi neki a 300 Ft évi adót is.²¹ Ily módon Co jegynek Kolozsvárra való feloldása érthetővé válik, de a vele párosított többi jegy értelmezése jelenleg még nem kísérelhető meg. 1528 tavaszán Erdély is Ferdinánd pártjára állott és csak 1529 januárjában tért vissza megint János oldalára. Így könnyen érthető, miért ismeretesek csak 1527. évi veretű Co jegyű pénzek.

Ez az említett oklevél következtetést enged nyújtani a H jelzésű denár (CNH. II. 331A) jegyének feloldására is. Ilyen jegyű denár H—AP (monogrammszerűleg) változatban 1527-ből ismeretes. Az AP monogram P betűje vehető ki világosabban. Miután a király a pénzverdét 1527. október 28-án kelt rendeletével helyezte át Szebenből Kolozsvárra, elképzelhető, hogy ezen időpont előtt Szebenben is került kiverésre denár, annál is inkább, mert 1527. évi veretű szebeni aranyforint ismeretes h-egyszarvú jeggyel. Ez a jegy Pempflinger Márk címere, aki a mohácsi csata utáni években viselte Szebenben a kamaragrófi tisztséget és elszámolásainak jegyzéke 1526. XI. 11. — 1531 vége közötti időből fenn is maradt.²² A denáron látható monogram P betűje talán az ő személyével hozható összefüggésbe.

A K jegy feloldása megint nem kétséges, természetesen Körmöcbányával azonosítható. Előfordul K—M 1527 és K—T 1527, 1528 formában (CNH. II. 331A). Körmöcbánya 1526 végén az egész Felvidékkel együtt János hatalmába került. Még ez év november 29-én közölte a király a várossal, hogy Thornallyay Jakabot nevezte ki kincstárnokká és egyben a királyi jövedelmek átvételére Georgius Literatus-t küldte ki. Kijelentette, hogy Mária királyné jövedelmeihez nem nyúl, ennek ellenére elrendelte, hogy a *lucrum camerae* — bár ez volt a királyné egyetlen jövedelme innen — mégis kiadandó Georgiusnak, mert szerinte ez a korona jövedelmeihez tartozik. Körmöc azonban Ferdinánd felé hajlott és amikor a Ferdinánd serege 1527. június 29. után a bányavárosokat elfoglalta, Körmöc is a hatalmába került. Az itt tanyázó német katonák miatt azonban a város elidegenedett tőle, 1529 őszén a bányavárosok megint János oldalára állottak és három évig ott is maradtak.²³ Az feltétlenül bizonyos, hogy a K—T jegyű 1527. évi veretek körmöciek, annál is inkább, mert ez a jegy a denárokon kívül előfordul még aranyforinton, garason, vastagveretű denáron, obuluson, sőt még II. Lajos nevére vert 1527. évi denáron is. Ez utóbbit ismertette Jeszenszky a T jegyet Thurzó vagy Thornallyay névre kísérli meg feloldani.²⁴ Bár semmi bizonyító anyag nincs rá, a Thurzó feloldás mégis igen tetszetősnek tűnik fel. A Thurzók ugyanis a XVI. század első felében állandó kapcsolatban állottak a pénzveréssel és ezúttal is az ő szerepüket feltételezve, érthetővé válnék az egyébként különös K—T 1528. évi veret is. Ugyanis Körmöc, mint láttuk, 1527 nyarától 1529 őszéig Ferdinánd pártján állott, tehát 1528-ban János nevére itt pénz nem kerülhetett kiverésre. Ha mégis van ezidőből körmöci jegyű denár, azt csak másutt verhették és így képzelhető el, hogy a Thurzók valamilyen pénzverési engedély birtokában részint Körmöcön, részint másutt valahol verettek pénzt. A K—M jegy értelmezésére nem tudunk kellő magyarázatot adni, hacsak nem próbáljuk meg Mária királyné nevével összefüggésbe hozni a korábbi L—K = Ludovicus—Körmöcbánya feloldás analógiájára II. Lajos pénzein. Hangsúlyozzuk, hogy mindez csak feltevés és könnyen lehet, hogy az egykorú, de jelenleg nem ismert kamaragróf személyének kiderülése ezeket a problémákat egyszerre megoldaná. Általában a körmöci pénzverés kérdése a mohácsi vész körüli időből még sok tekintetben tisztázásra és magyarázatra szorul. Ugyanis a verde II. Lajos korában egészen, a király házasságáig a Fugger—Thurzó consorcium kezén volt, míg a házasság után mint hitbér Mária királyné kezére került. Úgy látszik, hogy ettől kezdve kettős pénzverés folyhatott itt. Egyrészt a királyné részére az urburából és beváltásból származó ezüstöt verhették pénzzé, másrészt pedig a Thurzók a beszercebányai rézművekből nyert saját ezüstöt verethették fel. Természetesen valamennyi veret a mindenkori uralkodó nevére készült, csak a verdejegyekből lehet következtetni a mondottakra. Nem lehetetlen, hogy 1527—28. években is valami hasonló

²¹ *Jakab Elek*, Kolozsvár története, Oklevéltár I. 368—69. lap.

²² *Archiv d. Vereins f. Sieb. Landeskunde* XXVI. 1894. 249—50. lap.

²³ *Krizskó Pál*, A körmöci régi kamara és grófjai 1880. 53—57. lap és *Pécs Antal*, Alsómagyarország bányamívelésének tört. I. 1884. 124 ff.

²⁴ *Jeszenszky G.*, II. Lajos denárai, Num. Közl. XXVI—XXVII. 1927—28. 143. lap.

helyzet lehetett, bár erre vonatkozólag ezidőszerint semilyen hiteles forrásbizonyítékkal nem rendelkezünk.

Könnyen azonosítható az N verdejegy is a nagybányai pénzverővel. Előfordul N—F 1527, N—I 1527, N—T 1527 és N — két kalapács keresztben 1528 változatokban (CNH. II. 331A, 336 és 342). A nagybányai pénzverdéről igen keveset tudunk ebből a korból azonkívül, hogy „a mohácsi veszedelem után Zápolya János birtokába jutott Nagybánya”.²⁵ Egy pénzverői alkalmazott neve is fennmaradt Szerémi emlékirataiból Dobó Ferenc pénzverőtiszt (factor) személyében, aki a Gritti halála (1534) körüli időben működött itt.²⁶ Sokkal erősebb bizonyíték a nagybányai verde folyamatos működésére nézve az N jegyű aranyforintok jelentős száma és ezek sorában a denárok jegyével pontosan egyező N—T 1527 és N — két kalapács 1528 jegyű aranyforintok előfordulása. Miután a két keresztbe helyezett kalapács korábbi és későbbi analógiák következtében mindig Nagybánya jegye, nem kétséges, hogy az N jegyű pénzek mind nagybányai veretek. Sajnos, az N-nel párosított többi verdejegy feloldására a kamaragrófok személyének ismerete hiányában nem lehet következtetni.²⁷

Az A—B jegy feloldása már csak következtetés útján történhetik meg. Előfordul A és A—B változatban 1530-ból (CNH. II. 331A). Az első kiindulópont az az analógia, hogy II. Lajos korából ez a jegy a budai pénzverdét jelentette a denárokon²⁸ és nincs okunk kételkedni abban, hogy most is arra vonatkozik. Budát Ferdinánd hatalmából 1529. szeptember 8-án vették el az előnyomuló törökök és a szultán átengedte János királynak. Ezután egészen 1540-ig Buda zavartalanul János birtokában volt, sőt maga János király is a legtöbbet itt tartózkodott.²⁹ A budai valószínű pénzverésre ebből az időből két egykorú adat ismeretes. Egyik János király rendelete 1529. november 14-én Körmöc városához, melyben felhívta a várost, hogy 20 pénzverőt azonnal küldjön Budára.³⁰ Ügylátszik a pénzverők meg is érkeztek ide, mert a másik bizonyíték szerint Bachy Benedek 1530. május 24-én azt írja Nádasdy Tamásnak egyebek között, hogy a pénzverők Budáról titokban elmenekültek.³¹ Ezek szerint Budán 1529. november 14—1530. május 24. közötti időben folyhatott pénzverés és ennek a rövid életű pénzverésnek őrzik emlékét az A—B jegyű denárok.

Ezekben fogalhatók össze azok a verdejegyek (feloldásaikkal együtt), melyeket határozott pénzverdékhez lehet kapcsolni és e pénzverdék egykorú működését forrásadatok is igazolják. Ezenkívül azonban még néhány jegy ismeretes az 1527—30. években vert denárokon, melyeket az alábbiakban sorolunk fel és amelyek pontos meghatározása, illetve feloldása még a jövő kutatás feladata.

E—T 1527-ből (CNH. II. 331A). A jeggyel kapcsolatban, bár konkrét bizonyítékunk nincsen, meg kell említenünk, hogy Nagyenyeden tartja magát egy hagyomány, mely szerint itt állott volna Martinuzzi pénzverdéje.³² Bizonyíthatatlan, hogy e hagyománynak vagy inkább legendának milyen alapja lehet, csak éppen felemlítjük itt anélkül, hogy e vereteket valóban enyedi vereteknek vélnénk. Nem valószínű, hogy magánveret lenne, mert obulus is előfordul ilyen jeggyel.

n—Y 1529 és 1530 (CNH. II. 331A és 334). E jegy azért érdekes, mert nemcsak a C. 331A szám denáron fordul elő (1530), hanem a C. 334. szám vastagvereten is (1529)³³. A vastagvereten a címer alakja kartusokkal övezett eltérő képet mutat. A különös jegy ellenére a vastagveret létezése hivatalos pénzverdére utal, egyébként a másik denár is 0.65 g-os súlyával jó veretnek látszik. Esetleg a nagybányai pénzverdére lehet gyanakodni.

²⁵ Szirmai Antal, Szatmár vármegye 1809. I. 224. lap.

²⁶ Vid G., Szerémi György emlékiratainak művelődéstörténeti vonatkozásai 1910. 253. lap.

²⁷ Csak az N—I jegy második betűjét lehet esetleg Jacobus Italus személyével összefüggésbe hozni, aki Nagybánya város egyik 1530-i levelében, mint camerarius szerepel. (Orsz. Lt. Nádasdy Missilis, Nagybánya város.) Horváth Tibor Antal szíves közlése.

²⁸ Num. Közl. XXVI—XXVII. 1927—28. 139. lap (Jeszenszky).

²⁹ Fekete Lajos, Budapest a törökkorban. Budapest története III. 4—12. lap.

³⁰ Krizskó I. m. 57. lap.

³¹ Kelényi B. Ottó, Budai oklevelek pénztörténeti adatai, Num. Közl. XLIII. 1944. 19—20. lap.

³² Erdélyi Helikon 1931. 430. lap.

³³ Rupp szerint (Rupp II. 601. sz.) e vastagveret Weszerle tulajdona lett volna. Weszerle le is írja a Tábláin (B. XVII. 19). Bár Weszerle gyűjteményének legnagyobb része annak idején az Éremtárba került, ott nem fordul elő e darab.

A legkülönösebb az összes pénzverőjegyek között az I. jegy szereplése, mely előfordul I—B 1529, 1530. és évszám nélkül, I—T/E 1527. és I—V 1527, 1528 és 1529 változatokban (CNH. II. 331A). A nagy változatosság ellenére teljesen tanácstalanul állunk e jeggyel szemben. Még az is feltűnő, hogy míg az eddig ismertetett királyi verdékből kikerült denárok súlya, technikája és külső megjelenése általában kielégítő, addig az I jegyű veretek között elég gyakori a könnyebb súlyú, silány veret. Veretésük közelebbi körülményeire azonban semmi támpontunk sincsen.

L— P/A 1529 (CNH. II. 331A). Ismeretlen verdejegy.

R—A 1528, 1529 (CNH. II. 331A és 337). Itt megint különös esettel állunk szemben. Ugyanis az 1528. évi veret (C. 337) hátlapján a címer szívpaizsában ugyanolyan sas ábrázolást találunk, mint II. Lajos denárain, míg az 1529. évi veret (C. 331A) szívpaizsában már a szokásos Szapolyai címer szerepel. Nem hallgathatjuk itt el Weszerle véleményét, aki szerint az R—A jegy talán Székesfehérvárt jelenti,³⁴ bár erre sem ő, sem mi, semmiféle bizonyítékot nem tudunk felhozni. A fehérvári verde lehetőségének azonban sok nehézsége van és így egyelőre azon gyanúnak kell inkább kifejezést adni, hogy ezek magánveretek lehetnek valamelyik hivatalos verdejegy téves értelmezésével. Ezt a gyanút némileg megerősíti az 1528. évi vereten a II. Lajos denáraitól másolt címerkép, mint a vésnök nyilvánvaló tévedésének eredménye.

V—A 1529 (CNH. II. 331A). Ez a jegy korábban 1526-ban II. Lajos denárain a visegrádi verde jegye volt. Arra nézve azonban, hogy a visegrádi verde a mohácsi vész után is működött volna, semmi bizonyíték sincsen és így e jegyet a bizonytalanok közé vagyunk kénytelenek sorolni.

Végül ismeretes jegynélküli denár is 1529-ből (CNH. II. 333). Azért említjük külön, mert az éremkép stílusa, főként Márai ábrázolása, feltűnően eltér a többi vereten látható ábrázolástól. Önként felmerülő kérdés, hogy nem magánverettel állunk-e szemben?

A vázolt feloldások alapján sikerült tehát az első korszakbeli denárokat a verdejegyek, illetve azok értelmezése alapján osztályozni, de egyben kiderült az is, hogy még mindig elég sok a bizonytalan jegy. Mindenesetre leszögezhető, hogy jelenlegi ismereteink alapján az írott forrásokból sem ismeretes olyan verdehely, melynek jelzése az ismertetett verdejegyek sorában elő ne fordult volna.

János király aprópénzei iránt már igen hamar megrendült a bizalom. Ez a megrendülés nyilván az egyre terjedő hamispénzverésre vezethető vissza, hiszen ennek szaporulásával egyre nehezebb lett a valódi vereteket a magánverektektől megkülönböztetni. Ferdinánd természetesen igyekezett felhasználni ezt a megrendült bizalmat és 1529. február 19-én rendeletet adott ki, melyben János gróf, erdélyi vajda pénzeinek adás-vételnél való elfogadását eltiltotta.³⁵ Az indokolás szerint János pénzei az ő magyar pénzeihez értékben és finomságban nem hasonlíthatók és ránézve egyébként is tűrhetetlen, hogy János silány pénzeire királyi címet veret. Ferdinándnak azonban nyilvánvalóan nem volt igaza a lényegét illetően. Elismert tény ugyanis, hogy mindkét király hiteles veretei jóminőségűek voltak és ezek az osztrák örökös tartományokban is forogtak. A János pénzein végzett metrológiai vizsgálatok igazolják ezt a megállapítást.³⁶ Úgylátszik, a sérelem főoka inkább az lehetett, hogy János a pénzein a királyi címet használta s nyilván ez indította Ferdinándot az említett rendelet kiadására.

Tény azonban, hogy a bizalom János pénzei iránt általában megrendült és éppen ezidőtájt 1529 körül kezdtek a panaszok sűrűsödni a sok hamis veret miatt. Említhetjük Hain Gáspár ismert löcsei krónikájából, hogy még János hívei sem akarták az ő pénzét elfogadni, bár különben az 8 latos jó pénz volt. Inkább Ferdinánd pénzeit vették szívesen, miért is a közforgalomban 100 Zápolya denárhoz 14 denárt tettek hozzá, hogy az egyenlő legyen 100 Ferdinánd denárral.³⁷ Egy másik egykorú adat szerint a rossz pénzből — vagyis ha sok volt közte hamis — 4 denár

³⁴ „Videntur Joanni I. Zapolya temporibus post direptam Budam monetae illic signatae fuisse si fides magna A. R. in argenteo numo, quod Albam Regalem forte denotat“ (Ex Kaprinay Ms.). Weszerle kéziratosa az Éremtárban. Msc. 51. p. 19.

³⁵ *Aldássy Antal*, I. Ferdinánd 1529-i pénzrendelete, Num. Közl. III. 1904. 3. lap.

³⁶ Az Éremtárban levő példányok lemerésénél kiderült, hogy a királyi verdékből kikerült példányok súlya átlagban mind 0.50 g-on felül van.

³⁷ *C. Wagner*, Anal. Scepus. 1778. II. 14. 1. (Num. Adattár 115. sz.)

nem ért 1 jó denárt.³⁸ Világosan feltárja a helyzetet Johann Fux már említett brassói krónikás. Szerinte a sok magánveret a népet elárasztja s a király pénzeit kiszorítja a forgalomból. A nép nem akar mást elfogadni, mint Mátyás király vereteit. Véleménye szerint vagy a pénz képét kell megváltoztatni, vagy valami más tervről gondoskodni, ha rendet kívánnak teremteni a zűrzavarban.

E magánforrásokon kívül azonban a fennmaradt egykorú országgyűlési végzések is bizonyítják a pénzverés egyre romló helyzetét. Az 1530. februárban Budán tartott országgyűlési végzések 14. §-a szigorúan elrendelte, hogy a király engedélye nélkül senki pénzt nem verethet fej- és jószágvesztés terhe mellett, a 15. §. pedig arról intézkedett, hogy a rendes királyi vereteket viszont mindenki köteles adás-vételnél elfogadni.³⁹ A másik országgyűlés is Budán zajlott le 1530 végén vagy 1531 elején és ennek a végzése részletesen felsorolja, hogy adás-vételnél törvényes pénzként kell elfogadni I. Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos összes vereteit, valamint János király 1526. és 1527. években vert pénzeit, továbbá, amelyeket most vernek Budán, végül Ferdinánd körmöci vereteit. Minden egyéb rézpénzt a budai kamarába kell bevinni beváltás végett.⁴⁰ Egyszóval a hivatalos forrás is elismeri, hogy a pénzforgalomban nehézségek vannak és mindinkább nyilvánvalóbbá vált, hogy a tarthatatlan helyzeten valami módon segíteni kell.

II. Korszak 1530—1533.

A segítség egyik módjára nézve a brassói krónikás találta fején a szöveget az éremkép változtatásának javaslatával, mert ez valóban be is következett. A második csoportba tartozó pénzekben ugyanis, melyek 1530—1533. években kerültek kiverésre, más a címerbeosztás, mint az első csoport példányain. Ugyanis a négyrésztű címerpajzsban nincs szív pajzs, míg a korábbi 1527—30. évi vereteken a szív pajzsban volt a Szapolyai címer. Tehát az éremkép tényleg megváltozott (CNH. II. 338, 339, 340, 341 és 342). Történt azonban egyéb változás is. Fennmaradt nevezetesen János királynak Nádasdy Tamáshoz intézett 1531. február 15-én kelt levele, melyben bizonyos Bonifacius (nem lehet tudni, ki volt) tanácsára a pénzverés ügyében úgy intézkedett, hogy 10 latos pénzt kell verni. Elrendelte tehát a 10 latos pénznek verését és reméli, hogy ebben a kormányzó (Gritti Alajos) is egyet fog vele érteni.⁴¹

Tehát az új 10 latos (650-es) finomságban veretendő pénzek jobbakk kellett, hogy legyenek az eddigi 8 latos (500-as) finom vereteknél és a megejtett finomsági próbák igazolják is a nehezebb ligát. Érdekes a levélnek további része is, mely arról beszél, hogy a pénzt nem lehet olyan kis formára veretni, mint amelyet magával hozott Banifacius, mert ezen esetben a nép obulusnak tartaná azokat. Nyilván a jobb finomság miatt akartak kisebb érmekeket veretni, de csak próbaképpen készülhetett néhány, mindenesetre jelenleg ilyen kis veret nem ismeretes. Az új pénzt a jegyekből ítélve jóval kisebb számú verdében és csekélyebb mennyiségben verték, ami abból következtethető, hogy ez a típus jóval ritkábban fordul elő a megelőzőnél.

A K—B jelzés nyilván Körmöcbányát jelenti. Előfordulnak veretek 1532 és 1533 évszámmal (CNH. II. 338). A már elmondottakból ismeretes, hogy Körmöcbánya 1529 őszén megint János hatalmába került és csak 1532. szeptember—október havában hódította megint vissza Ferdinánd a többi bányvárossal együtt. Így az 1532. évi K—B jegyű denárok eredete rendben lenne, de érthetetlen az 1533. év előfordulása János veretein, minthogy a körmöci pénzverő ekkor már megint Ferdinánd hatalmában volt. Nem lehet más megoldásra gondolni, csak arra, hogy körmöci jeggyel másutt történt meg a kiverés.⁴²

³⁸ C. Wagner, Anal. Scepus. 1778. II. 161. lap.

³⁹ Fraknoi, Magy. Orszgy. Eml. I. 255—56. lap.

⁴⁰ Századok 1876. 582. lap.

⁴¹ Istványi Géza, János király levele a pénzverésről, Num. Közl. XXXVIII—XXXIX. 1939—40. 41—42. lap.

⁴² Pl. 1532-ből Késmárkról van egy feljegyzés, hogy ott sok minden egyéb tevékenység mellett „man münzte sogar Geld“ (Ch. Genersich, Merkwürdigkeiten etc. I. 215. lap) vagy korábban 1531-ből van feljegyezve, hogy Sauer Sebestyén szomolnoki kamaragróf tudatja Kassával, hogy a király urának Thurzónak engedélyt adott a pénzverésre s küld is „etliche denarii“, hogy kiáltassák ki (Num. Adattár 40. sz.). Eze, a bizonytalan értelmű és ma még nem egészen világos források eltitk bennünk azt a valószínű feltevést, hogy körmöci jeggyel akár 1528-ban, akár most 1533-ban másutt történt esetleg pénzverés.

Az N jegy ezúttal is a nagybányai verde jelzése. Két változatban ismeretes, így N—A 1531 és N—TN (monogr.)/—G 1530 (CNH. II. 339 és 342). Közülük az N—A második betűje nyilván Paduai András kamaragrófot jelenti, akiről 1531. március 2-i kelettel ismeretes okleveles feljegyzés.⁴³ Az oklevél szerint társával Andreas Venetus-szal együtt bérbevette ekkor az erdélyi és máramarosi sóbányákat. A másik jegy NT nomogrammját nem tudjuk feloldani, de maga az egész jegy hasonló formában előfordul a CNH. II. 321A sz. 1530. évi veretű aranyforinton is, tehát ilyen formában való létezése egészen kétségtelen. A jegyhez kapcsolt, de az érem mezejében lent elhelyezett —G szerű monogramm minden valószínűség szerint Fráter György jegye, akinek a névjelzése az aranyforintokon állandóan szerepel.⁴⁴

Legnehezebb kérdés az 1531. évi jegynélküli denárok veretési helyének kérdése (CNH. II. 340 és 341). Stílusban eltérnek úgy a körmöci, mint a nagybányai veretekről és viszonylag gyakran fordulnak elő, tehát úglátszik nem csupán a verdejegy egyszerű téves vagy hibás elmaradásáról van szó. Egyetlen kiinduló pontunk van, a már említett 1530 végén vagy 1531 elején Budán tartott országgyűlés végzése. E szerint egyebek között el kell fogadni azokat a pénzeket is, melyeket most Budán vernek, továbbá minden egyéb rézpénzt beváltás végett be kell vinni a budai kamarába. Mindebből arra lehet következtetni, hogy 1531 elején Budán még valamilyen pénzverés folyt és ez esetben nem gondolhatunk másra, mint ezen jegynélküli denárookra: Az is Buda mellett szól, hogy ennek vastagverete is előfordul, már pedig a vastagveret általában hivatalos verdére utal. Ha a következtetés helyes és Budán tényleg folyt 1531-ben pénzverés, akkor a középkori budai pénzverdének ez lett volna az utolsó tevékenysége.

E második korszak némelyik veretén (N—A 1531 és j. n. 1531) különös jelenséget találunk, mely méltán felkelti a figyelmet. Ezek a denárokon ugyanis feltűnő elhelyezésben idegen címet vehetünk észre, mely idegen címer előfordul még ezenkívül a C. 321B sz. kolozsvári (bástya—MA jegyű) 1531. évi, végül a C. 322. sz. nagybányai 1533. évi veretű aranyforintokon is. A két részre osztott címerpajzs felső mezejében egyenszárú kereszt, az alsó mezőben pedig orosz-lánfej látható. Egy korábbi közleményünkben sikerült megállapítani,⁴⁵ hogy ez Gritti Alajos címere, de az alsó mezőben előforduló orosz-lánfej jelentésére akkor még nem tudtunk megfelelő magyarázatot adni. Azóta sikerült e problémát megfejteni. János király ugyanis 1530. december 26-án nevezte ki Grittist országos főkormányzóvá és ekkor jogosította fel a címerben orosz-lánfő használatára.⁴⁶ Az egész címer voltaképpen azért érdekes, mert azzal a rendkívüli esettel állunk szemben, hogy királyi veretű pénzen idegen címer fordul elő (eltekintve persze a verdejegyek között szereplő címerektől). Ez a jelenség mutatja legjobban a kalandor Gritti hatalmas befolyását a magyar ügyekre, akinek kormányzói szerepe 1534. szeptember 29-én Medgyesen történt megöletéséig tartott.

A király tehát a megrendült bizalmat különösen jó pénzek veretésével igyekezett helyreállítani. Eredményt azonban így sem érhetett el két okból. Egyfelől ugyanis a hamis pénzverés zavartalanul folyt tovább és ez megakasztott minden jó szándékot. Legalább is ezt bizonyítja az 1535 elején tartott marosvásárhelyi országgyűlés végzése, mely minden jó pénz forgalmát szigorúan követeli,⁴⁷ tehát a helyzet lényegében ugyanaz volt, mint korábban. Másrészt jó pénz veretése rossz pénzek forgalma idején tudvalevőleg gazdaságilag nem fizetődik ki. Ilyen súlyos terhet oly nehéz helyzetben levő kincstár, mint a János királyé, nem sokáig vállalhatott. Nyilván ezért csökkent le annyira az aprópénzverés az 1531—33. években és hihetőleg e két ok miatt szűnt meg minden további aprópénzverés 1533-ban, úgyhogy 1537-ig — tehát három éven keresztül — semilyen aprópénz nem került kiverésre János király nevére.

⁴³ „Andreas Patavinus monetarum et comes camerarum salium Transilvaniensium.“ *Kelényi*, Budai oklevelek pénztörténeti adatai, Num. Közl. XLIII. 1944. 20. lap.

⁴⁴ Fráter György 1529-óta volt János király kincstárnoka és így kerülhetett kapcsolatba a pénzveréssel.

⁴⁵ *Huszár L.*, Megjegyzések János király pénzverési rendelethez, Num. Közl. XXXVIII—XXXIX. 1939—40. 42—43. lap.

⁴⁶ *Varju E.*, János király címerbővítő levele Gritti Alajos részére, Turul, XIX. 1901. 88—89. lap.

⁴⁷ *Fraknói*, Magy. Ország. Eml. I. 614—15. l.

III. Korszak 1537—1540.

János király dénárainak harmadik és egyben utolsó csoportját jelentik az 1537—38. években vert C—G jegyű denárok (CNH. II. 335). A címer bizonyos fokig hasonlít az első csoport denárain látható címerképhez, tehát a négyrészű címerben van szív-pajzs, de maga a címer itt koronázva van és ez a korona új elem az ábrázolásban. E denárok veretésével kapcsolatban van egy érdekes adatunk. Ugyanis János király és Wilhelm bajor herceg között kifejtett kapcsolatok eredményeként a bajorok érdeklődni kezdtek az erdélyi bányák kiaknázása iránt. Szakembereket küldtek Erdélybe és a királlyal kötött egyezség értelmében 1536-ban megkezdték a bányák művelését.⁴⁸ Ezzel kapcsolatban Wilhelm bajor hercegnek 1536. szeptemberében kelt levele megbízza Georg Weinmeister-t, hogy a bányák igazgatását vegye át és e levélben még azt is írja neki, hogy amennyiben remélhetőleg találni fognak ezüstöt, azt a király engedélyével pénzzé kell verni és abból magyar denárok készíttendő, melyek 5 fekete fillért (schwarcz haller) érnek; egyébként a pénzt a régi ligára kell verni.⁴⁹ Nem tudjuk, hogy e levélnek lett-e valamilyen gyakorlati eredménye vagy nem, mert a források többet nem beszélnek erről a pénzverésről, de könnyen lehetséges, hogy az 1537—38. évek denárverésének az eredetét ebben a levélben kell keresni.

Kérdés, hol verték a denárokat? A C jegy után a természetes felelet Kassa lenne, annál is inkább, mert a város 1536. december 4-én megint János hatalmába került. Ismeretes azonban, hogy János hadai ez alkalommal Kassát feldúlták, a király a várost minden szabadalmától és kiváltságától megfosztotta, sőt még arról is van feljegyzés, hogy az itteni pénzverőházat még ez évben Perényi Péternek ajándékozta.⁵⁰ Tehát a kassai pénzverés nem jöhet figyelembe. Az említett bajor oklevél viszont a pénzverést illetőleg Erdélyre utal s ha ehhez még hozzávesszük Rupp azon adatát, hogy ez a denártípus C—G jeggyel nemcsak 1537 és 1538, hanem 1540. évből is ismeretes és Rupp feljegyzésének hitelt adhatunk,⁵¹ akkor feltétlenül csak erdélyi veretről lehet szó, mert az 1538. február 24-i váradi béke értelmében János hatalmában az ország keleti fele maradt. Tehát ez esetben Kolozsvárra kell gondolnunk. A verdejegy G betűjét illetőleg felmerülő kérdésre, hogy az vajjon Fráter György nevét rejtje-e vagy talán a bajor oklevélben említett Georg Weinmeister-ét, biztos feleletet nem tudunk adni. Sajnos, a kolozsvári pénzverde ezen évekből való működésére nézve semmi írott forrással nem rendelkezünk és így a fenti megállapítás csak valószínűségeken alapul. A kolozsvári (bástya) jegyű egykorú aranyforintokból azonban biztosan lehet következtetni a kolozsvári verde ezen évekbeli tevékenységére. Ezzel a denártípussal végleg meg is szűnt az aprópénz verés János nevére.

Az utolsó évekből általában nem sok adattal rendelkezünk a pénzverésre vonatkozólag. Részben érthető is, hiszen alig volt aprópénzverés. Három forrásadatot azonban mégis idézünk, mert rendkívül jellemző koruk pénzügyi állapotára. Az egyik a váradi béke 37. pontja, mely szerint senki a két király alattvalói közül — bármilyen rendű legyen is — semmiféle pénzt nem verethet.⁵² A másik János királynak 1538. szeptember 16-án kelt és a szebeniekhez intézett levelének az a része, mely szerint a közérdeket előbbre kell helyezni a magánhaszonnál és azért elrendeli, hogy adás-vételnél a magyar pénzekkel együtt a németet is használni kell.⁵³ Végül a harmadik azon 12 tagú küldöttségnek a panasza, mely küldöttség a Marosvásárhelyt 1540 elején összegyűlt elégedetlenek megbízásából ment a királyhoz. Ez a küldöttség előadta az ország szomorú helyzetét, főleg azt panaszolva, hogy János király régóta nem veretett pénzt, tehát kevés pénz van a forgalomban és így a kereskedelem pang.⁵⁴

⁴⁸ Szilágyi Sándor, Magyar Nemzet Története V. 185. lap.

⁴⁹ A levél vonatkozó része: „Wir lassen vns auch gefallen, das zum schmelzen, wie dein jungst schreiben ausweist, gegriffen vnd ob, wie verhoffentlich, silber gefunden, das sollich silber doch mit zuellassung der kon wurde wermunst, vnd daraus allain hungerisch pfenning, die fünf schwarcz haller gelten, vnnd in sonderhait auf das alt korn, gemunczt werde; ... Közölve: Quellen und Erörterungen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte, IV. 1857. 216. sz. oklevél.

⁵⁰ Tutkó, i. m. 97. lap.

⁵¹ Rupp J., Magyarország eddig ismeretes pénzei II. VII. spec. 602. sz. Sajnos, az 1540. évi denár csak Rupp említésében szerepel, alkalmunk nem volt sehohol látni.

⁵² Bethlen Farkas, Historia Transilvaniae I. 259. l.

⁵³ Appendix ad Cat. Num. Hung. ac Transilv. Inst. Nat. Széchényiani 1810. 243—45. lap.

⁵⁴ Fraknói, Magy. Orszgy. Eml. II. 151—56. lap.

E három forrás pontosan jellemzi a helyzetet. Tehát a magánpénzverés még mindig nem szűnt meg, ha intézkedni kellett ellene, emiatt János nem veretett aprópénzt, tehát a gazdasági helyzet súlyos helyzetbe került és így a forgalmat elsősorban Ferdinánd magyar denárai bonyolították le, de amint látható, utat kellett engedni a német pénznek is.

Végére értünk a lendületesen indult, de végül egészen jelentéktelenné vált denárverés ismertetésének. Sok probléma maradt nyitva, melyek a rendelkezésünkre álló adatok segítségével ezidőszereint még nem oldhatók meg. Reméljük azonban, hogy a jelenleg ismert forrásanyagának a denárok nyújtotta adatokkal való egybevetése János király aprópénzverésének alapvető kérdéseit némileg mégis csak tisztázta.

A VERDEJEGYEK ÁTTEKINTÉSE

I. 1527—1530.

- B, (A—, A—B) 1530 = Buda
- C, (C—M, C—M // lilium, C—M/M) 1527 = Kassa
- Co, (Co—G, Co—G/LH monogr., Co—G/N, Co—T) 1527 = Kolozsvár
- H, (H—AP monogr.) 1527 = Nagyszeben
- K (K—M, K—T) 1527—28 = Körmöcbánya
- N (N—F, N—I, N—T, N—2 kalapács) 1527—29 = Nagybánya
- E—T 1527 = bizonytalan
- n—Y 1529—30 = bizonytalan (Nagybánya?)
- I—B, I—R, I—T/E, I—V 1527—30 = bizonytalan
- L—P/A 1529 = bizonytalan
- R—A 1528—29 = bizonytalan
- V—A 1529 = bizonytalan
- Jel nélkül 1529 = bizonytalan

II. 1530—1533.

- Jel nélkül (Gritti címerrel) 1531 = Buda
- K, (K—B) 1532—1533 = Körmöcbánya
- N, (N—A/ Gritti-címer, N—TN monogr.) FG 1530—1531 = Nagybánya

III. 1537—1540.

- C—G 1537—1538 = Kolozsvár.

Huszár Lajos

Szathmári Pap Mihály mint éremgyűjtő

Miként máshol Európában, nálunk is a reneszánsz és humanizmus ókor iránti egyre erősödő érdeklődése indítja meg a tudományos érmészetet és az ezzel kapcsolatos éremgyűjtést. Az első határozott nyomok már a XVI. század első felében felfedezhetők. A század második felének és fordulójának már olyan kiváló érmészei és régiségkutatói voltak mint Zsámboki János és Szamosközy István, akik itáliai tanulmányaik mellett behatóan és szakszerűen foglalkoztak a hazai rómaiság tárgyi hagyatékával. A XVII. század nagy magyar főúri gyűjteményeinek (Zrinyi, Nádasdy, Rákóczi, Draskovich) egyik legvilágosabban körvonalazható területe éppen az érem és régi pénz részleg. Az érdeklődés iránya mellett e tény egyik legfőbb magyarázata az ország területének római és magyar éremleletekben való gazdagsága, mely egyszersmind az éremgyűjtés és éremtudomány két hazai főágát is meghatározza. A tudományos anyaggyűjtés szándéka és célkitűzései a XVIII. század gyűjteményeinek létrejöttében nagy szerepet játszanak. E tevékenység jól párhuzamban állítható az írásos történeti források tömeges felkutatásával és közreadásával. A mult tárgyi és írásbeli emlékeinek ez a buzgó és lelkes összegyűjtése akkor még voltaképpen részletszempontok szerint folyt. A kutatót és gyűjtőt elsősorban az adat, a tárgy, az oklevél érdekelte, a nagyobb összefüggéseket nem látták, de nem is láthatták. Hiszen ennek előfeltétele volt a részletek ismerete, pontos felmérése. Anyaggyűjtő munkájuknak éppen e körülmény adja meg jelentőségét. A XVIII. századi gyűjtést nemcsak a szakszerű elmélyülés jellemzi, hanem a társadalmi alap megnövekedése is. A főurak mellett (Wiczay, Festetich, Esterházy, Széchenyi) feltűnnek a feltörekvő polgári értelmiség képviselői, sőt a század vége felé már igen lényeges szerepet vállalnak. Így az érmészet és a vele szinte mindig kapcsolatos római régészet egyre szélesebb társadalmi rétegekre terjed ki. E rendkívül jellegzetes folyamatot a maga részleteiben ismerhetjük meg Szathmári Pap Mihály tudományos és éremgyűjtő tevékenységéből. A XVIII–XIX. század fordulóján írott nyolckötetes kéziratos katalógusa nemcsak érem- és régiséggyűjteményének teljes anyagáról, a gyűjtő alapos tudományos felkészültségéről és elismert szaktekintélyéről tájékoztat, hanem az egyes tárgyak megszerzésének, meghatározásának módjairól, a műtárgyak forgalmáról, származásáról s ezeken felül azokról a kiterjedt társadalmi kapcsolatokról is, melyek hálózatát Szathmári teremtette meg. A régebbi gyűjteményeknek legfeljebb anyagát ismerjük, de forrásaink a fenti kérdésekről alig valamit vagy éppen semmit nem mondanak. Az említett feljegyzések ezzel szemben az éremgyűjtés és az érmeikkel, régiségekkel való foglalkozás legbelsőbb műhelytitkait tárják fel éppen egy olyan fontos határkorszakban, midőn hazánkban is kialakulnak a múzeumok történelmi előfeltételei és 1802-ben megvalósul az első magyar közgyűjtemény: a Magyar Nemzeti Múzeum. Szathmári Pap kéziratos katalógusaiban ez a fejlődés is visszatükröződik s világosan látható, hogyan kezdi szétfeszíteni a társadalmi és tudomány új igénye a magángyűjtés avuló kereteit.

Szathmári Pap Mihály 1737-ben Kolozsvárt született. Bár Svájcban és Hollandiában több évet töltött, egész élete és munkája Kolozsvárhoz, Erdélyhez köti. Atyja, Zsigmond, kolozsvári református esperes. Mihály kitűnően elvégzett tanulmányai után 1756 és 1759 között a református kollégiumban könyvtáros. A 60-as években először Genf, majd Utrecht és Leyden főiskoláit látogatja. 1765-ben tér vissza hazájába. Kiváló tudományos képzettsége, nagy nyelvtudása, szónoki képességei következtében hamar felfigyelnek rá. 1767-ben a kolozsvári református teológián tanárrá választják. Itt 1805-ig működik. Teológiát és egyháztörténetet ad elő. Sikeresen vesz részt több külföldi pályázaton. 1783-ban egy Haarlembe küldött dolgozata első díjat nyert. Jellemző, hogy a pénzjutalom helyett Gronovius és Graevius 12–12 kötetes görög

és római régiségekről szóló díszmunkáját, valamint Petiscus kétkötetes római lexikonját választotta.¹ 1790-ben a hágai Tudós Társaságtól nagy aranyérmet nyer (l. a. mellékelt képet). Életének utolsó évtizedét fokozottan gyűjteményei feldolgozásának szenteli s szüntelenül dolgozik 1812-ben bekövetkezett haláláig.

Tudományos érdeklődése már igen korán fordul az érem- és régiségtudomány felé. Ennek egyik első terméke Csepregi Turkovich Ferenc kolozsvári teológiai tanár éremgyűjteményének leírása 1758-ból, kollégiumi könyvtárossága idejéből.² A becses kéziratos kötet egy csapásra két kutatót és gyűjtőt ismeret meg velünk. Csepregi Ferenc (szül. a XVII. század végén, megh. 1758) érmészeti és régészeti tevékenységéről Török István, a kolozsvári református kollégium monográfusa mit sem tud. Pedig a mintegy 360 érmet számláló és a gyűjtő halála után a kollégium könyvtárába kerülő gyűjtemény már szám szerint is elég jelentős. Túlnyomóan római, mégpedig császárkori pénzeket tartalmaz. Ezekon kívül találunk benne néhány görög, mintegy 46 római köztársasági és 41 egyéb, elsősorban erdélyi érmet. A gyűjtemény összetétele külön utalás nélkül is világosan mutatja, hogy az érmek Erdély területéről kerültek elő. Még érdekesebb az érmeknél

az a feliratsorozat, mely a pénzek leírása után következik. A hátszegi medence (Hunyad megye, Sarmizegethusa környéke) gazdag római feliratos köveinek eddig első pontos lejegyzését Csepreginek, illetve Szathmárinak köszönhetjük. A Csepregi által gyűjtött feliratok után következnek magának Szathmárinak későbbi feljegyzései, melyek elsősorban a kolozsvári magyarutcai majorjában elhelyezett kolozsvári és Kolozsvár környéki római köemlékek feliratait ismertetik. De találunk középkori feliratokat is. Így például a kolozsvári plébániaház Schleynig Gergely plébánostól származó építési felirata a XV. század második feléből, Gyerőfi Tamásnak akkor még a farkasutcai templomban levő síremlékének felirata a XVI. század elejéről először e kéziratban jelenik meg. A Csepregi érem- és feliratgyűjtemény szakszerű feldolgozása világosan bizonyítja nemcsak Csepregi Ferenc ilyen irányú munkásságát, hanem egyúttal azt is, hogy Szathmári, a 21 éves fiatal könyvtáros már ekkor rendelkezett azokkal az ismeretekkel, melyek később oly jelentőssé tették érmészeti tevékenységét. Nem lehetetlen, hogy éppen a Csepregi halála után bekerülő gyűjtemény jegyzékbe vétele is tetemesen hozzájárult Szathmári érdeklődésének felkeltéséhez és kiszélesítéséhez. E feltevést alátámasztja az az adat, melyet saját gyűjteménye katalógusának II. kötetében olvashatunk. 1794-ben egy bizonytalan római nemzetség ezüst pénzét írja le s ezzel kapcsolatban megjegyzi: „Mihi per 35 annos, quibus colligendis numis

¹ Ezeket hagyományozza végrendeletének 1811-i bővítésében a kolozsvári református kollégium könyvtárának. 1819-ben fia, Zsigmond vizaknai pap el is küldi a könyveket Kolozsvárra (Ref. püspöki levéltár 1819. 206 és 278).

² Numophylacium Tsepregianum nunc in Ill. Collegii Ref. Claud. Bibliothecam translatum, et in has pagellas descriptum labore Michaelis P. Szathmari P. T. jurati Bibliothecarii Claudiopoli A. O. R. MDCCLVIII (Kolozsvár az Erdélyi Múzeum Kézirattárában).

incumbo, nullus adhuc praeter hunc alius occurrit numus incusus.“³ Ezek szerint tehát az éremgyűjtést 1759-ben, a Csepregi gyűjtemény leírása utáni évben kezdte meg. Így e gyűjtemény tanulmányozása és Szathmári érmészeti tevékenysége szoros kapcsolatban állhatott egymással. Érdeklődését külföldi utazásai még inkább elmélyíthették. Nem tudjuk, hogy Kolozsvárra való visszatérése után rögtön folytatta-e gyűjtői és kutatói munkáját. Lehet, hogy a teológiai előadások eleinte felemésztették idejét. Tény az, hogy a 80-as évektől kezdve bontakozik ki az az egész Erdélyt átfogó tevékenység, mely oly érdekes fényt vet a XVIII. századi polgári magángyűjtemény keletkezésére munkaszervezetére és társadalmi kapcsolataira.

Szathmári érem- és régiséggyűjteményének tartalmát és a gyűjtemény kialakulását abból a nyolc kéziratos kötetből ismerjük, melyet a gyűjtő évtizedes munkássága folyamán nagyjából az érmek és egyéb tárgyak bekerülésének sorrendjében maga vezetett.⁴ Az 1. kötet a görög, a 2. a köztársasági római, a 3. a császárkori ezüst, a 4. a római és görög érc, az 5. az európai, a 6. a magyar és erdélyi érmekeket és pénzeket tartalmazza. A 7. beszerzési napló 1785—1812 közt, a 8. pedig a gyűjtemény főként antik tárgyait írja le. Az egyes kötetekbe fő tartalmukon kívül még más gyűjtéssel kapcsolatos eseményeket és ügyeket is bejegyzett. Az érmek és egyéb tárgyak leltározása a kor színvonalán és szakszerűen történik. A megnevezés, anyag, méret, felirat, állapot mellett egyes érmek meghatározása után egész kis tanulmány olvasható, mely felveti és tisztázza a vitás kérdéseket. Így például Otho császár ércpénzéről a következőképpen ír a IV. kötetben: „Hic ipsissimus est Numus, quem Henr. Thom. Chifflierius in Dissertatione de Othonibus in Novo Thesauro Antiquitatum Romanarum I. 645 4° recensuit. Quemque ubi Imperator Ferdinandus III. Augustus, per Fratrem Leopoldum Gulielmum, Chiflerio tradidisset, nihil ille dubitabat scrupulum suum de genuitate ejus Imperatori declarare, quem tamen scrupulum minime fundatum dixit primo Comes Nicolaus Draskovich Imperatori, licet ab hac sua sententia tandem recessit. Atque hunc quidem ego genuinum Othonis Numum censeo maxime hoc argumento, quod hic Numus Thordae effossus sic ex visceribus terrae, ubi vix duos vel tres viros unquam fuisse existimo, qui vel fando audivissent Othonis aereos adeo raros sicque quavis arte effigiendos esse“ (109—111). Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a pénzt nem hamisíthatták. Ezután részletesen kifejti véleményét s rámutat a pénz nagy ritkaságára. A meghatározott érem mellé legtöbbször odaírja a gyűjteménybe jutás időpontját, a lelőhelyet és lelő körülményeket, valamint azt is, hogy ajándék, csere vagy vétel útján szerezte meg. Nyilván tartja az azonos vagy hasonló példányokat is. Az érmek az érem kibocsátójának (király, császár, nemzetség, város stb.) neve alatt szerepelnek. A nevek vagy időrendben következnek egymás után (uralkodási sorrend) vagy abécé szerint (nemzetségek). A leltározás módszere tehát lehetővé teszi az érmek gyors megtalálását, de ezen túl a gyűjtemény életének, fejlődésének hű tükre. Világosan bizonyítja a gyűjtő kiváló képzettségét, elmélyült szaktudását és jó bepillantást enged a korabeli műveltségi viszonyokba.

Most pedig a katalógusok alapján megkísérlem a gyűjteményt keletkezésében és kibontakozásában bemutatni. A gyűjtés folyamata áll tehát érdeklődésem homlokterében.

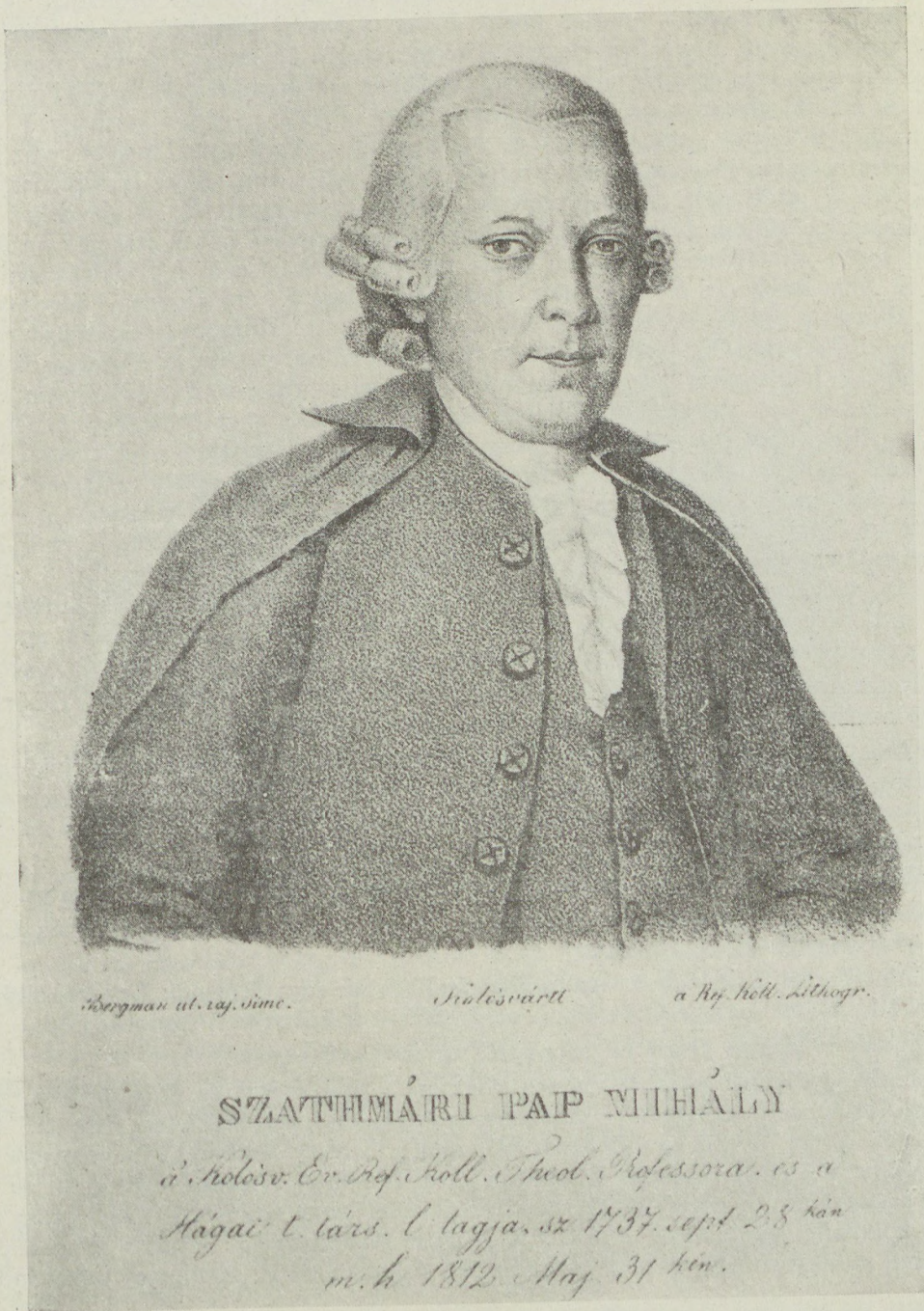
Szathmári az első kötet elején fejt ki felfogását az érmészetről s ott adja meg azokat az alapelveket, melyek e tudományággal foglalkozók számára irányadók. „Numologia significat eruditam cujuscunque generis numorum cognitionem ad mores et facta antiquorum et novorum illustranda.“⁵ E meghatározás azért érdekes, mert nyilvánvalóan rámutat arra, hogy az érmészet nem öncélú, hanem általa és benne a mindenkori emberi történelem ismeretéhez jutunk

³ Szathmári gyűjteménye katalógusának II. kötete 373.

⁴ Az egyes kötetek címei a következők: I. Numismata Antiqua Graeco-Romana. Regionum, Urbium, Populorum, et Regum Diversarum Materialium et Modulorum quae collegit, atque succinctis annotationibus adjectis, in hunc ordinem propria manu descripsit Michael Pap Szathmári Collegii Reform. Claudiopolitani S S Theol. et Histor. Ecclesiast. Professor. II. Numismata Roman. Consularia et Familiaria. Plerumque omnia Argentea et ordinarii moduli quae singulari industria collegit et in hunc ordinem etc. III. Numismata Imperator. Romanorum Argentea et ad modulum ac Formam argenteorum cusa quae collegit atque breves annotationes adiciendo in hunc etc. IV. Numismata Romanor. et Graecor. aurea et aerea. Variorum Modulorum quae collegit et descripsit etc. V. Numismata Moderna variarum Nationum, Regionum memorialia et ordinaria diversorum modulum quae collegit et in hunc ordinem etc. VI. Numismata Hungarica, Transilvaniana et Hungariam earumque administrationem spectantia quae singulari studio collegit atque in hunc ordinem adjectis qualibuscunque notis descripsit etc. A VII. és VIII. kötetnek nincsen külön címe. Valamennyi az Erdélyi Múzeum Kézirattárában.

⁵ Katalógus I. 5.

közelebb. A tudománynak e történeti felfogása nem marad nála pusztán szó. A nyolckötetes kézirat egésze és részletei egyaránt bizonyítják, hogy Szathmári e tudományos meggyőződését az akkori lehetőségeken belül valóra váltotta mégpedig nemcsak szakszerűen, hanem lelkesedéssel

is. Szerinte ugyanis az érmészet „magnum omnino habet et Utilitatem et Jucunditatem.”⁶ A tudományos munka haszna és gyönyörűsége kapcsolódik egybe egész élete tevékenységében.

Már a Csepregi gyűjtemény ismertetésekor is kitűnt érmészeti és régészeti tájékozottságával. A katalógusokból láthatjuk, mennyire lépést tartott kora tudományával. Jól ismerte és állandóan

⁶ Uo.

használta Eckhel, Schoenwiesner stb. nagy műveit a hazai érmészetről, de a külföldiek sem kerülték el figyelmét. 1804-ben írt végrendelete⁷ külön pontban emlékezik meg sok szép és ritka magyar, német, latin és francia könyvéről. Ezek jó része bizonyára érmészeti szakkönyv, ami abból is kitűnik, hogy a könyveket megvételre Széchenyi vagy Festetich grófoknak akarja első-sorban felajánlani. A külföldi tudósok közül Felice Caronni barnabita szerzetessel, a híres Wiczay éremgyűjtemény egyik feldolgozójával tartott szoros kapcsolatot s vele csereviszonyban is állt. Kora magyar főúri gyűjtői mind nagyra értékelték szakismereteit. Az erdélyi főurak szinte elhalmozták éremmeghatározásra irányuló kéréseikkel. Bánffy György kormányzó 1810-ben egy hunyadmegyei leletet juttat el hozzá. A 158 pénzből csak 15 olyan, melyet rossz állapotuk következtében nem tud meghatározni.⁸ Bánffy László főispán hunyad- és krasznamegyei éremleleteket többször küld neki. A meghatározás fejében egyet-egyet oda is ajándékoz. Bethlen József kincstartó küiküllőmegyei birtokáról előkerült újkori erdélyi érme csakúgy megfordulnak Szathmári kezén, mint Wesselényi József érmei. De másoknak is segít. A gyulafehérvári püspöki könyvtáros, Ajtai kolozsvári ötvös szintén Szathmárit keresik fel éremügyben.⁹ Jogos önérzettel írja 1811. december 31-én: „misit ad me Ill. Carolus Horvath Numum Aureum ord. mod. per Professorum Unitariorum Cl. Monos ut eundem illis explicare vellem, cum, uti Professor dicebat, nihi in eo distinguere possent, me autem sciant in his rebus versatum esse. Ego vero inspecto Numo, statim deprehendi eum esse Leonis Senioris A. Ch. 456 male satis conservatum. Qui numus apud me melius conservatus est.”¹⁰ E szakmeghatározások túlnyomóan a XIX. század első évtizedére esnek. A legkorábbi ismert eset 1798-ban fordul elő. Úgy látszik, e tájban ment át a köztudatba Szathmári tudományos és gyűjtő tevékenysége. 1809-ben Miksa főherceg kereste fel Kolozsvárt, hogy gyűjteményét megtekintse. A következő évben Rhédey László Zichy és Batthyány grófokkal látogatta meg a gyűjtőt. Rhédey Lajos általuk küldött neki 8 külföldi és magyar arany meg ezüst érmet.¹¹ Szathmári éremszakértői működéséhez tartozik éremtervezői munkája. A Bánffy emlékérmét (1801) ő tervezte (lásd a mellékelt képet.) E szempontból is Csepregi nyomdokain járt, aki az 1734-ben elhunyt Wesselényi István emlékérmének tervezője.¹²

A Szathmári gyűjteményt többen is meg akarták szerezni. A katalógus VIII. kötetének végén erre vonatkozó igen érdekes sajátkezű feljegyzést olvashatunk:

„1° Anno 1810. Mélt. Gróf és Bétsi Consiliarius Eszterházi Nep. János Ur Exja¹³ többször is nállam megfordulván, egykor ezt monda: Tsak azon kerem hogy ha el-adó lesz az Arany Romai Gyűrű más előttem ne vehesse Most nem is kérem melyre én ígertem, hogy mikor el-adó lesz Ő Exjának bizonyosan jelentetik.

2° Más is kérte Bétsből Bodoki Sám(uel)ötsém által ugyan azon Gyűrűt határozatlan áron.

3° Gróf Kemény Miklós Urfi Krizbai Urnak azt mondotta hogy a Pénzbéli Collectiot Senkinek nem engedi annak idejében.

4° Grof Rhedei Lajos Ur ö Nga is Posonbol A 1811 d. 5a Sept egy Levelet küldvén kér hogy ha el-adó találna lenni a Collectiom, ne salynáljam hirül adni ö Ngának.

De mások-is Magyar Országban jelentették ez előtt szándékokat.”¹⁴

Szathmári gyűjteménye tehát nagyon vonzotta a szakértőket és érdeklődőket egyaránt.

Maga Szathmári is jól ismert egy egész sor éremgyűjteményt. Széchenyi Ferenc, Festetich, Rhédey Lajos, Lázár István gr., Brukenenthal Sámuel, Semsey András gyűjteményeire katalógusában, végrendeletében többször hivatkozik. Érdekes, hogy Aranka Györgyről és Nyelvművelő Társaságának éremgyűjtéséről Szathmári sehol nem emlékezik meg. Pedig Aranka ismerte a kolozsvári gyűjtemény értékét. A Magyar Nyelvművelő Társaság Munkáinak első darabja című munkában egy névtelen, valószínűleg Aranka által írt tanulmány jelent meg, mely

⁷ A végrendeletet közli Szathmári életrajzában Török István: A kolozsvári ev. ref. collegium története. Kolozsvár, 1905. II. 84–85.

⁸ Katalógus I. 13–21.

⁹ Uo. 25–26, 45, 49–50, 52.

¹⁰ Uo. 47.

¹¹ Katalógus VII. 180.

¹² A Bánffy emlékérmé leírását lásd Katalógus VIII. 81 és 84; a Wesselényi emlékérmét VII. 47.

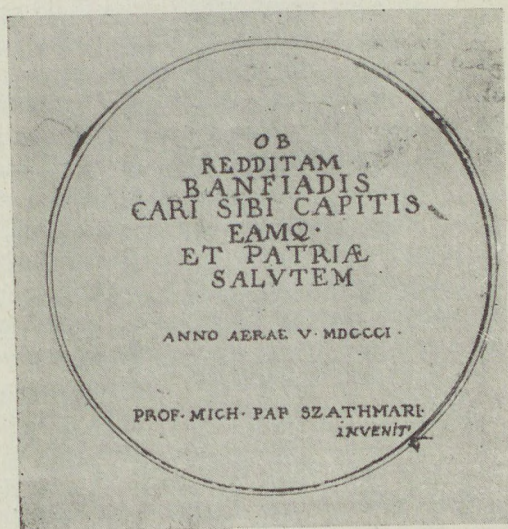
¹³ Esterházy János ismertette meg Szathmárit Caronnival.

¹⁴ Katalógus VIII. 125–128.

a római régiségekkel és pénzekkel kapcsolatban azt mondja, hogy ezekből Kolozsvárt „Professor Szathmári Mihály Ur Házi Gyűjteményei között sok található“ (139).¹⁵

Lássuk most, hogy e jólképzett és tudományos tekintélynek elismert gyűjtő hogyan alakította ki évtizedek szorgalmas munkája során becses éremtárát és régiséggyűjteményét. A katalógusok, főként pedig a szerzeménynapló szerepét betöltő VII. kötet e tekintetben is bőséges felvilágosításokat nyújtanak.

Említettem, hogy Szathmári az éremgyűjtést már valószínűleg a Csepregi gyűjtemény leírása idején, tehát még külföldi utazása előtt kezdte meg. Nagyobb lendületet e tevékenysége a 80-as évek közepén vett. Az a tény, hogy a szerzeménynaplót 1785-től vezette, világosan utal arra, hogy ekkor már a gyűjtés menete megkívánta e pontos és folyamatos nyilvántartást. Az érme bekerülését havonta vezette be. Csaknem mindig jelezte a megszerzés módját is. Valószínű, hogy e szerzeménynapló alapján állította össze az egyes történelmileg elhatárolt éremcsoportokat és azok részletes leírásait (I—VI. kötet). Az érme túlnyomó részét ajándék vagy

vétel útján szerezte. Az ajándékozók száma a százat is meghaladja. A főúri családok tagjai (Bánffy, Bethlen, Kemény, Rhédey, Wesselényi) érmeik meghatározása fejében adtak egy-egy érmet. De az is előfordult, hogy egy-egy főúri sarj a kolozsvári kollégium elvégzésekor egy-egy érmet. De az is előfordult, hogy egy-egy főúri sarj a kolozsvári kollégium elvégzésekor egy-egy érmet. Tudták, hogy ezzel szereznek neki a legnagyobb örömet. A főurak közül Rhédey Lajos ajándékozza a legtöbb értékes érmet Szathmárinak (a marengoi csata és a tiltsi béke emlékére, Zsigmond magyar király aranya).¹⁶ Az ajándékozók zöme azonban kisnemesi és polgári személy. Közigazgatási tisztviselők, papok, tanárok, orvosok, patikusok, ügyvédek, iparosok szerepelnek a katalógusban. Kiemelem ezek közül Pénteki Mihályt és Balia Sámuelét. Az előbbi antik és újkori, az utóbbi hátszegi római pénzeket küld Szathmárinak.¹⁷ A családtagoktól is sok érmet kap ajándékba. Többnyire utazás közben szerzett vagy talált pénzeket juttatnak el a gyűjtőhöz, aki így Erdély és Magyarország legkülönbözőbb részeinek leleteit kapja meg. A Kolozsvárt járó ismerősök így kedveskednek neki. Előfordul, hogy külföldről kerülnek hozzá érme. Hollandiából Sófalvi József hollandi tallért, Konstantinápolyból Kemény Sámuel francia és olasz tanítója török aranyat, Bukarestből a nála megszállottani lutheránus pap orosz és török pénzt hoz számára.¹⁸

A vételeket általában kereskedőkkel bonyolítja le. Örmények, görögök és zsidók sokszor megfordulnak Kolozsvárt, Tordán a vásárokon s ilyenkor vásárol tőlük Szathmári érmeiket, régiségeket. Trandafirer nevű görög kereskedővel áll legsűrűbb üzleti összeköttetésben (római

¹⁵ Jancsó Elemér, Aranka György tevékenysége a régi pénzek gyűjtése terén. Num. Közl. 1943. 51.

¹⁶ Katalógus V. 78, 68 és VI. 44.

¹⁷ Katalógus VII. 27, 35, 127 stb. (Pénteki), II. 63, 95, 211 stb. (Balia).

¹⁸ Katalógus VII. 144, 168, 176.

és újkori pénzek).¹⁹ Az eladók között találjuk Kolozsvár, Szamosújvár és Torda ötvöseit (ifj. Szakáll János, Ujhelyi Gábor, Ötves István). Az ötvösökkel érthetően szoros kapcsolatot tartott fenn,²⁰ de más kereskedőkkel is. Forberg kolozsvári kalapostól az 1771-i belgrádi ezüst emlékérmét, Mauksch Tóbiás gyógyszerésztől Titus aranyát, Lőtsei könyvkötőtől Zsigmond három ezüst pénzét vette meg.²¹ Az árverések sem kerültek el figyelmét. 1788-ban Constantius ezüstjét Kolosvári József, 1793-ban pedig öt magyar ezüstöt Pál Sámuel hagyatékából szerzi meg.²² Többen voltak, akik vételeket és ajándékokat közvetítettek. Ilyen rendszeres közvetítő volt Bolyai Farkas főként a 90-es évek elején. Szathmári fia, Zsigmond is sokszor gazdagította apjának gyűjteményét. Ahol csak tehetett, érmekeket vásárolt és küldte Kolozsvárra. Ha Kolozsvárt vagy környékén érmet találtak, rendszeren Szathmárhoz került. Még egészen egyszerű emberek is hozzájárultak a gyűjtemény gyarapításához. 1790-ben egy kolozsvári cigány Hadrianus bronz érmét saját elhatározásából vitte el Szathmárinak. 1803-ban pedig egy román paraszt Theodosius aranyát találta meg Ajtonyban, melyért Szathmári Bőr Andrásnak 6 forintot fizetett.²³ Gyakran bonyolít le cserét is. Miksa főhercegnek 14 görög éremért ugyanannyit adott 1809-ben. Csereviszonyban állt Caronival, Rhédey Lajossal, Lázár Istvánnal és másokkal. Érmekért könyvet is ad. Nem egyszer hallunk a föld mélyéből véletlenül előkerült érmekekről. A főurak által meghatározásra küldött pénzek többnyire olyanok, melyek az illetők földbirtokain a mezőgazdasági munkák során bukkantak elő. A dolgozó jobbágyok által talált érmek, régiségek a földesurat illették. Egy jellemző eset ezzel kapcsolatban 1809-ben történt. Kosztesd hunyadmegyei falu határában Bánffy György kormányzó és Bánffy László udvari tanácsos jobbágysai néhány római vagy dák használati tárggyal együtt római köztársaságkori és császárkori érmekre akadtak. Mivel a lelők a két említett főúr jobbágysai voltak, a régiségeket a két földesúr között osztották meg.²⁴ A főúri gyűjtőknek tehát egyik legjelentősebb beszerzési forrása földesúri jogaikban gyökerezett. Polgári személyek számára ez a lehetőség nem, vagy csak igen kis mértékben állt fenn. Szathmári ezért maga is ásatott. 1794-ben a Lucilia nemzetség ezüst pénzéről írja: „Numus ovalis formae elegans et rarus, quem ipse effodi ex ingenti monte Bontzhidae A 1794. 10. Junii ex quo jam alii multi effossi fuerant.”²⁵ Ugyanekkor ajándékozta meg Szathmárit Bánffy Farkas azzal a bizonytalan nemzetségtől való római ezüsstel, melynek érdekessége, hogy csak az egyik oldalán van veret.²⁶ Szathmári fia, Zsigmond is ástott ki Bonchidán római ezüst pénzt.²⁷ Még több ásatás folyt Torda határában. A VIII. kötet, mely gyűjtőnk ókori és későbbi régiségeivel foglalkozik, különösen sokszor utal Tordára. Itt találtak egy sereg római tárgyat (arany fülbevaló, arany gyűrű, karneollal díszes gyűrű, vasgyűrű, lándzsahegy, zabla, bronz Lares).²⁸ 1811-ben egy cserépedényből 42 árpádkori pénz került ki, köztük II. Béla és II. Géza pénze is. Az edényt Torda felett ásták ki.²⁹ Szathmári kutatott Kolozsvár területén és környékén is. Így került gyűjteményébe néhány római halotti mécses, két cserépkorsó és több Kolozsvárt talált feliratos római kő.³⁰ Mindezek alapján élénk rajzolódnak Erdély leggazdagabb akkori lelőhelyei: Hunyad megye, főként a hátszegi medence, Torda és Kolozsvár környéke, Küküllő megye és Kraszna megye. Amint látjuk, a gazdag római lelőhelyek közül csak Gyulafehérvár környéke hiányzik. Külön ki kell emelnem két igen jelentős lelőhely szereplését: Szilágysomlyóét és Kosztesdét. 1797-ben találták meg a híres első szilágysomlyói leletet, a korai népvándorláskor az egyik legnevezetesebb kincs-csoportját. Szathmári élénken felfigyel az eseményre. Bánffy László 1798-ban Valens császár hatalmas aranyát küldi meghatározásra, melyet Somlyón találtak „cum aliis multis... Numus hic elegans cum pluribus aliis A 1797 mense octobri ad Museum Vindo-

¹⁹ Uo. 118, 123, 133 stb.

²⁰ Uo. 50, 54, 109 és Csepregi gyűjteménye leírásában 330.

²¹ Uo. 54, 79, 99.

²² Uo. 103, 113.

²³ Uo. 62, 166.

²⁴ Katalógus I. 40–43.

²⁵ Katalógus II. 165.

^{26, 27} Katalógus VII. 122.

²⁸ Katalógus VIII. 7, 21–5, 26–7, 33–51: 1, 6, 14 és 15 tétel.

²⁹ Katalógus VII. 181–183.

³⁰ Katalógus VIII. 33–51: 3, 7, 9 tétel. Csepregi gyűjteményének leírásában 310, 314 (feliratos kövek).

bonense delatum (!) est . . . In monte Magura dicto Somlyoiensi haec inventa sunt.³¹ A szilágy-somlyói lelet nagyon foglalkoztatta akkoriban a tudományos közvéleményt. Eckhel a *Doctrina Numorum* VIII. kötetében (82, 153), Schoenwiesner a *Notitia Hungariae rei Numariae* című művében a 75–77. lapokon írja le az ott talált érmekeket. Ocsowszki Pál közvetítésével Aranka György kapcsolatot keresett az érme ügyében Eckhellel, majd ennek halála után utódával, Neumannal. Ocsowszki egy keltezetlen, de nyilván az 1798. év folyamán írt válaszlevelében a szilágy-somlyói éremlelettel kapcsolatban ezt mondja: „Ha Tiszt. Szathmári Pap Mihály Ur reá gondolná magát egy kis Tractatusnak magyarul való kidolgozására az nagyon jó volna, mert az az édes beszédű Ur azt bizonyosan úgy írná, hogy a Szép Nem is mulatságot találna benne.”³² E megjegyzésben nemcsak az az érdekes, hogy Ocsowszki éppen Szathmárit tartja alkalmasnak a lelet ismertetésére, hanem az is, hogy véleménye szerint Szathmári a tudomány eredményeit népszerűen, szélesebb olvasó közönség számára élvezhetően tudná közzétenni. Megtaláljuk Szilágy-somlyó mellett a különösen napjainkban az érdeklődés homlokterébe került Kosztesd hunyadmegyei falu régészeti jelentőségének méltatását is.³³ 1803-ban Bánffy László egy Lysimachos aranyat ad át, melyet Szathmári bőségesen leír, majd mondanivalóját így fejezi be: „Magna olim copia talium reperta fuisse traditur inter Gazas Decebali.”³⁴ A Szászvárostól délre fekvő dák várak kincseiről van szó. Az 1809-i kosztesdi leletről fentebb más összefüggésben már megemlékeztem. A két Bánffy földesúr közt elosztott három ezüst torquest és a római pénzeket Szathmári határozta meg. „Omnium horum Nomina, Legendas et Typos ad calamum dictavi . . . Sunt certe inter illos alii etiam notatu dignissimi et maxime ille Domitiae Augustae. Quem lubens, volensque permutarem.”³⁵ Szathmári tehát nagyra értékeli a kosztesdi leletet. A román tudósok az első és második világháború után nagy számban hoztak felszínre többek közt olyan érem- és torquesanyagot is, melyet Szathmári vizsgált meg 1810-ben. Gyűjtőnk katalógusai tehát a korabeli tudományos eseményekre vonatkozóan is forrásértékű tudósításokat tartalmaznak, melyek e nemben a legkorábbiak közé tartoznak. E tény is világosan bizonyítja, mennyire szerves kapcsolatot tartott fenn Szathmári a tudományos élettel, melyben maga is tevékenyen, sőt erdélyi viszonylatban irányítóan vett részt.

A hosszú és szakszerű gyűjtő és kutató munka nyomán minőségben és mennyiségben egyaránt jelentős anyag került össze. A gyűjtemény legfontosabb része kétségtelenül a 2212 darabot számláló éremtár. Az érme megoszlása a következő: 119 görög, 1559 római, 120 újkori külföldi, 236 magyar, 103 erdélyi és 75 emlékérem. Az ókor tehát 1678 darabbal messze vezet. Számottevő középkori pénz csak a magyar anyagban van (50). Anyag szerint az érme a következőképpen oszlanak meg:

	Görög	Római	Külföldi újkori	Magyar	Erdélyi	Emlék- érem	Össze- sen
Arany	3	22	10	50	9	9	103
Ezüst	95	1226	89	175	65	14	1664
Egyéb fém	21	311	21	11	29	52	445
	119	1559	120	236	103	75	2212

Ezekhez járulnak még a duplumok. A fenti számokból nyilvánvaló, hogy a római éremrészleg a legértékesebb. Különösen gazdag a császárkori gyűjtemény (1351 darab a 218 köztársaságkori éremmel szemben). De jelentős a görög és magyar gyűjtemény is. Ki kell emelnem az aránylag nagyszámú, XVII–XVIII. századi emlékérmek csoportját. Számban nem sok esett Erdélyre, de a művészi szempontból igen jelentős fejedelemségkori arany és ezüst pénzek megtalálhatók.

Mint az eddigiekből is látható, Szathmári régiséggyűjteményt is létesített. Ennek anyaga ismét túlnyomóan római, mégpedig dáciai ásatásokból való. Különösen Torda és Kolozsvár környékéről gyűlt össze sok tárgy, melyek a maguk összességében jó és elég teljes fogalmat

³¹ Katalógus I. 29–32.

³² Jancsó id. cikke 55.

³³ Vö. a Román Népköztársaság Tudományos Akadémiája által vezetett Kosztesd környéki dák várak 1949. és 1950-i ásatásait. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*. 1950.

³⁴ Katalógus I. 37–38.

³⁵ Uo. 44.

adhattak a római provinciális életről (edények, ékszerek, fegyverek, egyéb használati tárgyak, mozaik- és szobortöredékek, gemmák). Ezekhez járult az a hét feliratos kő, köztük az ajtonyi mérföldkő, melyeket egy Kolozsvártól délre, a Tordai-út közelében talált szarkofággal együtt Szathmári magyarutcai majorjának kertjébe vitetett és állíttatott fel. Itt látta Mommsen is a mult század hatvanas éveiben.³⁶ E kövek még századunkban is e helyen voltak. Ma csak az Isisnek ajánlott fogadalmi kő áll régi helyén, mely Aranyoslónáról került Szathmári tulajdonába.³⁷ A régiséggyűjteménybe tartozott még két faragott medaillon, mely Dürert és talán rotterdami Erasmust ábrázolta. Mindkettőt 1791-ben Szabó László csernovici táblai ülnök hozta Csernovicból Szathmárinak.³⁸ A Dürert ábrázoló puszpángfa medaillont maga Szathmári igen finoman és méret szerint lerajzolta. E rajz bizonyossága szerint az érem az ismert Erhard Schön által Dürerről készített fametszet után készült s nem eredeti Dürer munka, mint Szathmári gondolja. Érdekes, hogy mind gyűjtőnk, mind fia Zsigmond, Dürer életéről és munkásságáról elég bő magyar- és német nyelvű jegyzeteket készített.³⁹

Áttekintve a kiváló gyűjteményt és a gyűjtés módszerét, felmerül a kérdés: mi lett e szép és gazdag gyűjtemény sorsa. Szathmári 1804 január és március között írta végrendeletét mely lényegében változatlanul érvényben maradt. A 4. pontban úgy intézkedik a „numismatica collectio“-ról, hogy ezt fia Zsigmond vezetésével gyermekei legalább tíz évig továbbra is gondozzák „Szathmarinum Numophylacium“ név alatt. Azután nyomassák ki jegyzékét s küldjék el külföldre, ahol bizonyára jó áron kelhet el. Ha ezt nem tudnák megtenni, Széchenyi vagy Festetich grófoknak ajánlják fel megvételre. Az 5. pont szerint ugyanez a teendő a régiséggyűjteménnyel is. Ebből külön megnevezi a legszebb római tárgyakat (arany gyűrű, vas typarium, vasa unguentaria, phialae lacrimales, lucernae sepulchrales) és Dürer puszpángfa medaillonját. Négy jutalomérmét gyermekeire hagyja. Anna leány halála után a fenti rendezésen annyit változtat, hogy a gyűjteményt még 12 évig gyarapítsák. Itt fűzi hozzá, hogy egyedül a régiséggyűjtemény 40.000 rajnai forintot ér.⁴⁰ Megemlékeztem arról, hogy 1810–1811-ben a magyar és erdélyi főúri gyűjtők többen is kifejezték igényüket a gyűjteményre. Ugyanott, ahol Szathmári az ezzel kapcsolatos feljegyzéseit írta le, a következőképpen emlékezik meg a magyarutcai majorban felállított feliratos római kövekről: „A Majorom el-adattatván a Litteratus Lapisokat melyek ottan igen szépek vagynak, absolute külön kellett el-adni. Meg-érnek azok együtt legalább is 100 aranyat. Kár lenne ha valami Tudatlanra szállanának.“⁴¹ Annak ellenére, hogy maga a gyűjtő is gyűjteménye bizonyos idő utáni eladására gondolt s 1804-i végrendeletét nyolc évvel később bekövetkezett haláláig sem változtatta meg, a gyűjtemény — úgy látszik — a család birtokában maradt, sőt Zsigmond még gyarapította is. A katalógus megfelelő helyein ugyanis meglehetősen gyakran találkozunk Zsigmond bejegyzéseivel. Ő már a 80-as évektől kezdve tevékenyen résztvett atyja gyűjteményének kialakításában. A katalógus VII. kötetében sokszor olvashatjuk, hogy atyjának Erdély különböző vidékeiről érmekeket visz. Bizonyos, hogy ő is értett az érmészethez. 1825-ben egy Lucretia nemzetségi ezüst pénzt határoz meg. 1827-ben, sőt még kilenc évvel később is vásárol érmekeket.⁴² Ebből világos, hogy a gyűjtemény akkor még együtt lehetett. A régiségekről ugyan nincsen közvetlen adat, de hogy Zsigmond a Dürer medaillonnal kapcsolatban atyja jegyzeteit kiegészíti, valamint hogy Jankovich Miklósnak a Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I. kötetében (1833) a híres egyedi Isis kancsóról írt tanulmányát kiemeli, e tények arra engednek következtetni, hogy a régiséggyűjtemény sem szenvedett akkor még nagyobb hiányokat.⁴³ A gyűjtemény életére az utolsó keltezett feljegyzés Zsigmondtól 1836-ból való. Ettől kezdve határozott támpontunk a gyűjtemény sorsára nézve nincsen. Szathmári dédunokája, Lengyel Dániel nagykőrösi tanár családi feljegyzéseiben a mult század harmadik negyedében így emlékezik meg a gyűjteményről: „E kincsek meghagyása ellenére örökössei által felosztatván

³⁶ Corp. Inscr. Lat. III. 1627.

³⁷ Katalógus VIII. 101–102. E bejegyzés Zsigmondtól való. Ő küldte e kő leírását 1783-ban a Pozsonyi Magyar Ujsághoz, melynek Toldalékjában meg is jelent.

³⁸ Katalógus VII. 83.

³⁹ Katalógus VIII. 9–16. A me

⁴⁰ Török István i. m. II. 84–85.

⁴¹ Katalógus VIII. 128.

⁴² Katalógus II. 170, 38 és V. 233.

⁴³ Katalógus VIII. 13–16 és 96.

által készített rajza is ide van mellékelve.

többnyire elvesztek.“ Herepei János határozottan tudja, hogy a rendkívül szétágazó családban még az első világháború előtt is meg volt a Szathmáritól örökölt tárgyak egy része (bútorok, képek, könyvek, iratok, emléktárgyak).⁴⁴ Az érem- és régiséggyűjtemény azonban — úgy látszik — már a század közepén szétszóródott, ahogyan Lengyel Dániel írja. A kolozsvári református kollégiumba nem került, legalábbis erre vonatkozóan nyom nincsen. De még ha oda jutott volna is, aligha élte volna túl a szabadságharcot. Ekkor pusztult el ugyanis a kollégium éremgyűjteménye s benne minden valószínűség szerint Csepregi érmei is.⁴⁵ Az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtára 1859-ben Szathmári érmei és egyéb tárgyai nélkül kezdte meg életét. Nagyon valószínű tehát, hogy ekkor már nem állt fenn a gyűjtemény, mert különben alig hihető, hogy legalább részletei ne olvadtak volna bele az első nagy erdélyi magyar közgyűjteménybe. Csak a feliratos római kövekről tudjuk, hogy az 1920-as, 30-as évek folyamán szállították el őket a hajdani Szathmári-féle magyarutcai major kertjéből ismeretlen helyre. Ma az Isis tiszteletére szentelt kő az egyetlen datab, mely Szathmári gyűjteményéből még régi helyén fennmaradt

A gyűjtemény ugyan megsemmisült, de Szathmári Pap Mihály által írt, annak idejében mintaszerű katalógus nyolc kötete, Csepregi gyűjteményének ismertetése a gyűjtemény részletes leírása mellett olyan bőséges és nagybecsű adatokat tartott meg számunkra, melyek a XVIII—XIX. század fordulójának gyűjtői tevékenységét fő és mellékes mozzanataiban élesen megvilágítják. Láttuk, hogy a gyűjtemény kialakításában és életében milyen széles társadalmi réteg vesz részt, minő nagy terület vonódik be ezáltal a tudományos gyűjtő és kutató munkába s végül de nem utolsó sorban: a társadalom milyen fajta műveltségi igényeit elégíti ki egy-egy jól képzett és munkájával közfigyelmet felkeltő gyűjtő. Ezek az igények egyre növekedtek s kezdtek annyira szétágazni, hogy a magángyűjteményeket hamarosan túlhaladták. Szathmári végrendeletéből kitűnik, hogy ő maga sem gondolt arra, hogy kincsei a jövőben tartósan együtt maradhatnak. Tevékenysége, gyűjteményének kibontakozása, élete és elmúlása tisztán mutatják a múlt tárgyi és szellemi hagyatékát gyűjtő- és feldolgozó munka új fejlődésének és lehetőségeinek irányát és útját. Ez az út pedig a közgyűjteményekhez, a múzeumokhoz vezetett.

Entz Géza

⁴⁴ Herepei János szíves közlése. Lengyel feljegyzését is neki köszönöm.

⁴⁵ Brüll Emánuel szíves közlése.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Néhány adat az antiochiai verde III. századbeli működésének tisztázásához

A III. Gordianustól Aemilianusig terjedő évek numizmatikai anyagának verdék szerinti osztályozása ezideig nem talált megnyugtató megoldást, sőt az ellentmondó nézetek miatt a római császári numizmatika egyik legérdekesebb részét képezi.

A tömegesen előkerülő billon-antoninianusok legalább három jól elkülöníthető stíluscsoportot képviselnek. Köztük túlnyomó számban a római verde termékei szerepelnek, ideértve tartozásukat a stílusegyezésen kívül a párhuzamos bronzveretek (sestertius, dupondius, as) jelzik.

Jóval szerényebb számban találunk antoninianusokat egy másik stíluscsoportból, melyet a numizmatikusok hol Viminacium, hol Mediolanum neve alatt osztanak be. A harmadik csoport volna az antiochiai. Bár e csoport már egy évszázaddal ezelőtt Salis gróf érdeklődésének előterében állott, még ma sem tudjuk kielégítő biztossággal III. Gordianus, Philippus, Traianus Decius és hozzátartozóik idetartozó vereteit összeállítani. Elsőrangú szakemberek a Viminacium csoport darabjait sorolják Antiochiába, holott ezek stílus tekintetében jól elválaszthatók a valódi antiochiai veretektől.

Most nem óhajtok foglalkozni III. Gordianus és Philippus viminaciumi vereteinek vitájával, célom gyűjteményem néhány ritkább darabjának antiochiai eredetét kimutatni s ezzel e régóta napirenden levő probléma tisztázását előmozdítani.

Úgy Salis gróf, mint a kitűnő stílusérzékű Voetter keletre, illetve Antiochiába osztja be III. Gordianus és Philippus pater és iunior balra néző mellképű darabjait. Amennyire ezeket ismerem, a hátlap nőalakjának (Aequitas, Annona, Felicitas stb.) ábrázolása stílus tekintetében jól elválasztható a hasonló római veretektől. Ez fontos támpont, mert e stílusjellegzetességek évekig tudjuk figyelemmel kísérni, egészen Trebonianus Gallus és Volusianus azon vereteiig, melyek a pontozás, illetve római számjelzésük alapján vitán felül álló antiochiai vereteknek vannak jelenleg elismerve.

E stílusjellegzetességek az Aequitas stb. nőalakokon: maga az egész alak zömökebb, a mellrészlet szélesebb, a fej alacsonyabb, inkább széles, a fejen levő koszorú határozottabb, szalagja kifejezettebb az antiochiai vereteken. Ez utóbbiak a római vereteken néha szinte hiányozni látszanak. A mérleg az antiochiai vereteken általában kicsi, míg a rómaiakon esetenként feltűnő nagy. A bőségszaru az antiochiai vereteken vaskos, széles, míg a rómaiakon karcsú. A felsorolt stílussajátságok alapján két darab (683. és 684. sz.) Philippus pater antoninianusom nyer antiochiai beosztást (I. t. 1, 2).

683. IMPMIVLPHILIPVSAVG sugárkoronás mellkép j. paludamentumban.
AEQVITASAVG Cohen I. kiadás 8. Salistól idézi, de páncélos mellképpel.

684. IMPMIVLPHILIPVSAVG sugárkoronás mellkép j. paludamentumban.
AEQVITASAVGG Cohen I. kiadás 9. Teljesen szokatlan a mell felől ábrázolt paludamentum ez években, gyűjteményemben antoninianison nem találtam ilyent 238. év közepétől kezdve egészen Volusianusnak egy alább (871. sz.) közlendő ritka darabjáig, mely szintén antiochiai eredetű.

Ha e két Philippus antoninianus antiochiai volta az említett stílus-sajátságok alapján valószínűsíthető, esik az a feltevés, hogy a teljesen eltérő stílusú PAX FVNDATA CVM PERSIS és a visnye leletből származó ADVENTVS AVGG-gal együtt még három hátlapot tartalmazó kis csoport antiochiai volna (v. ö. Mattingly, The great Dorchester hoard of 1936, N. Chr. 1939. 54. lap és Jónás, N. K. 1926. 49. lap).

Philippus iuniortól két kétségtelenül antiochiai darabot sorolok itt fel gyűjteményemből (I. t. 3, 4).

760. IMPMIVLPHILIPVSAVG sugárkoronás mellkép j. paludamentumban, mellkép alatt két pont.

- AEQVITASAVGG Coh. I. kiadás nem ismeri. Fdc darab. Jelentőséget ad e darabnak a mellkép alatt halványan bár, de kétségtelenül ottlevő két pont, az antiochiai vereteknek Trebonianus Gallus alatt szokásos officina jelzése.
761. IMPMIVLPHILIPVSAVG sugárkoronás mellkép j. paludamentumban. SAECVLVMNOVVM hatoszlopú templomban Róma szemben ül. Coh. I. kiadás 44. Salistól idézi. A mellkép stílusa e két utóbbi darabon egyező. Mattingly előbb idézett leletpublikációjában (N. Chr. 1939. 55. lap) Antiochiával hozza kapcsolatba Otacilia IVNO CONSERVAT és Philippus iunior IOVI CONSERVAT vereteit (750 és 762 B darabjaim) I. t. 5, 6). E darabok tényleg stíluseltérést mutatnak a szokott római daraboktól, sőt a fémanyag is mutat síma, finom felszínében és ezüstösebb színezetében bizonyos eltérő sajátságokat, melyeket egyes numizmatikusok antiochiai jellegzetességeknek gondolnak. Verde-beosztásuk egyelőre nem tiszta előttem. Traianus Decius-tól gyűjteményemnek két darabja sorolható biztosan Antiochiába (779 és 780 sz.), részint az Aequitas alak stílusa, részint a mellkép alatti pontjelzés alapján (I. t. 7, 8).
779. IMPCMOTRAIANVSDECIVSAVG sugárkoronás mellkép j. páncélban, alul 2 pont. AEQVITASAVG Coh. I. kiadás 7. Kopott darab a pontok homályosan látszanak.
780. Mint előbb, de sugárkoronás páncélos mellkép j. alul 4 pont. Coh. I. kiadás 7., teljesen ép darab, világos pontjelzéssel. Cohen I. kiadása, bár ez években vert pénzek leírásánál gondosan közli a pontozásokat, Traianus Deciusnál ilyent nem említ. Egészen egyedülálló, tudtommal eddig nem publikált Traianus Decius antoninianusomat (781. sz.) szintén Antiochiába osztom be a mellkép stílusának az előbbi két darabéhoz közelálló volta alapján (I. t. 9.).
781. IMPCMOTRAIANVSDECIVSAVG páncélos sugárkoronás mellkép j. GENIVSIL(LVRICI)ANVS Genius balra, modiuszal a fején, paterát és bőségszarut tart, mögötte hadijelvény. Coh. I. kiadás e hátlapi köriratváltozatot nem ismeri, máshol sem találtam. Etruscillától egy antoninianust bizonyos sajátságai miatt talán joggal sorolhatok Antiochia veretei közé (808. sz.) (I. t. 10).
808. HERETRVSCILLA AVG diadémós mellkép felholddal j. magas hajfonattal. ABVNDANTIA AVG Pudicitia (sic) balra, fátyolát igazítja és rézsutos jogart tart. Coh. I. kiadás 1. Mus. de Vienne-ből idézi. Fdc darab, finom felszín, ezüstösebb színezet (v. ö. 750 és 762 B darabokkal). A hátlap körirata nem illik az ábrázoláshoz, mely körülmény Rómán kívüli veretre vall. Trebonianus Gallus és Volusianus biztos jelzést visel antiochiai veretein; de még ha az officina-jelzések hiányoznának is, a kialakult stílus nyomra vezetne, többnyire még egyes csoportok egymásutánjának megállapítása tekintetében is. Tisztán csak ritkasága miatt közlöm gyűjteményem 2 darabját (871 és 872) (I. t. 11, 12).
871. IMPCVAFGALVENDVOLVSSIANVSAVG (sic) sugárkoronás mellkép j. paludamentumban. Nyakkivágásban. IV. SAECVLLVMNOVVM (sic) IV négyoszlopú templomban Róma szemben ül. Coh. I. kiadás nem ismeri. Feltűnő a szokatlan paludamentum állás a mellfelől, a négyoszlopú templom a szokásos hatoszlopú helyett és a betűkettőzések az elő- és hátlapon.
872. IMPCCVIBVOLVSIANVSAVG sugárkoronás mellkép j. paludamentumban. Nyakkivágásban 3 pont. FELICITAS AVG Felicitas balra, hosszú caduceust és bőségszarut tart. szelvényen 3 pont Coh. I. kiadást nem ismeri. Portréstílus és előlapi körirat alapján későbbi mint a 871. sz. darab. A közölt két Philippus, valamint a Traianus Deciusok antiochiai beosztása főleg a hátlap ábrázolás — a nőalak — stílussajátságain alapul. Hogy ennek bizonyítóereje teljes legyen, célszerűnek tartom ugyanezt a nőalakot egyidejű római vereteken is bemutatni, célzatosság nélkül

kiemelt darabokon, úgy, ahogyan fiókomban egymásután következnek (... t. 13—20). E kis közleménnyel két célom volt: Philippus és Traianus Decius antiochiai veretei tekintetében az irodalomban mutatkozó bizonytalanságban megnyugtató támpontokat nyújtani, továbbá gyűjteményem néhány idevonatkozó ritkább változatát bemutatni. Azok számára, akiket e korszak pénzei érdekelnek, talán mindkét irányban tudtam újat nyújtani.

Dr. Répásy Gyula

Adatok a XVI. századi magyar pénztörténethez

Korona vagy koronás.

Ezen a néven a XVI. század közepén egy idegen aranypénzt emlegetnek a Nádasdy levéltár írásai. A rendelkezésünkre álló adatok szerint:

1. 1543—1560 közt fordul elő.
 2. Olaszországi, birodalmi és tengeremléki kifizetésekben használják.
 3. Értéke 120 dénár akkor, mikor a magyar és salzburgi aranyat 140 dénárra veszik egyenlőnek.
 4. A török fogságba esett Sforcia¹ — azonos a császári szolgálatban álló Pallavicinivel¹ — a maga váltásdíját ebben a pénznemben fizeti.
 5. És végül többnyire koronásnak nevezik, de egyszer „scutatus“-nak, tehát olyan éremnek mondják, melynek egyik lapján címerespajzs van².
 6. Ami a súlyát illeti, egy 1556-iki oklevél szerint — ha a magyar arannyal egyenlő finomságúnak tekintjük — $\frac{1}{7}$ -dével könnyebb, tehát körülbelül 3 grammos aranypénz volt, egy 1557-iki oklevél szerint pedig: 93 magyar arany egyenlő értékű 104 $\frac{1}{2}$ koronával, 150 m arany pedig 172 koronával. Ez esetben egy korona értéke egyenlő 0.87—0.89 m aranyforinttal.
1543. Nádasdy Tamás kölcsönt vesz fel Kremer Farkastól „in Coronatis. Ey quibus Hieronimo doctori, misso ad Cesarem Romanorum Coronati 500, Joanni Ivanczy ad Summum Pontificem Coronati 200, Paulo Zondy in Urbe agenti Coronati 50, Joanni Balassa ad Imperium cum literis Dominorum Coronati 50“ fizetett ki „in monetis facit florenis 960.“
OL. Nádasdy cs. Lajstromok. 1541—1550.
1556. aug. 20. Ztenychnak.
Zaberminus Boldizsár, ztenychnaki udvarbíró jelenti Nádasdy Tamásnak: „De aureorum cambitione id Spectabili et Magnifice Dominationi Vestre scribere possum, quod hic Aurei Hungarici et etiam illi Aurei Salspurgenses secus cambiri non possunt, quam per denarios centum et quadraginta, Coronati vero per denarios centum et viginti.“
OL. Nádasdy cs. Miss. Zaberminus Boldizsár.
1556. szept. 5. Zummy Farkas jelenti Nádasdy Tamásnak:
„Thowaba Paxy uram izene K(egelman)nak, hogy az olasz hadnagh Sfforgia mastan walthozyk harmad magával: Ewn maga ad huzon öt ezer koronát, az uthanna walo hadnagh, ky wolt, az florenos 16.000, az harmadik florenos 5.000.“
OL. Nádasdy cs. Miss. Zummy Farkas.

¹ Sfortia Pallavicinus, marchio S. Domini, consiliarius et Supremus Mareschalcus Bellicus per Regnum Hungariae Regiae Maiestatis egy levele 1556. szept. 15-ről. OL. Lymbus III. Acta diversarum familiarum (sziget Horváth család).

² E koronás nevű aranypénz minden valószínűség szerint a karinthiai dukát. Ennek egyik oldalán koronázott címer ugyanis az éremkép és e pénzfaj elég gyakran fordul elő magyarországi leletekben (szerkesztő megjegyzése).

1557. ápr. 3. Zaberminus Boldizsár írja Nádasdy Tamásnak:
 „dederam in sortem procurandarum eiusmodi rerum maritimarum (tengeri halakról van szó) Aureos Coronatos vel scutatos trigintatres . . .“
 OL. Nádasdy cs. Miss. Zaberminus Boldizsár.
5. 1557. Nádasdy számadás töredéke:
 „Sarkan uram adot volt Bertalan mester kezebe magyar araniat 93., ky tezen koronaul 104½. Item esmeg adot pogan penzt 48., ky tezen koronaul 106. Item Köver Marton adot magyar araniat 150., ky tezen koronaul 172. Summa Korona 382½. Ezekből chinalt Bertalan mester azzonomnak ő Nagsaganak eg öveth, ky niomoth koronat három zazit, az het pogan penzel egietembem, kyk meg marattnak.
 Marat nala korona 82½. es het pogan penz. Hatvan neg Corona tezen 80 forintot, eg Coronat 94 kr. computalvan. Kel vizha adnj Coronat 18½ es het pogan penzt.“
 OL. id. Kisfaludy cs. (ide tévedésből kellett kerülni a Nádasdy számadások közül, mert az említett Sárkány és Köver Nádasdy emberei.)
6. 1561. körül. „Regestum rerum, quas Viennam 19. Novembris Martinus Kever attulit: in preparatione Cultelli residui VII. ducati Hungaricales et sunt Coronati XXIII. Pro labore florenos IIII. d. 70.“
 Nádasdy lev. Lajstromok.
7. 1595. Paxy György végrendeletében:
 „Item attam Eő Kgmének egy szép arany Lanczot, mellyben vagyon 284 korona Arany, mellyet Aszonyom, az Felesége minden nap visel, melly téssen egy koronat 93 krajczárra vetven 440 Rforintot, 12 krajcárt, melly téssen 4.008 Rforintot.“
 OL. Múzeumi törzsanyag.
8. 1603. ápr. 21. Bicsé.
 „Egy Arany eő. melly hattuanharom koronat niom mineneösteöl.“
 Thurzó Zsuzsanna hozományában.
 OL. Múzeumi törzsanyag.
9. 1603. ápr. 21. Bicsé.
 Thurzó Zsuzsanna hozományában volt:
 „Egy Arany eő, melly hattuanharom koronat niom mindenösteöl.“
 OL. Múzeumi törzsanyag.
1635. Egyik erdélyi fejedelem hagyatékában:
 „Szebenben cinalt arani keoves, lora való zerzamhoz adot eo Naga Corona araniat No. 260., tezen tallert No. 312. ad floren. 1. den. 80 computando“ facit flor. 561. d. 60.“
 OL. Lymbus II. fasc. 22.
10. 1600. k. Egy kassai hagyatékban:
 „In un a parva papiro (!) erant aurei iusti et veri ponderis flor. II. Ibidem et Coronatus 1.“
 OL. kincst. Lymbus III. fasc. 5—6.
1652. Egy névtelen feljegyzés kiadásairól:
 „Aranyas, rostelyos, gombocska formara chinalt 14 Boglarochkat, ki egy Korona aranyat nyom, az az flor. 3.“
 OL. kincst. Lymbus III. fasc. 29.

Nagybánya.

A nagybányai pénzverőt és az erdélyi és mármarosai sóbányákat 1531-ben János király jóvelmeinek kezelésével megbízott Nádasdy Tamás bérbe adta két olasznak: Andreas Patavinusnak és Andreas de Turrinak, akik a bér első, januárban esedékes részletét január 14-én le is fizették, részben készpénzben, részben ékszerekben és pedig: átvettek több aranyláncot 27½ márka értékben, egy drágaköves arany kelyhet 5 márka 2 lat súlyban, 200 aranyforintot, 1.100 frt jó — tehát ezüst pénzt — 200 forint török pénzt, osporát és 5 zablát és lóhomlokdiszt, melyek arannyal voltak díszítve, sőt az egyiken 2 nagy zafir is volt, összesen 10.000 m. forint értékben.
 1530—1534-ig a pénzverő mester (magister monetarum) Jacobus Italus volt.

Az ott vert pénzeket azonban — így panaszolja Nagybánya városa több ízben is — a környéken, se a nagybirtokosok, se a nép nem akart elfogadni, ami miatt a nagybányaiakat, akik a pénzt elfogadták, súlyos veszteség érte.

1554. A pénzverő alkalmazottja volt egy „sculptor ferrarius“, aki egyben „cremator camerae“ állást is betöltötte.

1555-ben Matthias Byboch és Franciscus Literatus — talán a kamara vezetői levélben kérték fel Báthory András országbíró, sürgősen szállja meg Nagybányát és a pénzverőt, mert az ő uruk hétfőn hajnalban — tehát szept. 9. reggel — meghalt, pedig most éppen kész a cementum és szerdán abból 8.000 aranyforintot öntenek.

1. 1531. jan. 14. Buda.

Nádasdy Tamás elismervénye, hogy a nagybányai pénzverő és máramarosi és erdélyi sóbányák bére fejében Andreas Patavinustól az első részletet, 10.000 m. forintot felvette. „Recognoscimus per presentes literas nostras ab egregio domino Andrea Patavino, Comite Camerarum Salium Transilvanicarum et Maramorusiensium ac magistro monetarum Regie Maiestatis etc. in sortem et ad rationem illorum decem millium florenorum Hungaricalium bonorum monetarum, quos ipse et alter Andreas de Turris collega suus pro arenda dictarum Camerarum, quantum ad primam solutionem decimo die mensis January anni presentis deponere et persolvere debebant, levasse et accepisse Aureas Cathenas, continentes marcarum 27 cum dimidio, Item calicem unum aureum cum Jocalibus, continentem marcarum quinque lotonum duos, Item in auro florenos ducentos, Item in bonis monetis florenorum mille et centum, in asperis florenorum ducentos, Item frena quinque cum ornamentis aureis circa auriculam equi, unum ex istis habet duos saphyros magnos circa auriculam equi. Super quibus eundem dominum Andream quittum reddidimus et expeditum.“
OL. Nádasdy lev. Elismervények.

2. 1530. máj. 12., 1530. máj. 19. 1531. márc. 16. kelt levelek Jacobus Italus monetariustól:
OL. Nádasdy lev. Miss. Italus.

3. 1534. júl. 20. Dés.

Kávássy Kristóf huszti kapitány írja levelében:

„Ex parte autem Jacobi monetarii id scribere possum, ut cum literis Regis omnia bona sua hereditaria per Michaellem Somlyay sunt occupata.“
OL. Nádasdy lev. Miss. Kávássy Kristóf.

4. 1530. máj. 2. Nagybánya panaszkodik Nádasdy Tamásnak, „administratori proventuum Regie Maiestatis,“ hogy:

„Recolimus de informatione et mandato per Judicem nobis hys elapsis diebus in tanto, ubi Vestra Magnifica Dominatio nobis preceperat in persona Sue Maiestatis, ut monetas novas Sue Maiestatis accipere et accipi facere modis omnibus deberemus. Nam eadem credere dignetur, quod in Civitate hactenus accepimus, etiam accipiemus, sed rogamus eandem Vestram Magnificentiam, eidemque supplicamus, velit et dignetur, convicinitatibus nostris puta Jobagionibus aut dominis illorum (...) lay ac Michaeli Jekey et relicte domini magnifici Joannis Dragffy et similiter relicte magnifici Jacobi Tornaly scribere et precipere, ut illas accipiant, nam si non acciperint, verendum est, ne in majorem penuriam propterea incidamus. Preterea rogamus etiam eandem Vestram Magnificam Dominationem, tamquam dominum nostrum gratissimum, ut monetas Regie Maiestatis in medio nostri et in Camera vera et legitima totius Regni et Regie Maiestatis cudere faciat. Hac fame audita, convicini nostri citius monetam accipiant et nec pecunie male ita ubique locorum haberent cudendi potestatem.“

Nádasdy lev. Miss. Nagybánya.

5. 1530. jún. 7. Nagybánya panasza Nádasdy Tamáshoz, mert:

„pecunia Moderna Regie Maiestatis, que hactenus inter Nos Vigorem habuit apud plebeos et foris civitatem, penitus sordet nullius momenti est, nunc vero et in civitate, postpositis omnibus minis et penis impositis per Judices et per Nos plebs ipsa

habere nullo modo tum in emendo et in vendendo ac de labore vult ...“
Nádasdy lev. Miss. Nagybánya.

6. 1530. máj. 19. Nagybánya Nádasdy Tamáshoz:

„literas eiusdem Vestre Magnificentie ex parte monetarum presentium relicte domini magnifici Johannis Dragffy miseramus, super illos hanc nobis relationem, ut intelligere potest, fecit, pecunia enim dummodo apud Nos et in civitate nostra capitur, foris autem a jobagionibus aliorum in nullo vigore habetur, etiam Dominatio Vestra provideat, ne propterea Nos premamur, si nos accipiemus, accipiant et aly convicini nostri a nobis ...“

Említik a levélben Jacobus Italus camerarius-t és testvérét Alexander-t is.
OL. Nádasdy lev. Miss. Nagybánya.

7. 1555. szept. 9.

Byboch Mátyás és Ferenc deák értesítik Báthory András országbíró uruk (bizonyval a kamara vezetője) haláláról és felkérlik, hogy szállja meg Nagybányát, ahol 8000 frt. értékű aranyat fognak szerdán kiönteni pénzé.

„Spectabilis et Magnifice Domine, Domine nobis semper gratiosissime. Servitiorum nostrorum perpetuam commendationem. Nagsagod twttara akarywk adny, Im amy Urunk hettfere verradoban tyz orakor megh hala. Konyogunk azert N., mynnth Kegelmes Urunknak, N. bocyassa emberet, mert mjez ew felsege hazath Nag. aggyuk es tharthyw. Nag(sagod) penygh ewel semmyt ne mwlasson, merth mast Cemmentth vagy on es zeredara az aranyath megh ewnthyk, azt wellywk, hogy lezen nyolc ezer arany forinth benne, ammynt az dolgosok mongyak es my ahoz semmy kozwnketth nem attyw. Az Uristen tharrchia megh N(agsagodat). Rivuli 9. Septembris 1555. Eiusdem Vestre Spectabili et Magnifice Dominationi servitores perpetui Matthias Byboch et Franciscus Literatus.“

OL. Lymbus III. Acta diversarum familiarum (somlyai Báthory cs.).

8. 1554. ápr. 1. Pozsony.

I. Ferdinánd utasítja a nagybányai kamaragrófját, Francisci Tamást „praefectus et Comes Camerae ... in Rivulo Dominarum“ és utódait, adja ki az esztergomi érseknek a pisetumot.

„in universis fodinarum et mineralium locis ex Auro et Argento Cuso et non cuso pisetum semper ... administrari debent.“

Másolat. OL. Acta Eccl. irregest. fasc. 80.

1554. máj. 21. Rivulus Dominarum.

Francisci Tamás sürgősen utasítást kér a Magyar Kamarától, hogyan és miből adja ki a pisetumot az érsek pisetariusának, Rapolti Jánosnak.

„mihi non constet institutio Regum de piseto neque hic aliquis superstes reperiatur, qui sciat, datum hinc esse alicui Archiepiscoporum pisetum.“ ... „ipsa mea ratione capere nequeo, an ex quantitate Auri argentique Montanistarum et aliarum Praesentantium in Cameram tempore separationis adimi et tandem in rationem piseti, postea aurea et argentea Moneta ipsi domino Strigoniensi assignari debeat. Nam argentum pecuniae emitur in Cameram, Aureum non, sed cusum restituitur praesentantibus, lucro saltem cimenti exinde reservato in Camera vel si saltem ex lucro Camerae de Auro et argento sit pisetum dandum. At ego non capio, quid debeat de non cuso metallo praestari“ ...

OL. Acta Eccl. irregest. fasc. 80.

9. 1583. dec. 3. A nagybányai pénzverő bérlőjének elszámolása 1581–83. évről.

Computus cum magn. d. Feliciano ab Herberstain causa arendae ex cussione monetaria facta, 3 dec. Anno (15)83.

Arenda pensionis Rivuliensis, quam de fodinis Regys ac cusione monetaria facit:

Anno 81. Rhenen. flor. 7.500.

Anno 82. Rhenen. flor. 8.500.

Anno 83. Rhenen. flor. 4.700.

A kiadások összege: 18.292 Rhenen. flor. 40 cruc.

OL. Múzeum, törzsanyag.

Pozsonyi pénzverő.

1532. januárjában Bornemissza Pál, a magyar kamara registratora hivatalosan Bécsben járt. Haza akart jönni, de a királytól — pecsét nélküli, de aláírt — parancsot kapott, hogy maradjon ott és adjon meg bizonyos felvilágosításokat a magyar kamaráról. Mentegetődött, hogy nincs pénze, de, mint ott mondták, ő a magyar kamara tanácsosa, tehát róla a kamara tartozik gondoskodni. Egy Grasswein nevű szakemberrel tárgyalt, a király jelenlétében, kinek kifejtette, hogy „nem csekély kára származott abból Ófelségének, hogy már annyi ideje szünetelt a pénzverés Pozsonyban.” Grasswein azt vetette ellen, hogy nem lévén Pozsonyba elegendő ezüst, ott pénzt semmiképpen nem lehet veretni. Tárgyalásairól és a magyar kamarával szemben tapasztalt rosszakaratról részletesen tájékoztatta a Kamarát, már útban hazafelé Bruckból. A pozsonyi pénzverő tényleg megkezdette működését, magánosok számára aranyat is vert, mint a XVI. sz. közepén Nádasdy Tamásnak is, mikor is egy márka aranyból 70 arany forintot vert.

jan. 23. Pruck. Bornemissza Pál, registrator Camerae Hungaricae jelentéséből a Magyar Kamarához:

1532. „tractaveram etiam ante ea cum eo de cussione pecuniarum et dixeram, non parvum damnum Regie Maiestati commessum fuisse hactenus, quia cussio pecuniarum tanto tempore casseret Posonii. Negavit Graswayan posse fieri cussionem pecuniarum Posonii, ex quo argentum in magna copia habere non possunt, propterea non debere fieri ullo modo...”

OL. N. R. A. fasc. 5. n. 76.

é. n. (XVI. sz. közepén)

Nádasdy megbízásából ékszereket adtak el és

„Ex duabus residuis marcis et lotonibus 5 fecit cudere aureos Posony, ex qualibet marca cusi sunt floreni 70., qui faciunt in auro florenos centum quinquaginta novem, denarios octoginta duos cum medio et cum additione viginti denariorum in simul computando facit florenos 190. den. 62½.

Argentum marcarum quinquaginta septem fecit conflare et purgare ac post purificationem remansit purum argentum im marcis Viennensibus marcarum 39, singulam marcarum venciit pro florenis 9. Hungaricalibus, den. 20 et facit florenos 358. den. 80.”

OL. Nádasdy cs. Lajstromok.

Horváth Tibor Antal

Körmöcbányán vert magyar emlékérmek adatai

Dr. Huszár Lajos, a Numizmatikai Közlöny 1949/1950. évfolyamában közölte a körmöcbányai pénzverő hivatal igazgatósága által a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának 1912. október 28-án megküldött jegyzékét, mely a körmöci pénzverőben a Gerl—Reisner korszak alatt kiverésre került emlékérmeket sorolja fel.

Gerl Károly és Reisner József, a körmöcbányai pénzverő vésnökei, Bécsben születtek és a bécsi képzőművészeti akadémián id. Radnitzky Károly vésnök-tanár tanítványai voltak. Gerl már 1879-ben Körmöcön van, Reisner csak 1892-ben jön utána, közben Londonban Wyon Allan udvari vésnök segédje. Gerl stílusában magával hozza az akadémiai merevséget, ami körmöci munkáit is gyakran jellemzi. Reisner, aki tehetségesebb, Londonban önálló művésszé fejlődik. Gerl Károlynak magasabbrendű jellemére vall, hogy ő mint rangidős (ő a körmöci pénzverő első vésnöke) elismeri Reisner művészetének felsőbbbségét és 1892—1907-ig (Gerl haláláig) munkamegosztással dolgoznak: az érem arcképes előlapjának verőtövét többnyire

Reisner vési, a hátlati kompozíciót Gerl. Mindkettőjüket az új magyar éremművészet megalapítóinak tekintjük.

Dr. Huszár sajnálkozásának ad kifejezést, hogy a jegyzék nem tünteti fel a készítő vésnökök és éremművészek neveit. A pénzverő jegyzékének ezen fő hiányosságán kívül, még az is a hibája, hogy oly lakonikus rövidséggel nevezi meg az érmekezt, hogy még a gyűjtő sem tudja hamarjában, tulajdonképpen melyik éremről is van szó.

Ezeket a hiányosságokat igyekszem pótolni, mikor részben a saját gyűjteményem, részben a Nemzeti Múzeum gyűjteményének darabjai alapján megnevezem:

1. a személyt,
2. vagy az egyesületet,
3. az eseményt, melynek emlékére az érmet verték
4. és utoljára a művészt is, aki megmintázta, vagy acélba véste a szóbanforgó érmet.

A sorszámozás megegyezik a Numizmatikai Közlöny 1949/1950. évfolyamában leközölt jegyzék sorszámaival (az ott hiányzó érmekek nem adtam sorszámot). A körmöci éremjegyzék általam nem agnoszkált érmeinek felderítése a további kutatásra vár.

3. 1872. Az Aradi Gazdasági Egylet. Arad-hegyaljai borokért Gyorokon. K. B. 41 mm.
1877. „Meine Erste — Kopf Gravur.“ Egyoldalú arcképes ércm. 18. K. G. 77. Véste Gerl Károly (még Bécsben). 52 mm.
5. 1878. Emlékforint. I. Ferenc József. Selmechányai II. József nevű altárna befejezésére 1872—1878. K. B. 29 mm.
6. 1880. Budapesti Ferenc József tudományegyetem alapításának 100 éves jubileumára. Véste Gerl Károly. K. B. 67 mm.
7. 1880. Széchenyi István szobrának leleplezése alkalmából alapítójának emlékére a Magyar Tudományos Akadémia. Véste Gerl Károly. K. B. 50 mm.
8. É. n. (1880). Békés megyei Gazdasági Egyesület jutalomérme. 45 mm.
9. É. n. (1880). a) A Vas megyei Gazdasági Egyesület érdemérme. Véste Gerl Károly. 35 mm.
b) Hosszú hűséges szolgálat elismeréséül. 36 mm.
c) Érdemérem. K. B. 47 mm.
10. É. n. (1880). Temes megyei Gazdasági Egyesület jutalomérme. Véste Gerl Károly. K. B. 56 és 75 mm.
11. É. n. (1883). Budapesti anganskiállítás. Szembenéző őzbakfej. Véste Gerl Károly. K. B. 58 mm.
12. É. n. (1883). Nemzeti Vadászati Védegylet aganskiállítás Budapest. Szembenéző szarvasfej. Véste Gerl Károly. 68 mm.
13. É. n. (1883). Alsófehér megyei Gazdasági Egylet. Véste Gerl Károly. 50 mm.
15. 1884. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter. Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlése Buziás-Temesváron. Véste Gerl Károly. K. B. 50 mm.
16. 1884. A magyaróvári gazdasági akadémiái Kazinczy Kör 25 éves jubileumának emlékére. Véste Gerl Károly. K. B. 29 mm.
1884. Drégelyvár hőse, Szondi György emlékének Simor esztergomi érsek. A drégelyi kápolna látképe. Véste Gerl Károly. 42 mm.
19. 1885. Tisza Kálmán 10 éves miniszterelnöki jubileumára a Szabadelvű Párt. Mintázta Loránfi Antal, véste Gerl Károly (Av.) és Mayer Elek (Rev.).
1886. Szentiványi Márton lipótmegeyi főispán 25 éves jubileumára. Véste Gerl Károly. 50 mm.
23. 1888. Pécsi kiállítás jutalomérme. Véste Gerl Károly. 47 és 63 mm.
1888. A művész szüleinek páros arcképe. „K. Gerl Alt 63 — S. Gerl Alt 70.“ 35-ik házassági évfordulójukra. 18. K. G. 88. Véste Gerl Károly. 50 mm.
1889. Rezső trónörökös halálának emlékére. Véste Gerl Károly Körmöcbánya. 60 mm.
25. 1890. Bányász és Erdész Akadémiái Atléta Club Selmechányán. Véste Gerl Károly. K. B. 39 mm.
27. 1890. Magyarországi Kárpát Egyesület amatőr fényképkiallítása Budapest. Tervezte Dörre, véste Gerl Károly. K. B. 84 mm.

1891. a) Komáromi ipar és gazdasági kiállítás jutalomérme. Veste Gerl K. 50 mm.
 b) „Diligentiae Et Artibus.“ Az Eszterházy grófok címerével. 40 mm.
31. 1892. Bányászati és Erdészeti Akadémia új épületének felavatása Selmechbányán. Veste Gerl Károly. K. B. 36 mm.
33. 1893. Kőrmöci pénzverők zászlóavatási ünnepének emlékére. Veste Gerl Károly. K. B. 29 mm.
1893. Jókai Mór 50 éves írói jubileumára. Veste Gerl Károly. 48 mm.
34. 1894. Dr. Wekerle Sándor a bányászegyesület védnöke. A nagybányai közgyűlés emlékére. Veste Gerl Károly. 36 mm.
35. 1894. Magyar tanulók kerületi tornaversenye Kassán. Veste Gerl Károly. K. B. 29 mm.
36. 1893. Bölcs házai Belházy N. János miniszteri tanácsos a pénzverés, bányászat és sóügyek fővezetője 70 éves. Veste Gerl Károly. K. B. 42 mm.
40. 1896. I. Ferenc József. Az ezredéves országos kiállítás körül szerzett kiváló érdemek jutalmául. Veste Gerl Károly (Av.) és Reisner József (Rev.). 39 mm.
41. 1896. Az ezredéves országos kiállítás jutalomérmei. Mintázta az állami versenypályázat győztese, Beck Ö. Fülöp. 85, 70 és 60 mm.
42. 1896. Emlék a kőrmöcbányai pénzverő kiállítására a Milleneumi kiállításon. (Amorett bőségszaruval.) Veste Reisner József. K. B. 24 mm.
1896. Szent György tallér. Roth Hermann Keresztély Szent György tallérjának hű másolata. Verték a Milleneum alkalmából. Veste Gerl Károly. 45 mm.
1896. Ferenc József tallér. Az 1553. évi I. Ferdinánd tallér mintájára. Verték a Milleneum alkalmából. Veste Gerl Károly. K. B. 42 mm.
1896. Ferenc József garas. Róbert Károly széles garasának mintájára. Verték a Milleneum alkalmából. Veste Gerl Károly. 28 mm.
1896. Ferenc József denár. II. Ulászló denárjának mintájára. Verték a Milleneum alkalmából. Veste Gerl Károly. K. B. 17 mm.
1896. Újévi szerencsepénz. 1 korona. Neujahr 1896. Veste Gerl Károly. K. B. 22x22 mm.
1896. Prosit Neujahr. Eduard Foest bécsi numizmatikus autogrammjaival. Veste Gerl Károly. Plakett 58x37 mm.
45. 1897. Dr. Lukács László pénzügyminiszter, a bányászati egyesület díszelnöke. A rimaszombati közgyűlés emlékére. Veste Gerl Károly (Av.) és Reisner József (Rev.). K. B. 42 mm.
46. 1897. Szilágyi Sándor történettudós, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója 70 éves. Veste Scharff Antal Bécs. K. B. 58 mm.
47. 1897. Országos kerületi tornaverseny Déván. Veste Gerl Károly. 29 mm.
48. 1898. Teleky Géza, a bányászati egyesület elnöke. A pécsi közgyűlés emlékére. Veste Reisner József (Av.) és Gerl Károly (Rev.). K. B. 42 mm.
55. É. n. (1899). A miskolci ref. főgimnázium tornaverseny érme. Tervezte Kiss Lajos ref. főgimn. tanár. M—V (Miskolc város). K. B. 34 mm.
58. É. n. (1899). Ybl Miklós. Magyar Mérnök- és Építész Egylet jutalomérme. Veste Scharff Antal Bécs. 50 mm.
59. 1899. Pozsonyi helyi iparkiállítás Frigyes főherceg védnöksége alatt. Plakett 55x55 mm. Veste Adler Ede Pozsony.
61. 1899. A kőrmöci 12.585 m hosszú Nándor altáró áttörésének emlékére. V. Ferdinánd — I. Ferenc József, 1841—1899. Veste Gerl Károly (Rev.) és Reisner József (Av.). Plakett 59x40 mm.
64. 1900. Kőrmöcbányai főreáliskola tornaversenye. Veste Gerl Károly. 29 mm.
65. É. n. (1901). Szentmiklósi Szabó József 1822—1894. A Magyarhoni Földtani Társulat jutalomérme. Veste Scharff Antal Bécs. K. B. 60 mm.
66. 1901. Lukács László pénzügyminiszter látogatása a kőrmöcbányai pénzverdében. (Amorett bőségszaruval.) Veste Reisner József. K. B. 24 mm.
67. 1902. József nádorispán és Széchenyi Ferenc. A Magyar Nemzeti Múzeum 100 éves fennállásának emlékére. Mintázta Beck Ö. Fülöp. Plakett 75x50 mm.
74. É. n. (1903). Graenzenstein Béla. Veste Reisner József. Plakett 47x35 mm.

78. 1904. Dr. Rimely Károly besztercebányai püspök halálára. Véste Gerl Károly és Reisner József. 45 mm.
80. 1904. Országos Iparegyesület jutalomérme. Véste Scharff Antal Bécs. Megrendelte Knopp és Steiner Budapest. 54 mm.
82. 1901. A Magyar Numizmatikai Társulat tagsági érme az alapítás évszámával a legrégebb magyar tallér (II. Ulászló 1499) mintájára. Véste 1905-ben Gerl Károly. 39 mm.
84. 1906. Pozsonyi ág. h. ev. líceum alapításának 300-ik évfordulójára. Tervezte Győrik Márton líceumi tanár. Véste Adler Ede Pozsony. 39 mm.
86. É. n. (1907.) A miskolci kat. főgimnázium tornaverseny érme. 35 és 29 mm.
87. 1907. Reitzner Miksa a körmöcbányai pénzverő igazgatója 1867—1907. Véste Reisner József. Plakett 56×51 mm.
90. É. n. (1908). Körmöcbányai pénzverde látogatásának emlékére. Véste Reisner József. 36 mm.
99. 1908. Kendi Finály Henrik 1825—1898. Mintázta Kozma E. 60 mm.
100. 1907. Magyar Numizmatikai Társulat körmöcbányai kirándulásának emlékére. Mintázta Telcs Ede. Véste 1909-ben Reisner József. 36 mm.
102. 1909. Farbak István a bányászati egyesület alelnöke. A körmöcbányai közgyűlés emlékére. Véste Reisner József. 45 mm.
106. 1910. Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlése dr. Chyzer Kornél emlékének. Miskolc. Mintázta ifj. Vastagh György. 30 mm.
115. 1912. Kissármási Mály Sándor 65. születésnapjának emlékére. Véste Reisner József. Plakett 61×52 mm.
1912. A ruttkai szabadkőműves páholy. Tervezte Margó Ede. Véste Reisner József. Plakett 64×41 mm.

Szigeti István

Nagyenyesi Liszt-emlékjeton

Egy szerény rézbárcára kívánjuk felhívni a következő sorokban a figyelmet, mely azonban külső jelentéktelensége ellenére is érdekes kultúrtörténeti emléket őriz, mert a nagy magyar zeneművész, Liszt Ferenc 1846. évi hazai diadalútjának egyik kevésbé ismert részletét örökíti meg. Liszt életrajzából közismert, hogy ő 1846-ban másodszor látogatta meg hazáját és ez alkalommal Magyarországon tett nagyobb körútja után Erdélyt, Romániát, Galiciát s végül Törökországot látogatta végig. Ezzel a erdélyi körúttal függ össze az alább leírandó rézbárca, melyre még régebben a nagyenyedi ref. kollégium gyűjteményében bukkantunk és onnan ismertettjük.

E/Négy sorban LISZT/FERENCZ/N. ENYEDEN/1846

H/Sima.

Nagyenyed, Ref. Koll. gyűjt. réz 30 mm.

Az egy lapú kis bárcán tehát csupán Liszt Ferenc nagyenyedi látogatásának egyszerű ténye van megörökítve, maga a bárca azonban eddig teljesen ismeretlen más gyűjteményekből. Annál nagyobb érdeklődéssel vettük vizsgálat alá és próbáltuk Liszt életrajzaiból az erdélyi látogatás körülményeihez e kis bárcát hozzacsatolni, de ez a törekés csak akkor járt teljes sikerrel, amikor az Erdélyi Múzeum 1945-iki évfolyamában a 256—57. lapon Vita Zsigmond „Liszt Ferenc Nagyenyeden” című közleményére akadunk. Ennek a közleménynek az adatai alapján teljes világosság derül a fenti emlékbárca létrejöttét előidéző körülményekre.

Liszt erdélyi diadalútját 1846. november 1-én kezdte el Temesvárt, innen utazott Lugosra és Aradra, majd november 20-án Nagyszebenbe és innen november 23-án Kolozsvárra. Kolozsvárról december 8-án távozott s Szébenen keresztül Bukarestbe ment, majd Jasiba. Vita közleményéből kiderül, hogy e diadalút alkalmából Liszt kétszer is megfordult Nagyenyeden és ennek igazolására idézi a Mult és Jelen, valamint az Erdélyi Híradó egykorú kolozsvári lapok erre vonatkozó beszámolóit.

Az első enyedi tartózkodás arra az időpontra esik, amikor Liszt november 23-án elindult Szebenből és másnap délután 5 órakor Kolozsvárra érkezett. Tehát 23-án este érkezhetett meg Enyedre s itt töltötte az éjszakát. Erről az enyedi tartózkodásról a Mult és Jelen 1846. évi 98. sz. számol be, elmondva, hogy a nagy zeneművészt két követ hívta meg Enyedre és több lovas lovagolt elébe a város határára. Majd ezek bekísérték a ragyogóan kivilágított városi vendéglőbe. A vármegyeházán fényes vacsora volt tiszteletére és a kollégiumi ifjúság fáklyásmenettel, karddallal és zenével tisztelgett, Szász Károly pedig az ifjúság nevében maga szerezte odát szavalt el, amit a művész a Rákóczi-induló eljátszásával köszönt meg.

Ennek a látogatásnak további folytatása lett, mert Liszt Kolozsvárról Szeben felé visszautazva, megint megállott Enyeden, sőt ez alkalommal hangversenyt is adott. A december 8-án adott hangversenyről a Mult és Jövő 1846. évi 102. sz. írja, hogy a hangverseny a városi vendéglő nagyobb termében zajlott le. Az ötpengő forintos belépti díjakból több mint 500 pengő forint gyűlt össze és a művész az egész jövedelmet az enyedi kisdédóvónak ajánlotta fel. Báró K. I. (nyilván Kemény István) azon este a művész tiszteletére fényes vacsorát adott. Az Erdélyi Híradó 1846. évi 208. sz. szintén felemlíti e látogatást, de az előbbi közlés némi módosításával, mert szerinte csak 496 forint gyűlt egybe és a művész ebből 100 forintot ajánlott fel a kisdédóvónak.

Az említett egykorú források alapján tehát Vita közleménye minden részletében feltárja Liszt Ferenc enyedi látogatását és így az emlékbárca értelme is világossá válik. Talán nem tévedünk, ha a második látogatásával és az akkor adott hangversenyével hozzuk összefüggésbe ezt a kis bárkát, bár létrejötte nek közvetlen okát ezidőszent nem ismerjük. Nem tudjuk, ki készítette és milyen célra használták fel, de mindenképpen érdekes, maradandó bizonyítéka marad a nagy zeneművész enyedi látogatásának, melynek emlékét különben csak az egykorú hírlapirodalom betűtengeréből lehet kiásni.

Huszár Lajos

Adatok a magyar iskolai érmek ismeretéhez

Gohl Ödönnek mindenfajta éremre kiterjedő figyelmét az iskolák jutalompenze sem kerülte el. Az 1909-es Numizmatikai Közlöny két helyen is említ egy efféle érdempénzt, amelyet „egy eddig ismeretlen nevű pártfogó” alapított a szentpéteri iskola ifjúsága számára (76. l.), majd az érem leírását és képét is hozza (95. lap) és hozzáteszi, hogy az érem a 19. század közepén készülhetett.

Régi folyóiratokban böngészve megtaláltam a pártfogó nevét és az érdempénz biztos keltezését. A Társalkodó c. újság 1834-es évfolyamának 65/66. lapján olvasható egy cikk: „Sz. Péter helység Komárom vármegyében. Levéltördék jan. 21-kéről. Ebben olvashatunk az éremről. „Kegyes földesurunk azon kívül, hogy mind a két vallásbeli tanulóknak évenként szükséges írópapírost s a jelesbeknek öltönyeg-ruhát adat, még érdempénzt is osztat ezüstműből; e pénz koronás tallér nagyságú s hazánk színeivel ékes szalagon függ; egyik oldalán olvashatni: a szentpéteri tanuló ifjúság pártfogójától. Rajt egy méhkas vagyon, ábrázolja a szorgalmatosságot, a kasra a nap sugárit lövell, az oszlop alján, mellyen a kas nyugszik, a mezei munkásság szerszámai elszórvák. Másik oldalon egy rózsakoszorúban e betűk látszanak: a szorgalmatosság jutalma.”

A cikk más részéből kitűnik, hogy az adományozó földesúr Zichy Miklós, Károlynak, az államférfinak fia volt.

A Budapesti Hírlap 1853-ban a 797. lapon jelenti a következőt: „Győr városa 4 érdempénzt készíttetett, melynek Ő. cs. kir. Apostoli Felség születése napján fognak a helybeli legjelesebb tanulók közt kiosztatni.” Gohl nem említi az említett évfolyam cikkében ezt az iskolai érdempénzt.

Csatkai Endre

A Magyar Hírmondó, az első magyar újság és az érmészet

Az első magyar nyelvű hírlap, a Magyar Hírmondó 1780-ban indult meg, Pozsonyban szerkesztette Rát Mátyás. A korabeli szűkös időkben egyedül írta az újságot és egyedül is javíttatta. „Magamnak kell a nyomtatásbéli hibákat nyenesnem. Aki minden hiba nélkül tud írni vagy betűt szedni, álljon helyembe és a betűszedő helyébe”, panaszkodik a hatodik számban. A Magyar Hírmondó tehát első szavától az utolsóig Rát Mátyás munkája volt és csak csodálhatjuk érdeklődésének sokrétűségét, amely rányomta bélyegét a kedves újságocskára. Rát Mátyás a legelső magyar újság legelső évfolyamában is tág teret ad az érmészetnek. Tudnunk kell, hogy akkoriban hogyan csinálták az újságot. Egy csomó külföldi lapot vett maga elé a szerkesztő és amiről gondolta, hogy érdeklí majd olvasóit, lefordította az újság számára. De természetesen saját maga személyén át látva a dolgokat, többnyire az került bele a lapba, ami őt érdekelte. Rát pedig, úgy látszik, barátja volt az érmészetnek.

Győri születésű volt ugyan; 1749-ben látta meg a napvilágot, de később Sopronban tanult az ősi liceumban, amelynek pátronusai közt több éremgyűjtő is akadt. Hiszen már a 17. század utolsó negyedében ismerünk soproni éremgyűjtőt, Barth Konrád ev. papot, aztán a 18. század első felében is akad gyűjtemény, Rát idejében a Deccard és Örtl családnak volt nagyobb éremgyűjteménye.¹ Az említett iskola éremgyűjteményét állítólag Hetyésy László tanár alapította a 19. század első felében, legalább is ezt az érdemét emlegeti a nekrológja a Magyar Hírlap 1851-es évfolyamában. Rát Sopronban ismerhette meg a gyűjtés örömeit, aztán németországi tanulmányai alatt is láthatott efféle gyűjteményeket. Tagadhatatlan, hogy érdeklődéssel viseltetett iránta, az idevonatkozó közlemények a lap értékesebb tudósításai közé tartoznak.

A legelső, a 68. lapon csak halványan utal a numizmatikára, mint Renan híres megállapításának az elődje: „Romában Manyan (Magnan) pater, a kinek a régi pénzek felől való tudományja igen dicsértetik, azt állítja, hogy Kristus Urunk 8 esztendőkkel született előbb, hogy-semmi a közönséges esztendőbéli szám szerént gondoljuk; mihez képest ez az esztendő Krisztus születése után az 1788dik volna. Mellyet Heródes Antipásznak nem régen talált pénzéből akar megmutatni.”

A 319. lapon Vörös Antal „kir. vicehelytartó Temesben” kap dicséretet, amiért természetrajzi gyűjtését egy budai tanár gyűjteményének odaajándékozta. De numizmatikus is volt: „Gyűjtött vólt azon nagy érdemű Hazafi Tömösvár táján mulattában a természet termésein kívül még sok rendbéli jeles régiségeket, Görög, Római és Magyar pénzeket-is; mellyeket hogy közönséges hasznuakká fog tenni, a kik a tudományokhoz buzgó szeretetét esmérik, mind edjaránt reménylik.”

A 353. lapon végre teljesen részletes leírását kapjuk egy leletnek Dél-Magyarországból, amely „summa pénz” a temesvári kamarai igazgatóságához került, onnan nyilván a bécsi császári gyűjteménybe. A tudósítás így hangzik szó szerint:

„Most folyó hónapnak elein N. Krassó Vármegyében, Hermádia névű helységnek határában, valamelly szántóföldben a szántóktól taláztatott bizonyos summa ezüst pénz, tserép edényben. Melly pénznek nehézsége majd három fontot nyom. Ezen pénznek nagyobb része Magyarországi kis ezüst pénzű áll. Vagynak egynéhány pénzek köztök más félék-is; mellyeknek nagysága a közönséges új petákokat fellyül nem haladja. Ezek közül edgyik félének a környületén, az hol a fő vagyon korona nélkül, ilyen jegyzés vagyon, ugy-mint: JOHANN: D : G : MAR. BRAN-

¹ Numizmatikai Közöny 1839. 64. lap.

DEN : — Másik felől pedig, az hol a sas vagyon ábrázolva: GROSS: AR : JOHANN : MAR : BRAN : 1546.“

„Második félének a kerületén, az hol a fő vagyon koronával: STEPHAN : D : G : REX : POL : D : P : — másik felén, a hol a korona ábrázoltatik, és két kis kereszt egy-más alatt láttatik, 1578 Esztendő szám vagyon, a kerületén pedig: GROSSUS CIVI : GEDANEN-SIS.“ (Bátori István, először Erdélyi Fejedelem, azután Legyel Király uralkodása alatt veretett pénz; valamint szinte a következő is.)

„Harmadik félén, azon a felén, mellyen a koronás fő vagyon: STEPH : D : G : REX : PO : M : D : L : — másik felén, a hol a városnak tornyos kapuja két kulcsal jegyeztetik, ezen szók vannak a szélein: GROSSUS, CIVITATIS RIGENSIS.“

„4 dik félének pedig, az hol a fő vagyon koronával, a kerületén: SIGI : 3. D : G : REX. PO. M. D. L. — másik felől pedig leg-fellyül keresztül III; ez alatt három féle czimer: edgyik szélén bal felől, egy fejű sas, középpet pedig valamely fa avagy kereszt forma; jobb kézre pedig ló háton ülő, kezében meztelen kardot tartó vitéz vagyon ábrázolva, és ezek a betűk vagynak: GROSS. ARG. TRIP. REG. POLONI.“

„5 dik félén, az hol a fő vagyon korona nélkül: STEPH. D. G. HUN. TRAN. P. ET : SICU. — másik felől leg-fellyül keresztbe III; alatta nem különben keresztbe, három különböző czimer: úgy-mint bal felén Magyar országi, közepette egy oroszlyány, jobb felén pedig egy fejű sas (az Erdélyi Magyaroknak czimerek) és ezek alatt keresztül: GROS. ARG. TRIP. REGNI. HUNGAR. 1606.“ (Botskai István, Erdélyi Fejedelemnek pénze.)

„6 dik félén,) fő kerületén, melly korona nélkül vagyon: GABRI : D : G : PRIN: TR : ET : S : C. — másik felén keresztbe leg-fellyül III, ez alatt egy pajs vagy-is udvar, mellynek közepén fél sas szárny vagyon, és két felől fellyül, úgy-mint bal felén CI. jobb felől BI ezek alatt ismét bal felől 16 jobb felől 11. (az az 1611 dik esztendő száma) ezek alatt keresztül GROS. ARG. TRIP. REGNI. TRANSYLVANIAE.“ (Bátori Gábor uralkodása alatt veretett pénz; kinek-is a Botskai halála után választatott Rákótzai Zsigmond, az Erdélyi Fejedelemséget 1608 bann önként oda engedte. — Mellyet szükség vala jelentenem, ne hogy valaki Betlen Gábor pénzének vélje. Mert ez még jóval az után úgy-mint 1613 bann jutott az Erdélyi Fejedelemségre; minek utánna amaz Nagy-Váradon a maga-kotsijában meg-ölettetett“.

A 644. lapon Linné érmére figyelmeztet. „A Svéd király ama híres orvosnak, néhai Linné Károly Szentelt Vitéz Urnak emlékezetére pénzt veretett, melynek edjik felénn annak képe, a másikán Cybele, a természetet képző Isten-asszony szomorú tekintettel vagyon, ennek körülötte a kövek, füvek és állatok tartományoknak tulajdonságai; fellyül pedig ezen mondás: Deam luctus angit amissi. Továbbá a karimáján ezen szók: Post obitam. Upsaliae d. 10. Januarii MDCCLXXVIII. Rege jubente“.

Végre az utolsó közlemény, a 758. lapon, egy magyar származású németországi numizmatikusra hívja fel a figyelmet. Ez Mádaí Sámuel. Elmondja az életrajzát: Selmezbányán született 1709-ben, több könyve jelent meg magyarul és németül, élete nagyobb részét azonban Németországban töltötte. A Magyar Hirmondó nekrológot hoz róla:

„A természetbeli hajlandóság avagy valamely különös alkalmatosság leginkább a régi s ritka pénzekről való tudományra vitte. Ebbéli hajlandóságtól viseltetvén nemcsak sok külömb-külobbféle pénz nemeit feles számmal gyűjtötte, melly gyűjteményje most el-adatván, minde-nestől mint-edj 30-ezer tallérokra betsültetik: hanem irt-is hozzá foghatatlan remek munkát a Tallérok felől; melly Német nyelvenn (Vollstaendiges Thalercabinet nevezet alatt) Hálában nyomattatott 6 könyvbenn jött világosságra s ditsőséges emlékezetű Ferentz római Tsászárnak volt ajánlva, Mellyért is ő Felségétől zászlós Uri méltóságra emeltetett“²

Csatkai Endre

² Szinyey: Magyar írók élete és munkái VIII. kötet 241/3. lap szerint a könyv címe ez volt: Vollstaendiges Thaler-Cabinet aufs neue ansehnlich vermehret. Königsberg 1765/66. Folytatása 3 kötetben ugyanott 1768—74. Ponikan titkos tanácsos, mondja ugyanez a forrás, emlékére 2 forintnyi emlékérmét veretett a mellképével és e körülírással: „Dav. Sam. a Madai. Hung. Cons. Aul. & Archiat. Prin. Anhalt. Rev: Viro Arte Medica Candore In Amicos Meritis In Rem Numarium Excellent. Hoc Amicitiae Monumentum dicat I: A: Ap : MDCCLXXIII.

É R E M L E L E T E K

Későrómai kisbronzleletek Alsópáhokról

Alsópáhok községben (Zala m.) 1946-ban pinceásás közben egy csontvázas sírra bukkantak, amelynek néhány későrómai kisbronzon kívül egyéb melléklete nem volt. A sír egyébként a későrómai leletekben annyira gazdag Hévíz-dűlő közelében került elő.

A lelet összesen 24 darab igen gyenge tartású aprópénzből áll, legkorábbi darabja 333–37-ből való (Constans caesar), a legkésőbbi pedig 350-ből. (Lásd O. Voetter, Katalog Gerin, 1921, 306.)

Siscia.

Constans,	Gerin 16.	$\overline{I \text{ SIS}}$
		↓
”	”	18. $\overline{I \text{ SIS}}$
”	”	26. v. (phenix b. $\overline{I \text{ SIS}} \lambda (2)$
”	”	29. $\overline{ASIS}$
”	”	31. $\overline{I \text{ SIS}} \lambda$
”	”	—, v. ö. Av) 23, Rv) 16 skk; $\overline{SIS} \lambda$
”	”	meghatározhatatlan (1)

II. Constantius	Gerin 19.	$\overline{\cdot \lambda \text{ SIS}}$
		↓
”	”	20. $\overline{BSIS}$
”	”	25. $\overline{\cup \text{SIS}}$
”	”	53. $\overline{ASIS}$
		↓
”	”	v. ö. 18 skk; $\overline{?SIS}$ és $\overline{SIS(?)}$
”	”	v. ö. 26 skk; kopott

Treviri.

Constans	Gerin 14.	skk $\overline{TRS}$
----------	-----------	----------------------

Aquileia.

Constans	Gerin 17.	$\overline{AQS}$
----------	-----------	------------------

Constantinopolis.

II. Constantius	Gerin 16.	$\overline{C(?)}$
-----------------	-----------	-------------------

Thessalonica.

Constans	Gerin 5.	$\overline{SMTSA}$
----------	----------	--------------------

Nicomedia.

Constans caesar, J. Maurice, Numismatique Constantinienne III, 1912, 75, IV. 5.

Kyzikos.		$\overline{SMNS}$
I. Constantinus	Gerin 36.	$\overline{VN / MR}$
Meghatározhatatlan: 3 darab.		$\overline{SMK I'}$

RAM.

Brzezic (Lengyelország). Egy ezüst kincsleletben, mely még 1905-ben került elő a Brzezic (Opatów körzet, Kielce vajdaság, Közép-Lengyelország) község melletti mezőn és amelyről csak most lehetett először említést tenni, mintegy 400 wendepfennig és XI. sz.-i cseh veret között 3 magyar denár is előfordult. Ezek közül csak egy denár volt meghatározható, mint I. András király (1046–64) verete. A másik kettő is minden bizonnyal magyar veretnek ismerhető fel, de olyan rossz állapotban van, hogy határozott uralkodó nevéhez nem lehet kapcsolni (lásd dr. Edmund Majkowski, Skarb srebrny z Brzezic w powiecie Opatowskim. Zotchlani wieków, Poznań, XVI. 1947. 11–12. füzet, 160–161. lap).

E. Majkowski

HAJDUBÖSZÖRMÉNYI DENÁRLELET

Hajdúböszörményben a zeleméri határreszen levő Rákócz erdőben 1948-ban XV–XVI. századi denárokból álló éremlelet került elő a földből, mely egy zöldmázas cserépedényben volt (a cserépdarabokból következtetve butykos). A leletet a debreceni Déri-Múzeumnak szolgáltatták be, honnan a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeumba került. A lelet valószínűleg már csak töredékében mentesült az elkallódástól, mert csak 135 darabból áll. Legrégibb Hunyadi Mátyás király két denára; II. Ulászló ugyancsak két, míg II. Lajos hat

darabban van képviselve. A többi 125 darab I. Ferdinánd denára 1528-tól 1549-ig. A denárok általában jó fenntartásúak, sőt a Ferdinándéi szinte verdefényűek.

A részletes meghatározása a denároknak a C. N. H. szerint a következő:

Mátyás : 232. Verdejegy K—P, a P alatt rózsza, az avers hollójának a csőrében feltűnően nagy a gyűrű. Avers 239 A, revers 235 A. Verdejegy K-paizs.

II. Ulászló : 278. A, K—G verdejegy, 1510 évszám. 278. A, K—H verdejegy, 1513 évszám.

II. Lajos : 306A. K—G, 1514. K—A, 1520 (2), 1521 és 1526 (2).

II. Ferdinánd : Cimerpaizs a szívpaizsban, osztrák pólyával, koronás Szűz Mária Jézussal; K—B verdejegy 1528 (3), 1529 (1), 1531 (2), 1534 (1), 1535 (1), 1536 (6), 1537 (5), 1538 (4), 1539 (7), 1540 (4), 1541 (8), 1542 (10), 1543 (9), 1544 (16), 1545 (17), 1546 (13), 1547 (10), 1548 (6), 1549 (2).

A lelet egyéb körülményeit nem sikerült megállapítani, mert találója ismeretlen helyen tartózkodik.

H. Fekete Péter

Éremleletek, melyek az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozásra

Galgamácsa : (Pest m.). XVIII—XIX. századi ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1847. Összesen 213 darab. *Tallér Magyar* Ferenc B 1821, 1822, 1824, 1825, E 1821, G 1822, *Alsóausztia* Ferenc A 1819, 1822, V. Ferdinánd A 1840, *Csehország* Ferenc C 1811, 1819, *Bajor* Max Josef 1771, *Szász* II. Friedr. Aug. 1794, 1805, III. Friedr. Aug. 1816, 1820, 1822, V. Anton 1832. *20 krajcár Magyar* M. Terézia K—B 1763, 1765, B || S-K—P-D 1777, I-B—I-V 1780, Loth. Ferenc BC || EVM—D 1765, BE || EVM—D 1765, BK || S-K—P-D 1765, II. József B 1781, 1784, 1787 (2), 1788 (3), G 1790, II. Lipót B 1791, 1796, 1802 (2), 1803 (3), 1804 (4), 1805, 1806 (4), 1808, 1809 (2), 1811, 1827, 1829, 1830 (4), 1834, 1835 (7), E 1795, 1823, 1826 (2), 1827, 1828, 1830 (3), 1834 (2), G 1803, 1806, V. Ferdinánd B 1837 (2), 1839 (2), 1840 (3), 1841 (3), 1842 (2), 1843 (4), 1844 (4), 1845 (7), 1846 (6), 1847, E 1841, *Ausztia* M. Terézia j. n. 1763 (3), 1764 (2), 1765, I-C—F-A 1776, 1778, Loth. Ferenc W—I 1754, 1756, II. József A || I-C—S-K 1770, II. Ferenc A 1803 (2), 1804, 1805, 1806, 1808, 1809, 1810 (3), 1811 (2), 1813, 1815, 1817, 1819 (2), 1821, 1823, 1825 (3), 1826, 1827, 1828 (2), 1829 (2), 1830 (3), 1831 (6), 1832 (2), 1833, 1834 (2), 1835, V. Ferdinánd A 1837, 1840 (2), 1841 (5), 1842, 1845 (2), 1846, *Csehország* M. Terézia j. n. 1763, II. József C || EVS—AS 1770, C || EVS—I-K 1780, Ferenc C 1803, 1804 (2), 1806 (2), 1808, 1809 (2), 1830 (2), 1833 (2), *Tirol* M. Terézia j. n. 1761, 1763, V-C—S 1778 (2), Ferenc F 1804, 1826, *Salzburg* Hieronimus 1774, 1783, Ferenc császár D 1806, 1808, 1809, *Lombard-Velence* Ferenc M 1831, *Brandenburg—Bayreuth* Friedrich 1761, Friedr. Christ. 1764 (3), *Brandenburg—Anspach* Alexander 1765, *Bajor* Max Josef 1764, 1767, 1776, Karl Theodor 1781, *Löwenstein—Wertheim* Karl 1763 (8), *Augsburg város* 1765, *Nürnberg város* 1761.

Verpelét : (Heves m.). XIII. századi denárok. Összesen 44 darab. *Magyar* II. Endre CNH·I·226 (4), IV. Béla CNH·II. 234 (4), V. István CNH. II. 285 (4), *Szlávia* IV. Béla 2 lilium (4), 2 kör (13), 2 madár (4), h—R, V. István S—R (10).

Kolozsvár : (Szentgyörgyi-u. 2) XVII. századi apró ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1686. Összesen 1702 darab. *Hat garasos Lengyel* III. Zsigmond nyíl 1623 (2), 1624, 1625 (2), ökörfej 1625, 1626 (2), János Kázmér ökörfej 1656, 1657 (2), TL—B 1659 (6), 1660 (12), TLB 1660 (7), T—T 1660 (6), GB—A 1661 (19), N—G 1661 (4), TL—B 1661 (10), T—T 1661 (25), A—T 1662 (47), GB—A 1662 (3), BG—A 1662, N—G 1662 (3), T—T 1662 (12), AC—PT 1662, A—T 1663 (74), 1664 (56), 1665 (51), T—A 1665, A—T 1666 (64), 1667 (12), TL—B 1667 (46), 1668 bizonytalan és törött (4), Sob. János címer 1678 TLB 1680 (2), 1681 (2), 1682 (4), 1683 (4), csak címer 1683, TLB || körvonalban 6 küllő 1683 (4), 1684 (3), csak körben a küllők 1684 (2), *Brandenburg* Friedr. Wilhelm H—S 1679 (3), 1681 (2), 1682 (2), 1683 (4), BA 1686 (3). *Dutka Magyar* II. Ferdinánd K—B 1623, *Lengyel* III. Zsigmond nyíl 1621 (2), 1622 (34), 1623 (8), 1624 (11), János Kázmér madár 1662 (7), *Elbing* Gusztáv Adolf 1631, 1632 (2), *Svéd* Gusztáv Adolf 1632 (3), *Garas Erdély* Báthori Gábor N—B 1610, 1613. *Lengyel* III. Zsigmond 1608, 1609, III. János 1684. *Poltura Lengyel* III. Zsigmond nyíl é. n. (2), 1618 (2), 1620 (25), 1621 (49), 1622 (172), 1623 (257), 1624 (170), 1625 (90), ökörfej 1625 (26), 1626 (28), 1627 (21), hamis (2), János Kázmér madár 1662, *Riga* Gusztáv Adolf 1622 (4), 1623 (5), 1624 (9), Christina 1648, *Elbing* svéd occupatio 1628, 1629 (4), 1630 (9), 1631 (2), 1632, 1657, *Livonia Christina* 1648 (6), *Brandenburg* Johann Sigism. 1620, Georg Wilhelm 1621 (2), 1522 (10), 1623 (14), 1624 (7), 1625 (16), 1626 (15), 1627, 1633, *Pommern—Barth* XIV. Bogislaus 1623, *Svéd* Gusztáv Adolf 1630, 1632 (19), 1633 (31), Christina 1634 (2), 1635 (14). *6 krajcár Magyar* I. Lipót pozsonyi veret (Lippay-címer) 1684, *Alsóausztia* I. Lipót MM 1685, 1690, *Karinthia* 1673, Stájer IAN 1684, *Szilézia* 1674. *3 krajcár Magyar* I. Lipót K—B 1661, 1662, 1672 (2), 1678 (2), 1680, 1681 (2), 1683, 1684,

1687, 1688, 1689, CG 1675, *Alsóausztria* II. Ferdinánd j. n. 1626, III, Ferdinánd gólya 1639 (2), 1641, I. Lipót CA 1662, 1664 (2), 1665 (2), rozetta 1670, *Szilézia* I. Lipót G—H 1661, SHS 1666 (2), 1667 (2), 1668 (2), 1669, 1670 (2), C—B 1668, 1669 (2), j. n. 1673, *Csehország* II. Ferdinánd bizonytalan évszám, 1635 (2), I. Lipót kar kalapáccsal 1659, 1664. *Stájer* II. Ferdinánd 1624, 1630, *Tirol* Ferd. Karol 1650, 1653, 1657, 1659 (2), 1660, 1661, 1634, 1637, *Karinthia* II. Ferdinánd 1624, 1630, *Tirol* Ferd. Karol 1650, 1653, 1657, 1659 (2), 1660, 1661, Sigism. Franz 1663 (2), 1664 (3), 1665 (5), I. Lipót 1671, 1676, 1681, 1685, *Brieg* Georg 1661, *Liegnitz* Ludwig 1661, *Liegnitz*—*Brieg* Christian 1668 (2), *Württemberg-Öls* Sylvius Friedr. 1675, 1677 (2), *Olmütz* Carol 1670 (7).

Debrecen: (Piac u. 40.). XVIII. századi aranypénzek. Utolsó előforduló évszám 1806. Összesen 22 db. 10 *dukát* Alsóausztria III. Ferdinánd gólya jegy 1641, körben ▽ jegy 1652, 4 *dukát* Ferenc A 1806, *Dukát*, Magyar II. József B 1787, G 1786, 1787, II. Lipót j. n. 1792, E 1792, Ferenc B 1794, E 1793, 1797, *Alsóausztria* II. József A 1787 (3), *Németalföld Holland tart.* 1780 (2), 1783, *Utrecht* 1759, 1780, 1786, 1792, 1796.

Felsőörs - Öreghegy: (Zala m.). XVII. századi ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1704. Összesen 261 db. *Tallér Magyar* III. Ferdinánd K—B 1653, 1657, I. Lipót 1695, 1696, 1698, *Alsóausztria* II. Ferdinánd 1621, I. Lipót 1704. *Stájer* II. Ferdinánd 1633, *Tirol* Lipót fhg. 1620, *Szász* Mauritius 1550, *Braunschweig-Lüneburg* Heinrich Julius 1600, *Francia* XIV. Lajos A 1694, M 1702(?), D 1695, *Utrecht* tallér egykorú hamis 1616. ^{2/3} *tallér Hohnstein* Gusztáv Adolf 1676, 15 *krajcár Magyar* I. Lipót K—B 1661, 1664, 1665 (3), 1675 (2), 1676 (3), 1677 (5), 1678 (6), 1679 (2), 1680 (4), 1681 (2), 1682 (2), 1683, 1684 (4), 1685, 1686 (3), 1687, 1688, 1689 (4), 1690 (5), 1691 (5), 1692 (6), 1693 (2), 1694 (4), 1695 (3), 1696 (3), N—B 1679, N—P/P—O 1690, 1696, C—H 1696 (2), CG 1676 (2), *Alsóausztria* I. Lipót j. n. 1659 (3), CA 1660, 1661 (2), 1662 (8), 1663 (4), 1664 (2), rozetta 1675 (2), j. n. 1693, 1694 (2), 1695, 1696 (2), *Karinthia* I. Lipót j. n. 1663, 1664, *Stájer* I. Lipót 1663, 1664 (2), S—H 1665, *Cseh* I. Lipót MV 1693, PM 1694, *Szilézia* G—N 1662 (2), 1663 (2), S—HS 1664, FBL 1664, CB 1693, MMW 1693, 1694 (7), *Würzburg* I. Lipót 1685, *Mainz* I. Lipót rozetta VB—W 1685, rozetta 1685, *Olmütz* Karl 1686, 1687, 1692, 1694 (4), *Breslau* Fr. Ludwig IP—H 1693 (2), 1694 (4), *Württemberg-Öls* Sylv. Fridr. S—P 1675 (2), H—T 1694 (2), *Liegnitz*—*Brieg* Christian 1664 (4), 6 *krajcár Magyar* I. Lipót K—B 1667, 1668, 1669 (2), 1670 (2), 1671 (3), 1672, 1673 (4), *Alsóausztria* I. Lipót rozetta 1674 (2), 1677 (2), MW 1682, 1684, 1686 (2), 1690, *Karinthia* G—S 1670, j. n. 1672 (2), 1673 (2), *Stájer* I. Lipót IAN 1674, *Cseh* I. Lipót MV 1691, *Szilézia* I. Lipót SHS 1673 (3), 1674, 1677 (2), 1682, *Olmütz* Carl SAS 1680, *Württemberg-Öls* Sylv. Fridr. S—P 1674. *Denár Szlavónia* IV. Béla 2 kör, V. István S—R, *Magyar* I. Mátyás CNH—II. 239 A. K—P, I. Ferdinánd j. n. 1528, K—B 1528 (2), 1531 (3), 1535 (2), 1536 (4), 1537, 1542, 1543, 1545 (3), 1547, 1549, 1551 (2), 1552 (2), 1556 (2), 1557, 1558 (2), 1565, Miksa 1571, 1575, 1576, 1577, Rudolf 1579, 1581, 1584 (2), 1585, 1586, 1604. *Grossetto Ragusa* 1682, *Akcsa* Török XV—XVI. sz.

Sztrihóc: (Ung m.) XVI—XVII. századi apró ezüstpénz. Utolsó előforduló évszám 1621. Összesen 430 db. *Magyar* I. Ferdinánd denár K—B 1537, 1540, 1541, 1542, 1543, 1544 (2), 1545 (2), 1546 (3), 1547 (2), 1548 (2), 1549, 1551, 1552, 1554 (2), 1555, 1556, 1559 (2), 1560, 1563 (5), 1564 (3), 1565 (3), bizonytalan (2), törött (6), Miksa denár K—B 1566 (2), 1567 (2), 1569, 1570 (4), 1572, 1573 (2), 1575 (2), 1576 (3), 1577 (4), 1578 (5), törött, Rudolf 1578, 1579, 1580 (3), 1581 (2), 1582 (2), 1583, 1584 (4), 1585 (2), 1586 (3), 1588 (3), 1589, 1590 (2), 1591 (2), 1593 (3), 1594, 1592 (2), 1597, 1598, 1599, 1600 (2), 1601, 1602, 1604, 1606 (3), 1607 (6), 1608 (2), elvert, bizonytalan (7), törött (3), II. Mátyás garas N—B 1616, denár K—B 1609, 1610, 1611 (4), 1612 (4), 1613 (4), 1615 (3), 1616, 1617 (3), 1618, bizonytalan, *Erdély* Báthori Gábor garas j. n. 1611, *Lengyel* Kázmér félgaras (2), János Albert félgaras (10), Sándor félgaras (16), I. Zsigmond garas S—T 1546, 1547, törött, félgaras é. n. (5), 1507 (2), 1508, 1510 (7), 1511 (2), törött (2), III. Zsigmond duka 1597, 1598 (3), 1600, 1^{1/1} garas 1614, garas 1608, 1610 (2), 1611, 1612 (2), 1614 (2), 3 krajcár 1615, 1616 (2), 1617, poltura 1614 (10), 1615 (19), 1616 (15), 1617 (13), 1618 (17), 1619 (12), 1620, hamis (3), *Danzig* III. Zsigmond garas 1533, 1534, *Riga* III. Zsigmond solidus 1598, 1600, 1618, 1620, *Litvánia* III. Zsigmond garas 1615, poltura 1619, *Porosz-Lengyel* I. Zsigmond garas 1530, 1531, 1532, *Schweidnitz* II. Lajos félgaras 1520, 1521, 1524, 1525 (3), 1526 (3), *Csehország* II. Ulászló fillér, I. Ferdinánd fillér, törött (2), *Alsóausztria* II. Mátyás garas 1619, *Anhalt* Johann Georg stb. fűrtengr. 1616 (2), 1617, 1618, *Brandenburgh* fűrtengr. Johann Georg 1574, Johann Sigism. 1613 (2), 1614 (2), 1615 (2), *Cleve* Johann Wilhelm fűrtengr. 1600 (2), 1601, *Corvey ap.* Theodor v. Beringsh. fűrtengr. 1612, 1614 (2), Heinrich 1619, *Friedberg* Johann Eberhard garas 1592, *Göttingen* város fűrtengr. 1606 (2), *Hanau* garas II. Philip Ludwig é. n., Katherina Belgica 1614, *Holstein-Gottorp* Johann Adolf fűrtengr. 1601, 1602, Jägerndorf Johann Georg 3 l. 1616, 1619, *Köln* érs. Ferd. v. Bayern fűrtengr. 1615, *Liegnitz*—*Brieg* Johann Christ. stb. 3 l. 1618, *Lippe* VI. Simon fűrtengr. 1609, 1610, 1612, 1614, *Magdeburg* város fűrtengr. 1617, *Magdeburg* érs. Christ. Wilhelm fűrtengr. 1613, 1614, *Münsterberg*—*Öls* Carolus 3 kr. 1612, 1613, 1614 (3), 1615 (2), 1616 (4), Heinr. Wenzel 3 kr. 1620, 1621, *Olmütz* Franz 3 kr. 1618, *Paderborn* Theodor v. Fürstenberg fűrtengr. 1612, *Pfalz*—*Zweibrücken* Rudolf nevére garas é. n., *Pommern*—*Barth* fűrtengr. Franz 1618, XIV, Bogislav 1619 (3), *Pommern*—*Cammin* fűrtengr. I. Franz 1616, Ulrich 1618, *Porosz* hgség Albrecht garas 1544, 1546 (2), *Schaffhausen* garas 1597, *Salm*—

Salm Otto garas é. n., *Salm—Dhaun* Rudolf nevére garas é. n., *Solms—Lych Hohensolms* Herman Adolf garas 1612, *Solms Hehensolms* I. Philip Reinhard garas 1616 (2), 1617, *Stattberg* város fürstengr. 1606, *Stettin* II. Philip fürstengr. 1616, 1617 (2), *Stolberg* Heinrich Wolfgang fürstengr. 1613, Ludwig Georg garas é. n., *Strassburg* Joh. v. Manderscheid garas 1590, *Waldeck* Fr. Wilhelm stb. garas 1597, *Worms* Georg garas 1588, *Zug* kanton garas 1604, 1606.

Battonya: (Csanád m.) XVII. századi ezüstpénz. Utolsó előforduló évszám 1684. Összesen 165 db. *Braunschweig—Wolfenbütel* Rudolf August $\frac{2}{3}$ tallér 1676, *Brandenburg* Georg Wilhelm ort 1624, *Lengyel* I. Zsigmond félgaras 1509, III. Zsigmond ort 1624, dutka 1619, garas 1606, 1609 (2), 1611, *Danzig* Johann Casimir ort bizonyt. évsz., *Tirol* Zsigmond fhg. sechser évsz. nélk. *Erdély* Apafi Mihály XII.-es S—V 1673 *Francia* XIV. Lajos $\frac{1}{12}$ écu 1659, *Ragusa* grossetto 1666 (2), 1669, 1677, 1682 (2), 1683 (2), 1684, bizonytalan (5), *Török* akcsa Ibrahim (1640—48) 4 db., IV. Mohamed (1648—87) 35 db. Ibrahim és IV. Mohamed kora (1640—87) 81 db., körülvágott (18).

Budapest: (Krisztinavárosi r. k. templom alapfalaiából) Utolsó előfordulási évszám 1795. Összesen 21 db. Magyar és osztrák pénzek: Dukát Ferenc G 1794, koronás tallér Ferenc M 1794, koronás féltallér II. József A 1789, koronás negyedtallér Ferenc B 1795, 20 kr. Ferenc B 1795, (3), 12 kr. Ferenc A 1795 (3), 10 kr. Ferenc B 1795 (2), 6 kr. Ferenc A 1795 (2), 3 kr. Ferenc B 1794, 1795; Ferenc budai koronázására ezüstjeton 1792 (2), Ferenc neje M. Terézia budai koronázására ezüstjeton 1792 (2), Szent Jobb Budára hozatalára ezüstjeton 1771.

Sávoly: (Somogy m.) XVI. századi tallérok. Utolsó előforduló évszám 1565. Összesen 5 db. *Csehország* I. Ferdinánd 1549, 1551, *Salzburg* Michael 1558, Johann Jakob 1565, *Mecklenburg—Schwerin* Johann Albert 1549.

H. L.

IRODALOM

Herbert A. Cahn, *Griechische Münzen archaischer Zeit*, Amerbach-Verlag, Basel 1947 16., 32 oldal, 36 tábla + 1 térkép. — A szerző rövid bevezető szöveggel és néhány jól sikerült nagyított éremképpel mutat rá az archaikus görög pénzverés számtalan problémájára közül arra, amely talán eddig még legelhanyagoltabb volt: az archaikus éremképek művészeti vonatkozásaira. Különösen érdekes és a további kutatás szempontjaiból jelentős a tanulmány kiindulópontja, a szerző igyekszik területenként különböző, szinte azt mondhatnók, provinciális stílust és stíluselmélet kialakítani. A szöveg itt és különösen datálás terén nem egyszer eltér igazoltnak látszó alapvető nézetektől; e szempontok részletes igazolását a későbbiek során várjuk majd tőle. De a kis füzet ennek ellenére gondolatokat keltő, igen tartalmas, a legjobb értelemben vett népszerűsítő munka, komoly nyeresége a szakirodalomnak.

Herbert A. Cahn, *Die Münzen der sizilischen Stadt Naxos*, Ein Beitrag zur Kunstgeschichte des griechischen Westens. — Basler Studien zur Kunstgeschichte Band II. Basel, Verlag Birkhäuser, 1944. 168 oldal, 12 tábla. A szerző nézőpontjában és módszerében újszerűen tárgyalja a szicíliai görög pénzverés egy kisebb lezárt egységét, Naxos város vereteit. Bár e módszernek, mely elsősorban a korabeli nagyművészet eredményeit veszi a vizsgálat alapjául, megvannak a maga irodalmi előzményei, mégis teljes önállóságában és főleg az iparművészet (pl. vázafestészet) eredményeinek felhasználásával, itt jelentkezik először. A feldolgozott 150 (149 + 1 korabeli hamisítvány) naxosi típus a város történetének biztos kronológiáján nyugvó korbeosztás szerint van csoportosítva, a csoportokon belüli belső beosztás pedig a stílusfejlődés alapján áll. A beosztás másik, érdekes segédesszövege a művészeti párhuzamok állandó használata; ez a módszer kétségtelenül sokat fog adni a görög pénzveréssel foglalkozók számára. Nagyon fontos fejezete a könyvnek az, amely a naxosi pénzek pénztörténeti és gazdaságtörténeti sajátosságaival foglalkozik; metrológiai és finomsági adatok segítségével igyekszik tisztázni a tárgyalt érmek gazdasági szerepét. Igen érdekes, de feltétlenül vitatható e vonatkozásban Cahn azon feltevése, hogy a bronzveretek esetleg bizonyos értelemben névérték szerint futottak volna. Igen alapos, egészen az attributumok részletes tárgyalásáig menő fejezet tisztázza ezután a különböző éremképek jelentőségét, majd a korabeli és újabb hamisítások ismertetése következik, végül rövid összefoglalás után, az érmek katalógusa. Ez típusok szerint korrendben történik és tanúságot tesz arról a hatalmas anyaggyűjtésről, amely Cahn e munkáját jellemzi. A könyvet különböző hasznos mutatók egészítik ki. Cahn e munkájának jelentősége nemcsak a hatalmas, pontos kidolgozott katalógusában rejlik, hanem módszerének újdonságában is, amely a művészettörténet és a gazdaságtörténet fokozottabb bekapcsolásával új lehetőségeket nyit meg a görög érem kutatása előtt.

Gerhard Kleiner, *Alexanders Reichmünzen*, — Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Phil.-hist. Klasse Jg. 1947, Nr. 5. — Akademie-Verlag, Berlin 1949. 55 oldal, 1 tábla.

A berlini akadémia háború után meginduló sorozatának e kötete nem tartozik a legszerencsésebbek közé. Rendkívül sokrétű és bonyolult anyagba nyúl bele, a görög pénzverés egyik legnagyobb csoportjába, a III. Sándor-féle pénzverésbe. Rövid bevezetés után az ezüst- és arany-típusok kérdésére tér rá és érem-

képek változását Nagy Sándor eseménydús életének egyes szakaszaihoz igyekeznek kötni, illetve egyes eseményekkel magyarázza őket, bár a végső következtetésében mégis eláll az ú. n. történeti hitelű pénzek forgalmának erre az anyagra való kiterjesztésétől. Érdekes viszont a munka befejezése, ahol Klainer Nagy Sándor adminisztratív reformját tisztázza és a sidoni és akei veretek alapján új kronológiát állít fel.

RAM.

Egyéb magyar vonatkozású cikkek és tanulmányok

- R. Alföldi Mária, A szőkedencsi későrómai éremlelet, *Antiquitas Hung.* II. 1949. 1—2. sz.
 Castelin, Karel, Uherská mincovna v Českých Budejovicích, *Numism. Listy* VI. 1951. 8—12. l.
 Dobretsberger, Josef, Die Vereinskronen, *Mitteil. d. N. G. Wien* VI. 1950. 85—89. l.
 Gassauer, Rudolf, Zum Münzfund in Taden im Burgenland, *Mitteil. d. N. G. Wien* VI. 1950. 97—99. l.
 Jaksch, Karl, Das Papier-Notgeld österreichisch-ungarischen Monarchie 1914/18, *Mitteil. d. N. G. Wien* VII. 1951. 1—3. l.
 Kerényi András, Egy XII. századi bizánci pénzlelet, *Budapest Régiségei* XV. 1950. 541—46. l.
 Korti, Robert, Zum Kapitel Aluminiumproben der österreichischen Kronenwährung, *Mitteil. d. N. G. Wien* VI. 1949. 16. l.
 Kupa Michael, Currencies of the Hungarian Inflation, *The Num. Scrapbook Magazine* XVI. 1950. 1055—56. l.
 Kupa Michael, The Kossuth Coins and Paper Money, *The Num. Scrapbook Magazine* XV. 1949. 924—26. l.
 Forradalmak pénzei, *Forint* II. 1950. XI. 30. No. 22.
 Wolny, Franz, Der Schatzfund von Kaschau (Kosice). Neue Ergänzungen zu „Miller-Aicholc“. *Mitteil. d. N. G. Wien*, VI. 1950. 75—77. l.

SZAKOSZTÁLYI ÉLET

Halálesetek. Legutóbbi beszámolóink óta különösen két haláleset jelentett érzékeny veszteséget Szakosztályunk számára. Az egyik *Finály Gábor dr.* ny. tanker. főigazgató 1951. április 16-án bekövetkezett elmulása, aki 1901 óta, tehát a régi társulat megalapításától kezdve tagja volt Szakosztályunknak és egyben a régi társulat alapítótágya is. Tudományos munkásságának igazi területe az archaeologia és classica-philologia volt, de egy-két közleménye Közönyünkbe is megjelent. Szakosztályunk életében mindig tevékeny részt vett. Ő volt a régi társulat első könyvtárosa és a választmánynak állandóan tagja. A másik *Kanabé Dezső* ny. polg. isk. igazgató debreceni tagtársunk 1950. május 18-i elhalálozása, aki nemcsak mint buzgó gyűjtő szerzett érdemeket, hanem különösen az időközben megszűnt régi debreceni csoportunk megalapításával és egy negyedszázadon keresztül való irányításával tűnt ki. Ezirányú munkássága igen jelentős volt az éremtan népszerűsítése terén. Tragikus hirtelenséggel távozott az élők sorából 1950. október 8-án *Kolozs Lajos* fakereskedő, aki nem régóta tartozott ugyan tagjaink közé, de egyik legszorgalmasabb látogatója volt összejöveteleinknek. Elhunyt még 1950. április 17-én *Einczinger Ferenc* esztergomi tagtársunk is, akiben a Szakosztály egy régi tagot és egyben lelkes gyűjtőt veszített el. Végül külföldi szaklapok nekrológiáiból vált bizonyossá a már régóta sejtett szomorú tény, hogy *Elmer György dr.* pancsovai tagtársunk, a római érmészet egyik legkiválóbb tudósa még a háborús évek folyamán elpusztult. Kegyelettel őrizzük elhunyt tagjaink emlékét.

Általános események. Szakosztályunk életében a legjelentősebb esemény a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal való egyesülés volt és ezzel kapcsolatban régi társulatunknak szakosztállyá való alakulása. Az egyesülés előkészítése az 1950. március 29-én tartott közgyűlésen vette kezdetét, amikor a megszokott tisztikar helyett 5 tagú bizottság választására került a sor és ez a bizottság vezette le az egyesülésre vonatkozó tárgyalásokat és a régi pénztárossal, gyűjteményőrrel és könyvtárosokkal karöltve intézte a társulat folyó ügyeit. Az egyesülés végső fokon 1951. január 20-án következett be, amikor a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat rendkívüli közgyűlése azt elfogadta és egyben az új alapszabályokat is megszavazta.

Az új egyesület neve Magyar Régészeti Művészettörténeti és Éremtani Társulat lett és ebben mi Éremtani Szakosztály címen, mint önálló szakosztály működünk tovább.

Gyűjtemény és Könyvtár. Az éremgyűjtemény rendezése igen nagy lépéssel halad előre és ezidőszereint teljesen rendben van a magyar és osztrák pénzek sorozata (számszerint mintegy 3000 darab) és serényen folyik tovább a rendezés, illetve a törzsgyűjtemény végleges felállítása. A szaporulat mindössze 10 darab volt ajándék útján. A könyvtár használhatósága szintén igen jelentősen haladt előre. Teljesen elkészült a cédulakatalógus és megtörtént a duplumok selejtezése. A szaporulat ajándék útján 16 darab volt a Közlönyért cserében járó kiadványokon kívül.

Kiadványok. A Szakosztály minden anyagi erejét igénybe vette a Numizmatikai Közlöny XLVIII—XLIX. évfolyamának kiadása és így más kiadványunk az elmúlt évben nem jelent meg.

Serlegvacsora. A hagyományos serlegvacsorát 1950. december 14-én rendeztük meg, melyen Soltész Elek dr. idézte fel *Nuber Károly* egykori kiváló éremszakértő emlékezetét.

Kirándulás. Vidéki tanulmányi kirándulás helyett 1950. október 21-én a Vár-átadásokat tekintettük meg, melyek az ott nagyszámban előkerült éremanyag révén tagjaink különös érdeklődésére tartottak számot.

Felolvasások. A szakosztályi felolvasó ülések sorát legutóbbi beszámolóink óta *Kupa Mihály dr.* nyitotta meg 1950. január 26-án „A numizmatikai anyag minőségi osztályozásának kérdése” c. előadásával. Majd április 27-én *Kováts Ferenc dr.* olvasott fel „Pénzverősúlyok különös tekintettel a magyar pénzverősúlyokra” címen. November 30-án *R. Alföldi Mária dr.* adott elő „A pannóniai római kori pénzforgalom problémái” címen. 1951. január 20-án *Huszár Lajos dr.* olvasta fel „János király dénárjai”, című tanulmányát. Április 26-án megint *Kupa Mihály dr.* szerepelt „A II. világháború papírpénzei” előadásával. Végül május 31-én ismét *Kováts Ferenc dr.* ült a felolvasóasztal mellett „Kassai pénzverés 1526-ban” című értekezésével.

Éremcsereközvetítés. Legutóbbi beszámolóink óta összesen 5 éremcsereközvetítést tartottunk (1950. II. 16., V. 25. és X. 9., továbbá 1951. II. 15. és VI. 7.), melyekkel az eddig megtartott éremcsereközvetítések száma 11-re emelkedett. A tagok élénk részvétele és a közvetítések eredményes lebonyolítása igazolja az éremcsereközvetítések szükséges voltát, különösen vidéki tagjaink szempontjából.

Szakosztályunk összejöveleleit minden hét csütörtök napján tartja délután 6—8 óra között a Szakosztály helyiségében (Budapest, VIII., Csepreghy-utca 4. II. 15). Összejöveleinken készséggel állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika és éremgyűjtés terén bármilyen felvilágosítást óhajt. A társulat könyvtára és gyűjteménye ugyanezen időben áll a tagok rendelkezésére.

Tagdíjfizetési felhívás. Az évi tagdíj 10 forint és az esedékes tagdíjakat kérjük a Szakosztály javára az 51.010 sz. postatakarékpénztári csekkszámlán befizetni. A régi alapítótágokat kérjük, a rendes tagsági díjnak megfelelő összeg (évi 10 Ft) befizetésére. A Szakosztály titkára (*Huszár Lajos dr.*, Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtár) a Szakosztályt érintő minden kérdésben készséggel áll az érdeklődők rendelkezésére.

EXTRAIT FRANÇAIS

50 ans. Commémoration du 50. anniversaire de l'apparition de la revue Numizmatikai Közlöny.

A. Kerényi: Trouvaille de monnaie de Szemely. La trouvaille de Szemely (dép. Baranya) contient des grands-bronzes romains du I—II siècles. La trouvaille donne de nouvelles dates relatives à l'histoire de la Pannonie à l'époque précédant la grande guerre Markomanne-Sarmate. Les dernières pièces datent de l'année 158.

Marie R. Alföldi: La IVème trouvaille de monnaie de Szalacska. La trouvaille consiste en plusieurs centaines de monnaies d'argent du IIIème siècle. Elles furent cachées au début de l'année 260. Après avoir traité la découverte en détails, l'auteur nous fait connaître les particularités de la circulation de la monnaie romaine en Pannonie à cette époque et ajoute de nouvelles dates à la question des monnaies de Viminacium et de Mediolanum.

F. Kováts: La circulation de la monnaie Hongroise au temps des Anjou. II. Étalons hongrois. En matière d'introduction l'auteur parle des difficultés relatives aux étalons jusqu'à la fin de XVIIIème siècle, jusqu'à l'introduction générale des étalons métriques qui augmentèrent à chaque renouvellement. Selon l'interprétation ancienne les objets métalliques perdent de leurs poids en se rouillant. L'auteur essaie de démontrer les mesures d'augmentation en s'appuyant sur les oeuvres de Pegolotti et des deux Noback. Il utilise l'oeuvre de Pegolotti dans l'édition de Allan Evans (1936). Il y trouve deux étalons qui permettent d'exprimer tous les étalons de Pegolotti. Ce sont la livre de Florence et celle de Naples (livre de Naples = 6480 grans de Florence) puis le poids de mark de Paris (4989, 6 fgr.). Le poids de mark de Troyes est important pour le mark de Buda (mark de Troyes = 4968 fgr.), à-peu-près égal au poids de l'ancien mark de Vienne, enfin le poids du nouveau mark de Vienne est 279,08594408 g. En suite l'auteur énumère les augmentations des étalons en détails. La plus petite a été effectuée dans les étalons anglais, la plus grande dans la livre de Roma. Le poids du mark de Buda augmenta entre 1300—1750 de 243,69745102 g à 249,55209292 g, ainsi pendant 450 ans par 5,85464190 g. D'après l'opinion de l'auteur deux causes nous empêchent de fixer les poids d'après les pièces restées: l'une est l'usage généralement répandue de l'assortiment (saigern = choisir et peser par le trébuchet), l'autre de la tranche des monnaies.

F. Király: La trouvaille de Szabadszállás de l'époque du roi Sigismonde. Description détaillée de l'immense découverte consistant en 22.116 pièces à l'aide des tableaux. On y trouve seulement deux pièces étrangères, une monnaie de Mircea Bassaraba voïvode de la Valachie et une pièce d'argent portant l'inscription IO d'origine morave ou silésienne. La matière de cette découverte prouve que la pièce CNH. II. 122 est seulement une fausse frappe mais l'obole CNH. II. 125C une falsification. Enfin les oboles CNH. II. 125B et 126 furent frappées en même ou à-peu-près en même temps. On peut supposer que les monnaies furent cachées avant 1427 selon la date du denier CNH. II. 121 de Sigismonde donnée par M. Schulek.

L. Huszár: Les déniers du roi Jean. L'auteur esquisse l'histoire de la monnaie au temps de Jean Szapolyai (1526—40) et y distingue trois périodes. Il décrit le cours de la frappe des monnaies de petite module et essaie de déchiffrer les signes monétaires et par là de découvrir l'endroi où les pièces furent frappées. La première période date de 1526 à 1530. C'est à cette époque que furent fabriqués la plupart des déniers CNH. II. 331A, 334, 336—337. Ces pièces portent le blason de Jean Szapolyai sur l'écu du centre dans les armoiries hongroises à quatre quartiers. Mais par suite de la fabrication d'innombrables fausses monnaies, la confiance à l'égard des déniers se trouva bientôt ébranlée. De nombreux seigneurs despotes, mettant à profit les troubles causés par la double royauté firent frapper de fausses pièces au type royal. Vers 1529, les réclamations se multipliant, on essaya d'améliorer la situation par plusieurs reformes. La deuxième période dure de 1530 à 1533. A ce moment-là l'aspect des déniers se modifie, l'écu du centre disparaît de l'armoire à quatre quartiers. D'autre part l'étalon de la monnaie s'est amélioré, car le titre des pièces frappées passe de 8 à 10 demi-onces. (CNH. II. 338—342). Sur certaines frappes apparaissent des armoiries étrangères. Ce sont celles du gouverneur Aloïse Gritti qui reçut du roi le 26. décembre 1530 le droit d'en faire usage. La frappe de bonnes monnaies ne pouvait avoir un résultat satisfaisant à l'époque où de fausses pièces étaient en circulation,

c'est pourquoi, durant quelques années, on cessa de frapper des monnaies de petite module et c'est seulement entre 1537 et 1540 que l'on frappa de nouveau des deniers. C'est là que se place la troisième période. Sur les dernières frappes les armoiries portent une couronne. Ceci est probablement le résultat des relations qui s'établirent entre le roi Jean et le Duc Guillaume de Bavière. Selon des sources authentiques les Bavares envoyèrent des mineurs en Transylvanie et avaient l'intention d'utiliser l'argent à frapper de la monnaie, qu'ils voulèrent extraire. L'étude se termine par un tableau où figurent tous les signes.

G. Entz: M. Szathmári Pap, numismate. La source des recherches est un manuscrit en huit volumes qui fournit d'amples détails sur l'activité de collectionneur de monnaies déployée par le professeur M. Szathmári Pap de Kolozsvár (Cluj) qui vécut entre 1737 et 1812. Cette activité se manifesta pour ainsi dire dans toute la Transylvanie. Les sujets dont traitent les volumes en question sont: 1. Les monnaies grecques. 2. Monnaies de la république romaine. 3. Monnaies d'argent de l'époque impériale. 4. Monnaies de bronze grecques et romaines. 5. Monnaies européennes. 6. Monnaies hongroises et transylvaniennes. 7. Journal traitant des acquisitions faites entre 1785 et 1812. 8. Description d'objets antiques. Ces catalogues ne sont pas de simples inventaires, mais donnent une idée exacte du développement qui c'est effectué dans la collection des monnaies. Le professeur connaissait à fond la littérature contemporaine de numismatique et était en rapports étroits avec de nombreux collecteurs des monnaies. L'auteur se basant sur les données du volume 7, décrit la construction de la collection. Celle-ci se composait de 119 monnaies grecques, 1559 romaines, 120 étrangères des temps modernes, 236 hongroises, 180 transylvaniennes et 75 médailles commémoratives, soit au total 2212 pièces sans compter les doublettes. La collection renfermait aussi outre les monnaies des objets antiques et surtout des pièces provenant de fouilles en Dacie. Les deux pièces d'art les plus remarquables étaient peut-être deux médaillons en bois qui représentaient Dürer et Erasme de Rotterdam. En 1836, nous entendons pour la dernière fois parler de la collection complète. On ignore le sort qui lui fut réservé par suite, elle fut probablement dispersée vers le milieu du XIXme siècle.

J. Répássy: Quelques données sur la monnaie d'Antioche au IIIème siècle. L'auteur mentionne quelques antoniniens (deniers doubles) de sa riche collection qu'il tient des frappes d'Antioche. Pour démontrer des différences de style, il présente quelques pièces de la monnaie de Rome du même type.

T. A. Horváth: Données relatives à l'histoire des monnaies hongroises au XVI. siècle. L'auteur, à l'aide des données des sources d'archives contemporaines divise celles-ci en trois groupes. Dans le premier groupe il réunit les données relatives aux pièces appelées coronas. Ce nom désigne probablement les ducats carinthiens de l'époque. Puis à propos de la frappe des monnaies à Nagybánya et à Pozsony au XVI. siècle, il fait mention de certains matériaux de source encore inconnus jusqu'à présent.

I. Szigeti: Données relatives aux médailles commémoratives hongroises frappées à Körmöcbánya. L'auteur compile la liste des médailles commémoratives frappées à Körmöcbánya qu'il a commencée l'année précédente au même Numizmatikai Közlöny. L'étude traite surtout des recherches faites sur les probables personnes des monnayeurs.

L. Huszár: Jeton commémoratif de Liszt de Nagyenyed. On connaît un jeton de cuivre datant de 1846 ayant sur l'avvers l'inscription „Liszt Ferenc Nagyenyeden 1846“. Liszt, voyageant en Transylvanie, passa la nuit du 23. novembre 1846 à Nagyenyed. Il y revint le 8. décembre et y donna un concert le soir de ce jour. La médaille date sûrement de cette deuxième visite.

E. Csatkai: Données relatives aux médailles des écoles hongroises. Ayant découvert dans le journal „Társalkodó“ an. 1834 quelques données concernant à une médaille décernée à titre de récompense et frappée en 1834 à l'intention des écoliers de Szentpéter (dép. Komárom) l'auteur donne des détails sur l'époque et les conditions relatives à l'origine de la médaille.

E. Csatkai: Le premier journal hongrois le „Magyar Hirmondó“ et la numismatique. Le premier journal rédigé en langue hongroise parut en 1780. L'auteur a recueilli dans l'étude présente toutes les nouvelles relatives à la numismatique qui se trouvent dans ce

journal. Le nombre relativement considérable de ces publications prouve l'intérêt que le rédacteur Mathias Rát portait à la numismatique.

Trouvailles de monnaies.

Littérature.

**Compte-rendu de la vie de la Section Numismatique de la Société Hongroise
d'Archéologie, d'Histoire des Beaux-Arts et de Numismatique.**

Extrait Français.

Extrait Russe.

Русский выпуск

50 лет. С поводом 50 летия выхода из печати „Нумизматического Вестника“.

Керени А.: Семельская монетная находка. (Село Семель находится в округу Бараня.) Находка содержит римские монеты из I—II. столетия. На основании разработки этой находки, получаем сведения по истории Панонии до периода — маркоманско-сарматской войны. Последние данные находки относятся к 158. году.

Мария Р. Алфэди: Монетная находка из IV. столетия в селе Салачка. Находка, которой автор занимается, попала в землю в начале 260. годов. После подробной разработки вопроса, автор занимается характеристикой монетных дворов в Панонии и дискуссии, в которой разворачивается вопрос монетного двора в Виминациуме и Медии-лануме.

Ковач Ф. : Венгерский денежный оборот в период царствования династии Анжу II. Венгерские денежные веса. В введении своей статьи автор сообщает о том, что эталоны до периода введения метрических вес в XVIII. столетии, в каждом своем возобновлении стали тяжелейшими. Существовало мнение, что металлические предметы, в последствии ржавления, теряют из своего веса. Автор, с одной стороны на основании произведений Пеголотти, с другой стороны на основании произведений Нобак, старается высказать величину увеличения веса эталонов. Произведение Пеголотти, которым автор пользуется, вышло в 1936. году в издании Аллан Эванс. На основании этих изданий, автор находит две такие денежные веса, которые способные для того, чтобы все веса Пеголотти этим выразить. Таким является например Фирензийский и неапольский Фонт. Пересчётной основой, автор выбрал Фирензийский Фонт. Определяет разницу веса между Фирензийским и неапольским Фонтом (неапольский Фонт равен 6480 Фирензийских гранов), а также вес парижской марки (4989,6 Фирензийских гранов). Для определения веса марки чеканную в Буда, важный вес троешской марки. Вес троешской марки 4968 Фирензийских гранов, старая венская марка более или менее имеет равноценный вес, вес новой венской марки 279,08594408 гр. После автор перечисляет вес некоторых эталонов. На основании этого автор определяет, что наименее увеличивается вес английских эталонов, а наиболее вес римского Фонта. Между 1300—1750 годами, вес марки чеканной в Буда, из 243,69745102 гр. увеличивается на 249,55209292 гр-ов. И так увеличение за 450 лет 5,85464190 гр. По мнению автора сохранившиеся монеты, для определения денежной стопы и веса, из двух причин не возможно употреблять. Одной причиной является выборка (saigern), а другой причиной является распространенная привычка: обрезка монет.

Кифаль Ф. : Монетная находка в селе Сабадсаллаш периода царствования короля Зигмунда. Автор в форме таблиц детально разрабатывает громадную находку, состоящую из 22116 штук. В находке обнаружены только два чужих монет (Mircea Bassaraba, а одна серебрянная монета моравского или слезкого происхождения). Материал находки убеждает нас о том, что монета номер СNH. II. 122. является результатом не совсем совершенного чеканения. На конец автор доказывает, что оболус номер СNH. II. 125C. является подделкой. В конце своей статьи автор доказывает, что оболусы номер СNH. II. 125B. и номер 126 были чеканы одновременно или почти в тоже самое время. По сведениям хронологии Шулек и обнаружения динара короля Зигмунд номер СNH. II. 121., время спрятания находки относится к периоду до 1427 г.

Гусар Л. : Динарии короля Яноша. Автор, разбивая историю денег времени короля Яноша Саполяи (1526—40) на три эпохи, изображает процесс вычекивания монеты. Пытается раскрыть знаки отдельных монетных дворов находящихся на чеканах, и на основании этих знаков характеризует отдельные места вычекивания монет. Первая эпоха относится к 1526—30 годам. В это время была изготовлена преобладающая часть динарий (СNH. II. 331A—334 и 336—337). На этих монетах, в сердцесобразном шитье венгерского герба, состоящего из четырёх частей, помещается герб семьи Саполяи. Однако, изза большого количества подделок, очень рано появилось недоверие к монетам, так как во время хаотического положения двойного королевства, много властвующих дворян чеканило подделанную монету по образцу королевских монет. Около 1529. года — изза частого повторения жалоб — попытались выйти из положения введением некоторых изменений в монетах. Это является началом второй эпохи (1530—33). С одной стороны рисунок монеты был изменен, так как на гербовом шитье, состоявшем из четырех частей, не имеется сердцесобразного шита. С другой стороны денежная стопа стала лучшей, так как место тонкости восьми лот, стали чеканить монеты тонкостью десять лот (СNH. II. 338—342). На некоторых

чеканах видим иностранный герб. Этим иностранным гербом является герб губернатора А. Гритти, кому королем, 26. декабря 1530. года, было дано право пользования гербом. Чекание стабильных денег, при наличии в обороте подделок, не могло быть эффективным и таким образом чекание монет в течении несколько лет, было прекращено. Чекание динаров снова начали только в 1537—40. годах. Этот период является третьей эпохой. Заметно, что на этих последних чеканах, над гербом изображена корона (СНН. II. 335.). Вполне возможно, что выпускание этих монет, является результатом хороших сношений между королем Янош и баворским князем Вильхелм. Так как баворцы по документальным сведениям направили в Трансильванию специалистов по горному делу, изъявили желание чеканить монеты из добываемого серебра. Автор в конце своего исследования прилагает таблицу показывающую знаки денежных дворов.

Энц Г. : Михаль Сатмари Пап, как коллекционер монет. Источником исследования служит рукописный каталог, состоящий из восьми томов. Каталог представляет нам обширные данные собирательной деятельности по сборке монет выше упомянутого профессора, проживавшего от 1737 года до 1819 года в городе Коложвар (Клуж). Коллекционерная деятельность этого профессора, распространялась почти на всю Трансильванию. Содержание отдельных томов следующее: 1. греческие, 2. римские-республиканские монеты, 3. серебряные монеты императорского времени, 4. римские и греческие металлические монеты, 5. европейские монеты, 6. венгерские и трансильванские монеты, 7. журнал снабжения за период с 1785 до 1812 годов, 8. описание античных предметов. Данные каталога не являются простыми инвентарными описами, а являются верным отражением развития коллекции. Профессор-коллекционер хорошо разбирался в своевременной специальной литературе и держал связь с многими коллекционерами. Сведения седмого тома показывают нам процесс образования коллекций. Коллекция состоялась из 119 греческих, 1559 римских, 120 иностранных нового времени, 236 венгерских, 108 трансильванских монет и 75 медалей. Всего 2212 штук за исключением дуплумов. В коллекции, кроме медалей были также старинные вещи, происходящие главным образом с времен дацких раскопок. Отличающиеся штуки коллекции были две медальона из дерева самшит, изображающих Дюрера и Эразмуса Роттердамского. По имеющимся сведениям, в 1836 году коллекция сохранялась совместно. Дальнейшая судьба ее неизвестна, и по всей вероятности, в середине XIX. века растерялась.

Репаша Дь. : Несколько сведений к вопросу функционирования монетного двора города Антиохия. На основании собственной коллекции, автор характеризует несколько, из третьего столетия происходящих, монет. Согласно утверждениям автора, эти монеты являются антиохийскими. Чтобы определить разницу стиля, приводит несколько аналогичных типов монет римского происхождения.

Горват Т. А. : Данные к истории чекания денег в Венгрии в XVI. веку. На основании архивных источников, автор разбивает свои исследования в три группы. В первой группе находятся данные относительно типа денег *Коронас*. По всей вероятности это название относится к каринтийским дукатам этого времени. В дальнейшем автор приводит сведения о функционированию в XVI. веке монетных дворов в городе Надьбания и Пожонь.

Сигети И. : Сведения относительно медалей чеканых в городе Кэрмэцбания. Эта статья является продолжением данных опубликованных в прошедшем выпуске „Вестника Нумизматики“. Автор пытается установить главным образом фамилию мастеров изготовляющих эти медали.

Гусар Л. : Жетон посвященный памятке Ференца Листа, изготовленный в городе Надьэнед. К 1846. году относится известный жетон на лицевой стороне которого помещается надпись „Побывание Ференца Листа в Надьэнеде в 1846-ом году“. При своей поездке в Трансильванию, Ференц Лист 23 ноября 1846 года посетил город Надьэнед. Второй раз явился в городе 8 декабря того же года, и связи с тем состоялся в городе концерт в его исполнении. Есть все основания думать, что жетон был изготовлен в связи с этим его выступлением.

Чаткаи Э. : Сведения по так называемым школьным медалям. На основании данных опубликованных в газете „A Társalkodó“ от 1834 года, автор сообщает, что медали изготовленные в селе Сэнтпэтер для школьной молодежи, происходят из 1834 года. Наряду с этим, автор разъясняет историю происхождения медалей.

Чаткаи Э. : Первая венгерская газета „*Magyar Hirmondó*“ и венгерская нумизматика. В 1780-ом году вышла в свет первая венгерская газета. На основании обзора нумизматических вестей, автор даёт наглядную картину опубликованных статей. Тот факт, что сравнительно много нумизматических статей имеется в газете, даёт основание предполагать, что редактор газеты Матяш Рат интересовался нумизматическими делами.

Монетная находка.

Литература.

Из жизни специального отдела.

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

A szakosztálytól megrendelhetők az alábbi még kapható régebbi kiadványok:

Dessewffy Miklós barbár pénzei című mű 54 képes táblával. Tagoknak 30 Ft, nem tagoknak 50 Ft.

Numizmatikai Közlöny régi évfolyamai közül a XVIII–XIX., XX., XXI–XXII. évfolyamok ára tagoknak 5 Ft, nem tagoknak 10 Ft, a XXV., XXVI–XXVII., XXXII–XXXIII., XXXIV–XXXV., XXXVI–XXXVII., XXXVIII–XXXIX., XL., XLI., XLII., XLIII., XLIV–XLV., XLVI–XLVII. és XLVIII–XLIX. évfolyamok ára tagoknak 10 Ft, nem tagoknak 20 Ft.

Az Érem folyóiratunk ára évfolyamonként tagoknak 2,50 Ft. Eddig megjelent összesen 10 évfolyam (az I. évfolyam 5. száma és az V. évfolyam 2. száma kifogyott). Nem tagok részére az egyes évfolyamok ára 4 Ft.

Gohl Ödön, Magyar robotjegyek. Különlenyomat a Numizmatikai Közlöny XII. (1913) évfolyamából. Ára tagok részére 3 Ft, nem tagok részére 6 Ft.

Moneta Prisca kiadványsorozat I. füzeté „Louis Huszár, Attila dans la Numismatique” címen francia nyelven (1947) 6 képes táblával. Ára tagok részére 6 Ft, nem tagok részére 15 Ft.

Ambrus Béla, Magyarország papírpénzei című füzet (1949) a Magyarországon forgott állami papírpénz-kibocsátások összeállítása. Ára tagoknak 10 Ft, nem tagoknak 15 Ft.

A régi Magyar Numizmatikai Társulat alapításának 50. évfordulójára a szakosztály által készítettett öntött emlékérem (Csucs Ferenc műve) 30 Ft-ért rendelhető meg.

A fenti árakhoz postai küldés esetén még a portóköltség járul. A megrendeléseket kérjük a szakosztály címére küldeni és a vonatkozó pénzküldeményeket az 51 010 sz. csekkszámlára befizetni.

